

הערכת תכנית

"נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל"

בשנה"ל תשע"ו

הובלת צוות המחקר מטעם ראמ"ה:

ד"ר טל רז – מנהלת אגף סקרים והערכת פרויקטים, ראמ"ה

צוות המחקר:

סיגל גבעולי – מרכזת צוות המחקר וחוקרת כמותית ראשית

ד"ר אילה לוטן – חוקר איכותני ראשי

מיכל בראל

ד"ר אלישבע בן ארצי

תוכן עניינים

4.....	תקציר
11.....	רקע
13.....	מטרת המחקר ושאלות המחקר
14.....	שיטת ההערכה: מערך, אוכלוסייה וכלים
14.....	מערך ההערכה
14.....	אוכלוסייה
15.....	כלים
16.....	מגבלות ההערכה הכמותית
16.....	אופן הצגת הנתונים בדוח
17.....	פרק א': יישום והטמעה של התכנית בבית הספר
17.....	בניית תכנית ההכנה לשירות בצה"ל
18.....	ישיבות מחנכים בנושא הכנה לצה"ל
19.....	אוגדן 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל'
21.....	שעורי חינוך בנושא הכנה לצה"ל
23.....	מפגש הסבר להורים
25.....	הצגת האפשרויות השונות העומדות בפני תלמידי י"ב
28.....	היבטים שונים של הכנה לגיוס והשירות הצבאי
37.....	צרכים ומשאבים בית ספריים לטובת יישום התכנית
41.....	מעורבות הרשות בתהליך ההכנה לגיוס
44.....	פרק ב: מרכיבי התכנית
47.....	מיצג חילות
49.....	שבוע גדנ"ע
52.....	בעקבות לוחמים
54.....	תכנית "אחריי"
56.....	נתיבי נעורים דרך ערך
62.....	פרק ג: צוות שירות משמעותי בבית הספר
62.....	תפקידי הצוות הבית ספרי
65.....	הכשרת הצוות הבית ספרי
69.....	פרק ד': תפיסת תפקיד בית הספר בהכנת התלמידים לשירות הצבאי
77.....	פרק ה: תרומה נתפסת של התכנית
77.....	התרומה הנתפסת של התכנית בקרב הצוות החינוכי בבית הספר
87.....	התרומה הנתפסת של התכנית בקרב התלמידים
93.....	פרק ו': האם מדובר בתכנית?
93.....	האם העשייה מורגשת/הוגדרה כתכנית?
94.....	האם מורגש תהליך?
97.....	פרק ז: עמדות התלמידים כלפי השירות הצבאי
105.....	פרק ח: הגורמים לניבוי תפיסות התלמידים
109.....	תובנות מסכמות דיון והמלצות
114.....	נספח
114.....	דיווח המחנכים והתלמידים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים שונים של השירות הצבאי
116.....	דיווחי הרכזים והמחנכים בנוגע לתרומת מרכיבי התכנית השונים

א. רקע

התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' היא תכנית רב-שלבית להכנת תלמידי שכבות י"א ו-י"ב לשירות הצבאי. תכנית זו מתבצעת בהובלת מינהל חברה ונוער והיא חלק ממערך ההכנה לצה"ל בבית הספר וברשות. המטרה הראשונית של התכנית, עלי פי מוביליה, היא לטפח את תחושת ההזדהות וההשתייכות של בני הנוער לעם, לארץ ולמדינת ישראל. בנוסף, התכנית שואפת להגביר את תחושת האחריות של בני הנוער, למימוש זכותם וחובתם האזרחית, לשמור על בטחון המדינה. התכנית מתמקדת בהקניית ידע ומיומנויות נדרשות לקראת השירות בצה"ל. בשנת הלימודים תשע"ו התכנית פעלה ב-393 בתי ספר, רוב בתי הספר משתייכים לפיקוח הממלכתי, במגזר דובר עברית ובמגזר והדרוזי. בתי הספר חולקו על ידי צה"ל ומינהל חברה ונוער במשרד החינוך לשלושה אשכולות, בהתאם למדד הטיפוח של בית הספר ולהיקף פעילות ההכנה לצה"ל הנדרש לתלמידי בית הספר.

ב. אוכלוסיית ההערכה

ההערכה האיכותנית כללה ראיונות ב-10 בתי ספר, שבהם רואינו מנהל בית הספר, רכז התכנית ומחנך כיתה י"א או י"ב.

ההערכה הכמותית פנתה למדגם של בתי ספר, ובכל בית ספר שהשתתף במדגם בוצעו ראיונות טלפוניים עם כלל הרכזים (סה"כ 159 רכזים) שני מחנכי י"ב (סה"כ 306 מחנכים) ותלמידי אחת מכיתות החינוך של המחנכים שנדגמו. במגזר הדרוזי ענו לשאלות רק בנים, היות שבנות המגזר הדרוזי אינן נוהגות להתגייס (סה"כ 5,993 תלמידים). שיעורי ההשבה עמדו על כ-80%.

ג. עיקרי הממצאים

- הרוב המוחלט של בתי הספר **נערכים לקראת יישום התכנית** וכן מקיימים את ההיבטים הפורמאליים שלה: מעל 90% מהמחנכים דיווחו כי בבית ספרם התקיימה לפחות **ישיבת מחנכים** אחת בנושא וכן שחלק **משעורי החינוך** הוקדשו לעשייה עיונית-דיונית במסגרת ההכנה לצה"ל. כמו כן, כשני שלישים מהמחנכים דיווחו כי ביצעו **שיחות אישיות** עם כל או עם רוב תלמידי כיתתם לגבי האפשרויות העומדות בפניהם לאחר סיום הלימודים בתיכון, וקרוב לשני שלישים מהם דיווחו שהתקיים **מפגש הסבר להורי התלמידים** בכיתתם בנוגע לשירות בצה"ל.
- **אוגדן ההכנה לצה"ל**: מינהל חברה ונוער הוציא אוגדן הכולל מודל לבניית תכנית בית ספרית להכנת התלמידים לשירות בצה"ל וכן מגוון הצעות לפעילויות המשלבות חינוך ערכי, הכנה רגשית ורכישת ידע ומיומנויות לקראת השירות. מדיווחי **הצוותים החינוכיים** עולה שמרביתם **אינם מכירים את האוגדן** במידה מספקת: רק 45% מרכזי התכנית ו-23% מהמחנכים מכירים

את האוגדן במידה רבה או רבה מאוד. כמו כן, רק כמחצית מהרכזים והמחנכים אשר מכירים את האוגדן השתמשו בפעילויות ובתכנים המופיעים בו. כלומר, בפועל, **בתי ספר רבים אינם עושים שימוש באוגדן** ואינם מנצלים את הפעילויות והסדנאות המוצעות בו לשם הכנת תלמידיהם לשירות הצבאי.

- יחד עם זאת, מהדיווחים עולה שניכר מאמץ רב מצד הצוות החינוכי בבית הספר לעסוק במגוון רחב של היבטים הקשורים להכנה לגיוס ולשירות הצבאי. ואכן, התלמידים מדווחים על עיסוק במגוון היבטים יישומיים, פסיכולוגיים וכלליים של הכנה לשירות. למרות העיסוק המגוון, התלמידים מצביעים על הצורך שלהם במידע ובעיסוק רב ומעמיק יותר בנושאים השונים:
 - ✓ **היבטים יישומיים** (הכנה לצו ראשון, תהליכי המיון בצה"ל, מיומנויות קבלת החלטות וכו'): רוב התלמידים דיווחו על עיסוק מספק בהכנה לצו ראשון (65% מהתלמידים דוברי העברית ו-51% מהתלמידים במגזר הדרוזי). לעומת זאת, ביתר ההיבטים היישומיים, שיעור נמוך של תלמידים דיווחו על עיסוק מספק (20%-40% מדוברי העברית וכ-40% מתלמידי המגזר הדרוזי).
 - ✓ **היבטים פסיכולוגיים** (דילמות מוסריות וערכיות בשירות, חששות מהשירות הצבאי, שאיפות ועוד): שיעור נמוך יחסית מהתלמידים מדווחים על עיסוק מספק ברוב ההיבטים הפסיכולוגיים של השירות הצבאי (כחמישית עד שליש מהתלמידים דוברי העברית וכשליש עד 40% מהתלמידים במגזר הדרוזי).
 - ✓ **היבטים כלליים** (המצב הביטחוני של ישראל, הקוד האתי של צה"ל, השירות בצה"ל ככריס כניסה לחברה הישראלית ועוד): כ-25%-45% מדוברי העברית וכשליש עד מחצית מהתלמידים במגזר הדרוזי דיווחו על עיסוק מספק בהיבטים אלה.
- **צרכים ומשאבים בית ספריים לטובת יישום התכנית:** כ-60% מהרכזים מדווחים כי יש בידם כלים ומשאבים לטובת הכנת התלמידים לשירות הצבאי. כמו כן, כרבע מהרכזים ומעל 40% מהמחנכים מדווחים כי השינויים התכופים במסגרת הצה"לית ובמגוון התפקידים בצבא וכן הזמן המוקצה להכנה לשירות אינם מאפשרים עיסוק מעמיק בנושא ההכנה לצה"ל.
- **הקושי המרכזי שעלה על ידי הצוותים החינוכיים** בראיונות שהתקיימו בבתי הספר, הוא הצורך להקיף מנעד רחב מאוד של צרכים, בהתאם לאופי אוכלוסיית התלמידים ולרמות המוטיבציה השונות, באמצעות סל משאבים אחד ותקציבים מועטים.
- כחלק מההכנה לצה"ל, משתתפים התלמידים בתכניות העוסקות בהכנה לשירות. קיימת שונות בין בתי הספר ביחס למספר התכניות שבהן משתתפים תלמידיהם. ברוב בתי הספר פועלות שתיים עד ארבע תכניות, כאשר עם העלייה באשכול, עולה מספר התכניות שבהן משתתפים תלמידי בית הספר. התכניות הנפוצות ביותר במגזר דובר עברית הן 'מיצג חילות' (כמחצית מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי השתתפו בתכנית זו), 'שבוע גדנ"ע' (40% מהתלמידים)

ו"בעקבות לוחמים" (36% מהתלמידים). במגזר הדרוזי נפוצה תכנית "אחריי" (31% מהתלמידים במגזר דיווחו כי השתתפו בתכנית זו).

- **תרומה נתפסת של רכיבי התכנית:** כמחצית עד שני שלישים מהתלמידים דוברי העברית דיווחו שהשתתפות בתכניות אלו שיפרה את תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי וכן הגבירה את רצונם ואת תחושת האחריות והנכונות שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל. תלמידים מבתי הספר באשכול השלישי דיווחו, על פי רוב, על תרומה גדולה יותר של תכניות אלו לעידוד שירות משמעותי וכן להכנתם לשירות הצבאי. כמו כן, התלמידים המתכננים לשרת ביחידה קרבית דיווחו על תרומה גבוהה יותר של התכניות בהשוואה לתלמידים המתכננים לשרת כתומכי לחימה או ביחידה עורפית. אשר להערכת תרומת התכניות על פי מגדר, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין בנים לבנות, למעט בתכנית "אחריי", שלגביה הבנים דיווחו על תרומה גבוהה יותר בהשוואה לבנות.

- **הצוות החינוכי בבית הספר:** התכנית שירות משמעותי מאופיינת בעבודה צוותית הכוללת את רכז התכנית, המחנכים, המנהל, היועצת, רכזי שכבות ומורים מקצועיים. עם זאת, המחנכים הם בדרך כלל אלו שנושאים ברוב העול של הכנת התלמידים לצה"ל. רכזי התכנית, שאחראים לבניית והטמעת התכנית בבית ספרם, מדווחים כי בדרך כלל המחנכים לוקחים אחריות על הכנת תלמידי כיתתם לשירות הצבאי: 86% מהרכזים דיווחו כי מרבית המחנכים משתפים פעולה בהעברת הפעילויות והתכנים בנושא ההכנה לצה"ל. הובלה זו של המחנכים מתאפשרת בעיקר הודות לקיומה של תכנית ברורה למדי ומערכי שיעור מובנים בנושא. הצוותים החינוכיים בבית הספר מעורבים בהנחיית מחנכים, במעקב ובמתן תמיכה רגשית והכוונה. בחלק מבתי הספר פועל גם מד"ן, הנותן לתלמידים ליווי וסיוע פרטני בהנגשת מידע ובתיווך מול גורמי הצבא.

- מדיווחי המחנכים והרכזים עולה שההכשרה וההדרכה של הצוות החינוכי בבית הספר לוקה בחסר: רק 36% מהרכזים דיווחו כי השתתפו בהשתלמות לקראת תפקידם. כ-60% מהרכזים שהשתתפו בהשתלמות דיווחו על תרומה של ההשתלמות לידע בנושא ועל שילוב תוכני ההשתלמות בפעילות הבית ספרית. מעבר לכך, שיעור גבוה של רכזים ומחנכים (44% מהמחנכים ושליש מהרכזים) דיווחו כי אין ברשותם ידע מספק וכן כי יש להם צורך בהכשרה נוספת לטובת הכנת התלמידים לשירות הצבאי (מעל 40% מהמחנכים והרכזים).

- בקרב הצוותים החינוכיים והתלמידים ישנה הסכמה גורפת לגבי אחריותם של בתי הספר להכנת התלמידים לקראת שירותם הצבאי ולגבי חובתם למלא תפקיד זה ולראות בו יעד חינוכי. כ-90% מהרכזים והמחנכים מאמינים כי בית הספר צריך להיות מעורב בחינוך ערכי, בהקניית מיומנויות וכישורים ובהכנה רגשית של התלמידים לשירות הצבאי. במקביל, גם התלמידים מביעים את הצורך שלהם במעורבות, בליווי, בהכוונה ובתמיכה מצד הצוות החינוכי לאורך השנתיים שבהן הם נערכים ומתכוננים לקראת הגיוס. למרות הסכמה זו, לעתים

עולות הסתייגויות בנוגע לתפקידו של בית הספר בהכנת התלמידים לשירות הצבאי. הסתייגויות אלו נובעות מהצורך של בית הספר ללמד ולהכין לבחינות הבגרות וכן מהצורך לעסוק בנושאים חברתיים-ערכיים נוספים כגון אלוהות, סמים, נהיגה וכדומה.

- **תרומה נתפסת של התכנית בכללותה:** בראיונות האיכותניים שבוצעו בבתי הספר עלה כי לפי תפיסת הצוותים החינוכיים בנוגע לתרומה של התכנית, הרי שמכלול הרכיבים שלה, וביניהם מתן מידע, סיוע טכני (כגון קשר עם מיט"ב/יחידות הצבא), הרצאות מטעם אנשי צבא, השתתפות בתכניות השונות (כגון 'שבוע גדנ"ע', 'בעקבות לוחמים' וכדומה) וכן נוכחות מד"ן בבית הספר, משמעותיים בהכנת התלמידים לצבא. לדעת הצוותים החינוכיים, ההתייחסות לכלל הרבדים של החיול והגיוס ואיזון נכון בין הרכיבים השונים הכרחיים להכנה טובה של התלמידים לשירות הצבאי. להערכתם, המטרות של הכנת התלמידים לגיוס והעלאת שיעורי הגיוס בכלל וגיוס משמעותי בפרט, מושגות במידה רבה באמצעות התכנית.

התלמידים, לעומתם, חלוקים בדעותיהם בנוגע לתרומת התכנית: כמחצית מהתלמידים דוברי העברית וכ-62% מהתלמידים במגזר הדרוזי דיווחו כי בית הספר תמך ועודד אותם לשרת שירות משמעותי בצה"ל. כמו כן, קרוב ל-40% מהתלמידים דוברי העברית ו-56% מהתלמידים במגזר הדרוזי סבורים כי בית הספר נתן להם מידע וכלים להתכונן לשירות הצבאי. בדומה לנתונים הכמותיים, גם בראיונות האיכותניים עלה כי חלק מהתלמידים סבורים כי בית הספר אכן מהווה כתובת בנושא זה וכי המענה שהוא מספק, אם מבחינת מידע ואם מבחינת התמיכה וההתייחסות האישית, הוא מצוין עבורם. לעומת זאת, תלמידים רבים אחרים מצביעים על הצורך שלהם בתכנית מקיפה, מעמיקה ושיטתית יותר, הכוללת מתן מידע וכלים נוספים, עיסוק נוסף בנושאים הקשורים לשירות הצבאי וחשיפה נוספת לשטח וליחידות צה"ל השונות.

- הראיונות האיכותניים עם התלמידים מעלים כי מרביתם אינם מודעים לכך שהם משתתפים בתכנית. מבחינתם, הם לוקחים חלק בפעילויות ואירועים שונים שמציע בית הספר לקראת הגיוס. יתרה מכך, כמחצית מהתלמידים אינם מרגישים כי במהלך ההכנה הניתנת בבית הספר לקראת השירות הצבאי הם עוברים תהליך. תלמידים אלו מציינים את חוסר הרצף ואת פערי הזמן שבין הפעילויות השונות או את הדגש הבולט והבלעדי, לטעמם, על נתינת מידע.

- **התלמידים במגזר הדרוזי בהשוואה לתלמידים דוברי העברית:** התלמידים במגזר הדרוזי, בהשוואה לדוברי העברית (בנים), מדווחים על עיסוק רב יותר במסגרת בית הספר בהיבטים השונים של ההכנה לגיוס והשירות הצבאי, נעזרים יותר בצוות החינוכי של בית הספר לגבי סוגיות שונות הקשורות לגיוס ולשירות, ובהתאם לכך הם מעריכים ברמה גבוהה יותר את המידה שבה בית הספר תומך ומעודד אותם לשרת שירות משמעותי ואת היותו מקור למידע ולכלים המסייעים להם להתכונן לשירות הצבאי. כמו כן, שיעור גבוה של תלמידים במגזר הדרוזי (כשני שלישים מהתלמידים) מרגישים מוכנים לשירות הצבאי, בהשוואה לכמחצית מהבנים דוברי העברית וכשליש מהבנות.

בקרב דוברי העברית, עם העלייה באשכול, ישנה עלייה בשיעור התלמידים המרגשים מוכנים לשירות הצבאי. כלומר שכלל שהתלמידים מקבלים יותר פעילויות במסגרת התכנית, כך עולה תחושת המוכנות שלהם.

- **תפיסות כלליות של התלמידים את השירות בצה"ל:** רוב התלמידים רואים חשיבות רבה בגיוסם לצה"ל ומעוניינים לשרת שירות משמעותי שבמהלכו יתרמו לצה"ל בצורה הטובה ביותר: מעל 85% מהבנים והבנות דוברי העברית וכשלושה רבעים מהבנים במגזר הדרוזי מדווחים כי חשוב להם לעשות שירות משמעותי וכ-80% מדוברי העברית וכשני שלישים מהבנים במגזר הדרוזי מעוניינים להיות שותפים בהגנה על בטחון המדינה.
- **תלמידים דוברי עברית,** והבנות אף יותר מהבנים, מוטרדים מאוד מהתפקיד שאליו ישבצו אותם בצה"ל: 73% מהבנות ו-55% מהבנים דיווחו כי נושא זה מאוד מטריד אותם. **תלמידים במגזר הדרוזי מוטרדים מהמסגרת הצבאית הנוקשה.**
- על מנת ללמוד מהם הגורמים בעלי התרומה החשובה ביותר לתחושות התלמידים בנוגע לתמיכה ולהשפעה של בית הספר בהכנתם לקראת השירות הצבאי, ערכנו סדרה של שלוש גרסיות לינאריות מרובות היררכיות. ממצאי הרגרסיה מעלים כי **עיסוקו של בית הספר בהיבטים פסיכולוגיים, יישומיים וכלליים של ההכנה לגיוס והשירות הצבאי,** כפי שהוא נתפס על ידי התלמידים, **תורם באופן משמעותי לתחושות התלמידים שבית הספר תומך בהם ומעודד אותם לקראת השירות, עוזר להם בהתלבטויות לגבי סוגיות שונות הקשורות לגיוס ולשירות ומשפיע על תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי.**

לסיכום, התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' מתמקדת בפיתוח המוטיבציה ובהקניית ידע ומיומנויות לתלמידי כיתות י"א-י"ב לקראת השירות בצה"ל. במסגרתה חושפים את התלמידים בבית הספר למגוון רחב של היבטים רגשיים, מוטיבציוניים ויישומיים הקשורים להכנה לגיוס ולשירות בצה"ל. התכנית כוללת בתוכה כמה תכניות ופעילויות חינוכיות המתקיימות בתוך בית הספר ומחוצה לו (כגון הרצאות מטעם אנשי צבא, 'שבוע גדנ"ע', 'מיצג חילות', קשר עם יחידות הצבא השונות ועוד).

הצוותים החינוכיים בבתי הספר מדווחים כי המטרות של הכנת התלמידים לגיוס והעלאת שיעורי הגיוס בכלל וגיוס משמעותי בפרט מושגות במידה רבה באמצעות התכנית. התלמידים, לעומתם, חלוקים בדעותיהם בנוגע להשפעת ותרומת התכנית. כמחצית עד שני שלישים מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי ההשתתפות ברכיבי התכנית השונים שיפרה את תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי וכן הגבירה את רצונם ואת תחושת האחריות והנכונות שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל. לעומת זאת, בראיונות האיכותניים הצביעו חלק גדול מתלמידים על הצורך שלהם בתכנית מקיפה, מעמיקה ושיטתית יותר, הכוללת

מתן מידע וכלים נוספים, עיסוק נוסף בנושאים הקשורים לשירות הצבאי וחשיפה נוספת לשטח וליחידות צה"ל השונות.

על פי הממצאים, עיסוקו של בית הספר במגוון ההיבטים של ההכנה לגיוס והשירות הצבאי, כפי שהוא נתפס על ידי התלמידים, תורם באופן משמעותי לתחושות התלמידים כי בית הספר תומך ומעודד אותם לקראת הגיוס וכן שהוא משפיע על תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי.

ד. תובנות מסכמות, דיון והמלצות

- הצוותים החינוכיים והתלמידים מאוחדים בדעותיהם לגבי **אחריותם של בתי הספר להכנת התלמידים לקראת שירותם הצבאי ולגבי חובתם למלא תפקיד זה**. למרות אחידות זו, נמצא פער בין תפיסות הצוותים החינוכיים לגבי המידה שבה הם הכינו את התלמידים, ושבה היווה בית הספר מענה לתלמידים, ובין **חוויית התלמידים עצמם: תלמידים** דיווחו על קבלת **מידע חלקי ולא עדכני** וכן על **היעדר התמקדות במתן כלים** לקבלת החלטות ולהתמודדות עם קשיים. כך, למשל, בכשלושה רבעים מבתי הספר ציינו התלמידים שכחלק מתהליך ההכנה עוסקים במתן אינפורמציה ובהחדרת מוטיבציה, אך להערכתם חסרה התמקדות בתחומים אחרים, וביניהם נושאים ערכיים (בכ-60% מבתי הספר דוברי העברית ציינו התלמידים כי הם עוסקים בתחום זה), חששות וחוסן נפשי (כמחצית מבתי הספר) וקבלת החלטות (כ-40% מבתי הספר). לעומתם, **הצוותים החינוכיים** דיווחו בראיונות כי הם מקדישים רבות להכנת התלמידים לשירות, מעמיקים בתהליך ומספקים **מענה הולם** לתלמידים. נוכח הפער הזה והצורך של התלמידים במידע עדכני ומהימן, מומלץ לספק לבתי הספר, ובאמצעותם לתלמידים, **מידע מקיף ועדכני** על אודות הנושאים השונים של השירות הצבאי, להרחיב את החשיפה של התלמידים ל**יחידות צה"ל** השונות ולהתמקד יותר **במתן כלים** מתאימים לתפקידים השונים בצבא.
- **פרופילים שונים** של תלמידים יוצרים **צרכים שונים** המחייבים **דיוק של היעדים והערוצים של העשייה** בתהליך ההכנה לשירות הצבאי. בבתי ספר גדולים או הטרוגניים גדל הקושי בדיוק התהליך. לכן מומלץ להוסיף לתכנית מרכיב אשר יסייע לצוות הבית ספרי לאתר את צורכי התלמידים ולפעול באופן **דיפרנציאלי** בהתאם לצרכים השונים. יש לבחון אפשרות של **פעילויות המתבצעות במקביל**, כאשר כל תלמיד משתתף בפעילות המתאימה לצרכיו.
- חלק ניכר מתוכני התכנית מוטל על כתפי הרכזים והמחנכים, שאינם בקיאים, בדרך כלל, בתוכני האוגדן וחשים צורך בהכשרה נוספת וכן בליווי והדרכה: כ-55% מהרכזים ולמעלה משלושה רבעים מהמחנכים אינם מכירים את האוגדן במידה מספקת ולמעלה מ-40% מהרכזים והמחנכים חשים כי הם זקוקים להכשרה נוספת לצורך הכנת התלמידים לשירות. לכן **מומלץ להבנות מערך של הכשרה והדרכה בתחום ההכנה לצה"ל המיועד לרכזים ולמחנכים**. מערך שכזה יאפשר לצוותים החינוכיים לתת מענה מסודר ומקיף יותר לתלמידים.

- לאור החשיבות הרבה שכל הגורמים ייחסו להכנה לצו הראשון, אשר במקרים רבים נעשית על ידי גורמים פרטיים ובמימון גורמים חיצוניים, מומלץ לפתח סדנת הכנה ממוקדת לנושא זה שתבוצע על ידי כוחות פנימיים של בית הספר או לחילופין במימון המשרד.

התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' היא תכנית רב-שלבית להכנת תלמידי שכבות י"א ו-י"ב לשירות הצבאי. תכנית זו מתבצעת בהובלת מינהל חברה ונוער במשרד החינוך והיא חלק ממערך ההכנה לצה"ל בבית הספר וברשות. התכנית (הנקראת בקיצור 'שירות משמעותי'), פותחה בעקבות התפיסה ש"אחד התפקידים המרכזיים של מוסדות החינוך הוא לטפח בבני הנוער את המעורבות החברתית ולעודד אותם לקבל על עצמם תפקידי שירות למען הקהילה, החברה והמדינה. השירות בצה"ל הוא מימוש חובה אזרחית המתבטאת בנכונותם ובמוכנותם של בני הנוער ליטול על עצמם אחריות אישית תוך מעורבות חברתית והזדהות עם המטרות המוצבות בפני צה"ל..."¹.

התכנית מבוססת על אוגדן הכנה לצה"ל² שפורסם בשנת 2010 על ידי מינהל חברה ונוער והיא מחייבת הקדשת 5-10 שיעורי חינוך בכיתות י"א ו-י"ב לטובת הכנה לצה"ל. האוגדן כולל תכניות מערכתיות, מערכי פעילות והפעלות חינוכיות המשלבות חינוך ערכי, הכנה רגשית, רכישת ידע והקניית מיומנויות. על פי האוגדן, הרכז לחינוך חברתי של בית הספר או רכז התכנית אחראי לבנות תכנית בית ספרית תהליכית לטובת הכנה לצה"ל. התכנית הבית ספרית נבנית על סמך נתוני הגיוס של בית הספר, צורכי התלמידים ותחומי העניין שלהם ושילוב בין כלל הפעילויות הניתנות לשכבות י"א-י"ב על ידי הגורמים השונים.

התכנית לשירות משמעותי רואה במחנך הכיתה דמות מובילה בעלת כמה תפקידים בתחום ההכנה לצה"ל; על המחנך להיות שותף מלא בתהליך ההכנה לצה"ל של תלמידיו, לתמוך בתלמידים ולעודד אותם לשתפו בתהליך הגיוס שהם עוברים, להעביר שיעורי חינוך המותאמים למאפייני הגיוס של בית הספר ולצורכי הכיתה וכן לעבד יחד עם התלמידים את תוכני הפעילויות הניתנים על ידי גורמים חוץ-בית ספריים ולקשר אותם לשיעורי החינוך המועברים על ידו. נוסף על הרכז והמחנך, התכנית מחייבת את שיתוף הפעולה של הצוות החינוכי הבית ספרי לרבות היועצת והמורים המקצועיים המעורבים בהנחיה, בהכוונה ובמתן תמיכה רגשית.

לתכנית נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל שלוש מטרות מרכזיות. המטרה הראשונית היא לטפח את תחושת ההזדהות וההשתייכות של בני הנוער לעם, לארץ ולמדינת ישראל. המטרה השנייה היא להגביר את תחושת האחריות של בני הנוער במימוש זכותם וחובתם האזרחית לשמור על בטחון המדינה. המטרה השלישית נועדה לסייע לבני הנוער לממש את זכותם וחובתם זו על ידי הקנייה של ידע ושל מיומנויות נדרשות לקראת שירותם בצה"ל.

¹ מתוך חוזר מנכ"ל ס"ח/3 (ג), נובמבר 2007, נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל
² ניתן לצפות באוגדן באתר מינהל חברה ונוער

בשנת הלימודים תשע"ו התכנית פעלה ב-393 מוסדות חינוך אשר חולקו לשלושה אשכולות:

אשכול 1: מוסדות לימוד אשר הוגדרו כ'נורמטיביים' וקיבלו סל פעילות מצומצם.

אשכול 2: מוסדות לימוד אשר תלמידיהם זקוקים לפעילות מעמיקה יותר כהכנה לצה"ל.

אשכול 3: מוסדות לימוד שבהם נדרשת פעילות רחבה ומקיפה לטובת הכנה לצה"ל.

היקף ההכנה לצה"ל נקבע בהתאם לאשכול שאליו משתייך מוסד הלימוד, כאשר סל המשאבים של התכנית כולל בתוכו גם את המרכיבים הבאים:

- ✓ שבוע גדנ"ע: שבוע הדמיית השירות בצה"ל
- ✓ מיצג חילות: מתן מידע על אודות אפשרויות שיבוץ בצה"ל
- ✓ יום "בעקבות לוחמים" בגולן ובגוש עציון
- ✓ תכנית עצמ"ה (ערכים, ציונות, מנהיגות והגשמה): תכנית מנהיגות לתלמידי י"א-י"ב
- ✓ ידידות צה"ל: תכנית הכנה לצה"ל המיועדת לנוער בפריפריה גיאוגרפית-חברתית
- ✓ אחריי מיזם 101 / אחריי
- ✓ לקראתך: תכנית הכנה לצה"ל המיועדת לבנות
- ✓ נתיבי נעורים דרך ארץ: מפגש בין מפקדי צה"ל ובין נוער במיקוד לטובת שיח ערכי
- ✓ מעגלים - הכי טוב שאני יכול: תכנית הכנה לשירות משמעותי המיועדת לבתי ספר בחינוך הממ"ד ובפריפריה הגיאוגרפית-החברתית
- ✓ מעגלי אחריות ידידים: חיזוק הנכונות והמוכנות לשירות משמעותי בקרב אוכלוסיות בסיכון בחינוך הממ"ד.

מטרת המחקר ושאלות המחקר

ראמ"ה התבקשה על ידי מינהל חברה ונוער להעריך את התכנית 'נכונות לשירות ומוכנויות לצה"ל'. מטרת הערכה זו היא לסייע בשיפור ההפעלה של התכנית ובכך לאפשר יישום טוב יותר של התכנית בעתיד. בשנת תשע"ו התמקדה הערכה בנושאים הבאים:

1. מהי **מתכונת ההפעלה של התכנית** בבתי הספר, על מרכיביה השונים (שעות חינוך, סיורים, הרצאות מגורמי חוץ וכו'). במסגרת שאלה זו נתמקד בנושאים הבאים:

א. אופן הפעלת התכנית בבתי הספר: **מהם המודלים השונים** להפעלת התכנית בבתי הספר?

ב. **הכשרה וליווי**: באיזה אופן הוכשרו צוותי בתי הספר לתכנית ועל ידי מי? מהו היקף ההכשרה ומהם התכנים בה? האם מתבצע ליווי שוטף לצוות החינוכי במהלך השנה? שביעות הרצון של הצוות החינוכי ממערך ההכשרה והליווי.

ג. מהם **הגורמים המקדמים/המעכבים הפעלה מוצלחת** של התכנית בבתי הספר.

2. **התרומה הנתפסת של התכנית**:

א. מהי התרומה הנתפסת של התכנית על ידי התלמידים וצוות בית הספר. כיצד גורמים אלו תופסים את תרומתה של התכנית לשיפור תחושת המוכנות בידע, החוסן הנפשי, המוכנות הפיסית והנכונות להתגייס.

ב. מרכיבי התכנית: אילו מרכיבים בתכנית נתפסים כתורמים יותר לתחושת המוכנות והנכונות של התלמידים? האם התלמידים וצוות בית הספר חשים כי יש אלמנטים המשפיעים יותר/פחות על המוכנות והנכונות לגיוס?

3. **עמדות הגורמים השונים** – תלמידים, מחנכים, רכזים ומנהלים – **כלפי התכנית**: מהן נקודות החוזק של התכנית ומהן הנקודות הטעונות שיפור? מה נתפס כעובד יותר/פחות ומדוע? מהם, אם בכלל, **הצרכים הנוספים של בתי הספר** בתחום זה?

שיטת ההערכה: מערך, אוכלוסייה וכלים

מעריך ההערכה

מעריך ההערכה בשנת הלימודים תשע"ו כלל שילוב של הערכה איכותנית עם הערכה כמותית. ההערכה האיכותנית אפשרה ללמוד על דפוסים שונים של הפעלת התכנית בבתי הספר מתוך ניסיון לבודד את המשתנים התורמים להצלחת התכנית. הערכה הכמותית אפשרה הצגת תמונה מלאה ומייצגת של בתי הספר המשתתפים בתכנית.

בהערכה האיכותנית בוצעו ראיונות עומק עם גורמים ממטה המשרד, וכן פנינו לעשרה בתי ספר, שבכל אחד מהם רואיינו מנהל בית הספר, רכז התכנית ומחנך כיתה י"א או י"ב. בנוסף, בכל אחד מבתי הספר נערכה קבוצת מיקוד לתלמידים. הראיונות האיכותניים נערכו במהלך החודשים ינואר - פברואר 2017.

בהערכה הכמותית הועברו שאלונים בקרב תלמידי כיתה י"ב במהלך החודשים ינואר - פברואר 2017. בנוסף, נערכו סקרים טלפוניים עם רכזי התכנית ועם מחנכי כיתה י"ב. הסקרים נערכו במהלך החודשים מאי - אוגוסט 2016.

אוכלוסייה

כאמור, עבור ההערכה האיכותנית נבחרו עשרה בתי ספר: שמונה בתי ספר דוברי עברית מהפיקוח הממלכתי (רוב בתי הספר מהחינוך הממ"ד אינם משתתפים בתכנית) וכן שני בתי ספר מהמגזר הדרוזי.

עבור ההערכה הכמותית פנינו למדגם של רכזי התכנית, מחנכים ותלמידים בכיתה י"ב. מכל בית ספר המשתתף במדגם נדגמו שני מחנכי י"ב שהתבקשו לענות על שאלון מחנכים טלפוני. תלמידי אחת מכיתות החינוך של המחנכים שנדגמו בכל בית ספר השתתפו גם הם בהערכה והתבקשו לענות על שאלונים. במגזר הדרוזי ענו על השאלון רק בנים, היות שבנות מהמגזר הדרוזי אינן נוהגות להתגייס לצבא.

ההחלטה לבחור רק במחנכים ותלמידים בכיתה י"ב נבעה מהתפיסה שמדובר בתכנית רב-שלבית, שבה התלמיד עובר תהליך מתמשך לאורך שנתיים במטרה להכינו לשירות משמעותי בצבא, ועל כן חשוב לבחון את התכנית וללמוד עליה בראייה הוליסטית.

בלוח 1 מוצגים שיעור ההשבה לשאלונים והראיונות, לפי מגזר:

לוח 1: שיעור ההשבה לשאלונים והראיונות לפי מגזר

מגזר דרוזי			דוברי עברית			
שיעור השבה	רואיינו בפועל	נכללו במדגם	שיעור השבה	רואיינו בפועל	נכללו במדגם	
67%	6	9	78%	117	150	רכזים
83%	15	18	80%	230	288	מחנכים
93%	124	133	78%	4,578	5,860	תלמידי י"ב

כלים

הערכה איכותנית:

✓ **ראיון חצי מובנה**, פנים מול פנים, עם מנהלי בתי ספר, רכזי התכנית ומחנך כיתה י"א או י"ב. ראיון זה עסק בתחומים אלו: מתכונת הפעלת התכנית בבית הספר, מרכיבי התכנית, בעלי התפקידים בתכנית, קשר עם גורמים נוספים (כגון צה"ל והרשות המקומית), עמדות כלפי התכנית, תרומה נתפסת של מרכיבי התכנית השונים, קשיים ונושאים לשיפור. נוסף על כך נערכו ראיונות עם גורמים ממטה המשרד.

הערכה כמותית:

✓ **שאלון טלפוני עם רכזי התכנית ועם מחנכי י"ב**. השאלון דן בנושאים הבאים: השתתפות תלמידי בית הספר במרכיבי התכנית השונים, מעורבות בית הספר בהכנת התלמידים לקראת השירות, הכשרה, ליווי והדרכה של הצוות הבית ספרי, קשר עם צוות בית הספר ומעורבות גורמים נוספים, צרכים נוספים של בית הספר, עמדות כלפי התכנית, תרומה נתפסת, קשיים ונושאים לשיפור.

✓ **שאלון לתלמידי כיתה י"ב**. השאלון דן בנושאים הבאים: הכנה לקראת האפשרויות השונות לאחר סיום הלימודים, מעורבות הצוות החינוכי בהכנת התלמידים לקראת השירות הצבאי, השתתפות במרכיבי התכנית השונים, חשיבות השירות הצבאי, מידת המוכנות לשירות, עמדות כלפי התכנית, תרומה נתפסת של מרכיבי התכנית השונים והנושאים המטרידים את התלמידים.

הסתייענו בכלים הכמותיים כדי לקבל תמונה רחבה ומייצגת על הטמעת התכנית בבתי הספר.

מגבלות ההערכה הכמותית

הערכת התכנית היא הערכה מעצבת אשר מטרתה לסייע בידי המשרד לשפר את התכנית. היות שההערכה מתייחסת לכלל התכנית, על מרכיבה השונים, ואינה מתייחסת לכל מרכיב או לכל תכנית בנפרד, לא ניתן באמצעותה להסיק לגבי התרומה והאפקטיביות של כל אחד ממרכיבי התכנית.

אופן הצגת הנתונים בדוח

עמדות התלמידים בחלק הכמותי בדוח יוצגו בחלוקה לפי מגזר שפה ומגדר: בנים דוברי עברית, בנים מהמגזר הדרוזי ובנות דוברות עברית.

בתיאור הממצאים משולבים רעיונות ותובנות שעלו בחלק האיכותני במחקר. ממצאים אלה מסומנים בצבע כחול.

פרק א': יישום והטמעה של התכנית בבית הספר

התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' הינה תכנית רב-שלבית המיועדת לכלל התלמידים בכיתות י"א-י"ב. התכנית מופעלת בבתי הספר על ידי מספר בעלי תפקידים, ובהם מחנכים, רכז חברתי (המשמש בדרך כלל כרכז התכנית), יועצת, מורים מקצועיים ועוד. הפרק הנוכחי יעסוק ביישום ובהטמעה של התכנית בבית הספר.

1: בניית תכנית ההכנה לשירות בצה"ל

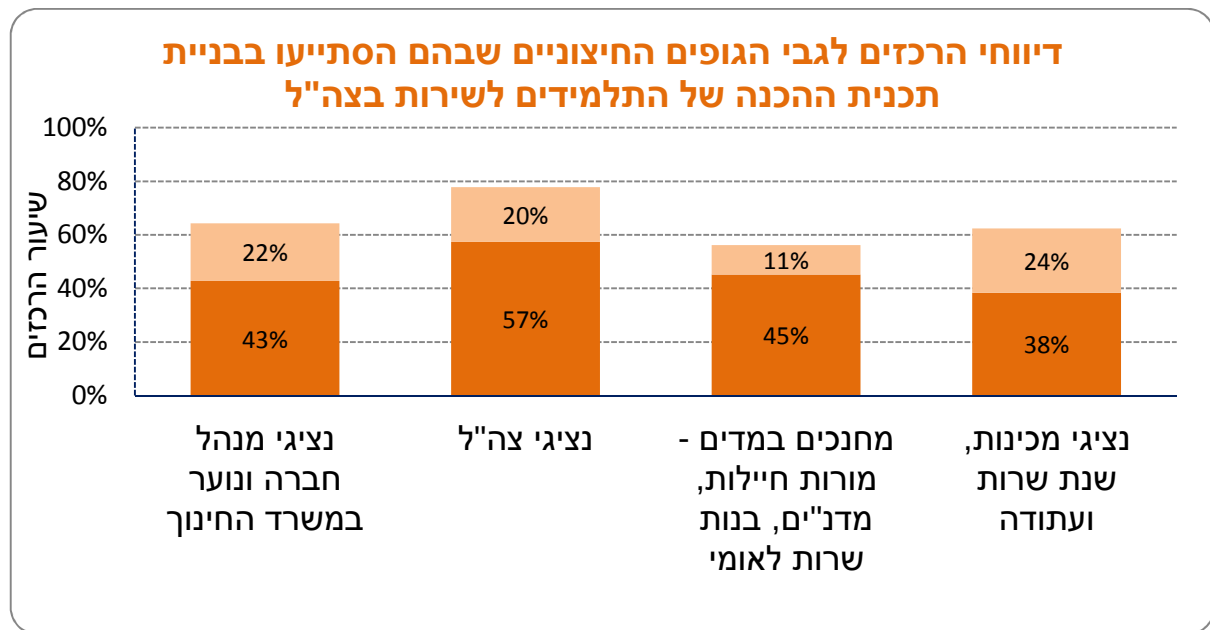
התכנית הבית ספרית להכנה לשירות בצה"ל אינה תכנית אחידה בכלל בתי הספר. על מנת שהתכנית תתאים ותהיה רלוונטית לאוכלוסיית התלמידים בבית הספר, היא נבנית ב"תפירה אישית" לצורכי בית הספר, בהובלת הרכז לחינוך חברתי ובשיתוף הצוות החינוכי בבית הספר. לטובת הקצאת המשאבים בין בתי הספר, מינהל חברה ונוער, בשיתוף צה"ל חילקו את בתי הספר לשלושה אשכולות בהתאם לנתוני הגיוס ולמדד הטיפוח של תלמידי בית הספר: בתי הספר באשכול 1 מקבלים סל פעילות מצומצם בתחום ההכנה לצה"ל, בתי הספר באשכול 2 מקבלים סל פעילות רחב יותר ובתי ספר באשכול 3 מקבלים סל פעילות מקיף ומשמעותי לטובת יישומה של התכנית. סל הפעילות תוחם את גבולות המשאבים והפעילויות שבתי הספר יכולים להשתתף בהם, וממנו בוחר הרכז לחינוך חברתי את הפעילויות והתכניות הרלוונטיות ביותר לתלמידי בית הספר.

בהתאם לכך, נשאלו רכזי התכנית בשאלון, באיזו מידה ניתנה להם האפשרות לבחור את הפעילויות והתכנים שיקבלו תלמידי בית ספרם מתוך סל או מגוון של אפשרויות. **77% מהרכזים דיווחו כי ניתנה להם האפשרות לבחור מתוך סל/מגוון אפשרויות במידה רבה או רבה מאוד, ו-11% נוספים דיווחו כי ניתנה להם אפשרות כזו במידה בינונית.**

כמו כן נשאלו הרכזים לגבי הגופים החוץ-בית ספריים שבהם הם נעזרו בבניית התכנית. תשובות הרכזים מפורטות בתרשים הבא:

תרשים 1 - דיווח הרכזים לגבי הגופים החיצוניים שבהם הסתייעו בבניית תכנית ההכנה של

התלמידים לשירות בצה"ל

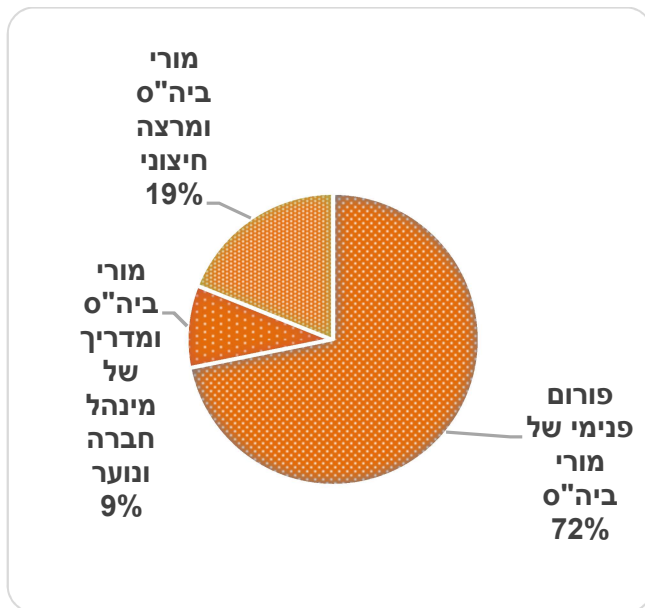
בבחינת הנתונים עולה כי 77% מהרכזים נעזרים, במידה רבה או רבה מאוד, לפחות בגורם אחד בבניית תכנית ההכנה של התלמידים לשירות בצה"ל: **שיעור גבוה יחסית של רכזים נעזרים בנציגי צה"ל** (57% מהם דיווחו כי נעזרו בהם במידה רבה או רבה מאוד וחמישית נוספת נעזרו בהם במידה בינונית), **כארבעים אחוזים מהרכזים דיווחו כי הם נעזרים במידה רבה או רבה מאוד במחנכים במדים, בנציגי מנהל חברה ונוער ובנציגי מכינות/שנת שירות/עתודה.**

2: ישיבות מחנכים בנושא הכנה לצה"ל

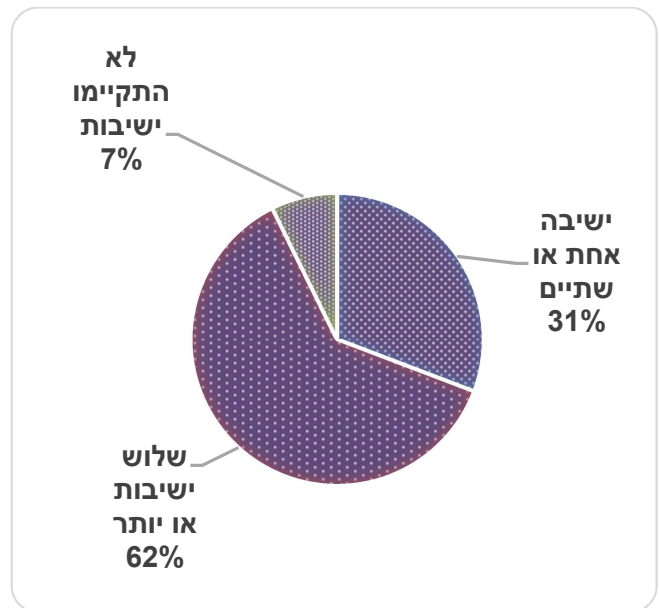
במטרה לבחון אם וכיצד נערכים בתי הספר ליישומה של התכנית, נשאלו רכזי התכנית והמחנכים בנוגע לקיומן של ישיבות מחנכים בנושא ההכנה לצה"ל. תשובותיהם מופיעות בתרשים הבא:

תרשים 2: ישיבות מחנכים בנושא הכנה לצה"ל

דיווח הרכזים לגבי פורום ישיבות המחנכים

דיווח המחנכים לגבי קיום ישיבות מחנכים

מהתרשים עולה כי ברובם המוחלט של בתי הספר מתקיימת היערכות לקראת יישומה של התכנית הכוללת ישיבות מחנכים. 93% מהמחנכים דיווחו כי בבית הספר התקיימה לפחות ישיבת מחנכים אחת בנושא ההכנה לצה"ל. 62% מהמחנכים (מתוך כלל המחנכים) דיווחו כי בבית הספר התקיימו שלוש ישיבות או יותר. על פי דיווחי רוב הרכזים (72%), הישיבות התקיימו בפורום פנימי של מורי בית הספר. שיעור נמוך יחסית של רכזים דיווחו כי בישיבות השתתפו גם גורמים חוץ-בית ספריים: קרוב לחמישית מהרכזים דיווחו כי הישיבות התקיימו בשיתוף מרצה חיצוני וכעשירית מהם דיווחו על קיומן של הישיבות בהשתתפות מדריך של מינהל חברה ונוער.

3. אוגדן 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל'

במטרה להיטיב וליעל את הכנת התלמידים לשירות, הוציא מנהל חברה ונוער, בשיתוף צה"ל, אוגדן המרכז מידע ופעילויות בנושא מוכנות לצה"ל.

הפעילויות באוגדן עוסקות בפיתוח המוטיבציה של התלמידים ובהכנתם לקראת המעבר מהמסגרת האזרחית למסגרת הצבאית. על מנת שניתן יהיה ליישם ולהטמיע את התכנית באופן מיטבי בבתי הספר, מופעים באוגדן מודל לבניית תכנית בית ספרית ומגוון דרכים והצעות לפעילויות, שנועדו להכין את התלמידים לקראת השירות הצבאי. כדי לעקוב אחר השימוש שעושים בתי הספר באוגדן, נשאלו רכזי התכנית ומחנכי כיתות י"ב, עד כמה הם מכירים אותו. תשובותיהם מופיעות בלוח הבא:

לוח 2: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע למידת היכרותם עם האוגדן בנושא נכונות לשירות ומוכנות

לצה"ל

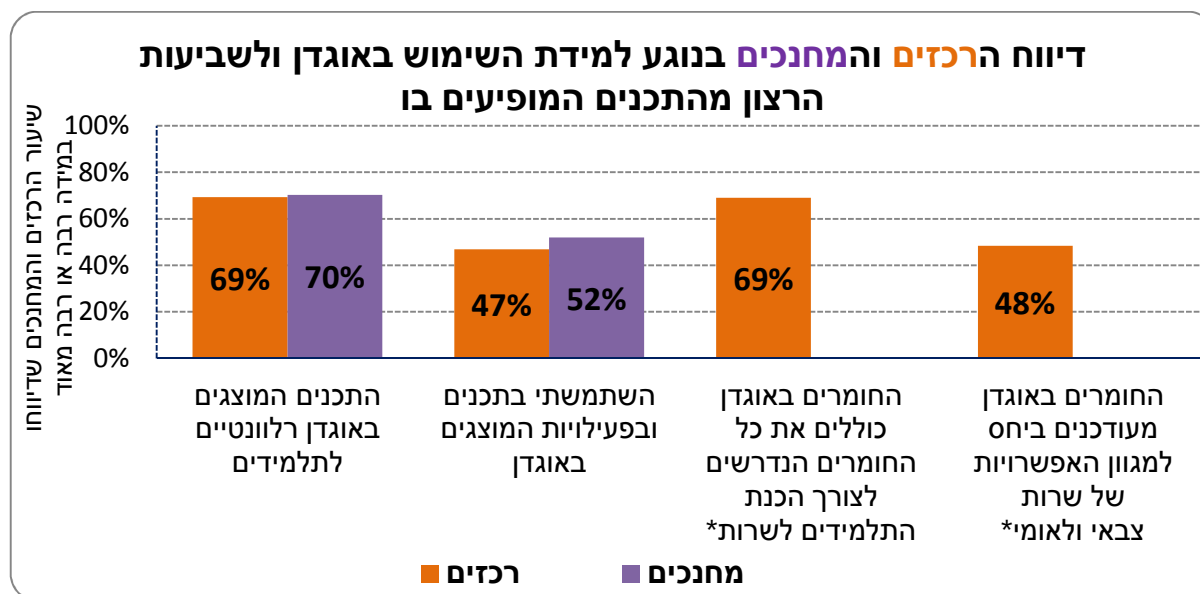
מחנכים	רכזים	
11%	19%	מכיר את האוגדן במידה רבה מאוד
12%	26%	מכיר את האוגדן במידה רבה
16%	14%	מכיר את האוגדן במידה בינונית
8%	8%	מכיר את האוגדן במידה מועטה
53%	33%	כלל לא מכיר את האוגדן

מהנתונים עולה כי רק 45% מרכזי התכנית מכירים את האוגדן במידה רבה או רבה מאוד ו-14% מהם מכירים את האוגדן במידה בינונית. היכרות האוגדן בקרב המחנכים אף נמוכה יותר; 23% מהמחנכים דיווחו כי הם מכירים את האוגדן במידה רבה או רבה מאוד ו-16% מהם מכירים אותו במידה בינונית. כאמור, התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' היא תכנית מקיפה וארוכת טווח, הכוללת בתוכה מגוון של פעילויות ותכניות בתוך בית הספר ומחוצה לו, והיא מערבת גורמים רבים בהפעלתה. לכן היעדר היכרות מספקת עם האוגדן עלולה להוביל לכך שהפעילויות שיעביר הצוות החינוכי של בית הספר יהיו פחות מובנות ומסודרות ויותר אינטואיטיביות.

רכזים ומחנכים שדיווחו כי הם מכירים את האוגדן במידה בינונית ומעלה נשאלו בנוגע למידת השימוש שהם עושים באוגדן זה ולמידת שביעות רצונם מהתכנים המופיעים בו. התרשים שלהלן מציג את דיווחי הרכזים והמחנכים.

תרשים 3: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע למידת השימוש באוגדן ולשביעות הרצון מהתכנים

המופיעים בו (מבין המשיבים כי הם מכירים את האוגדן)

* היגדים אלו הופיעו בשאלון הרכזים בלבד.

מהתרשים עולה כי כמחצית מהרכזים והמחנכים אשר מכירים את האוגדן השתמשו בפעילויות ובתכנים המופיעים בו. כלומר, בפועל, בתי ספר רבים אינם עושים שימוש באוגדן ואינם מנצלים את הפעילויות והסדנאות שבו לשם הכנת תלמידיהם לשירות הצבאי.

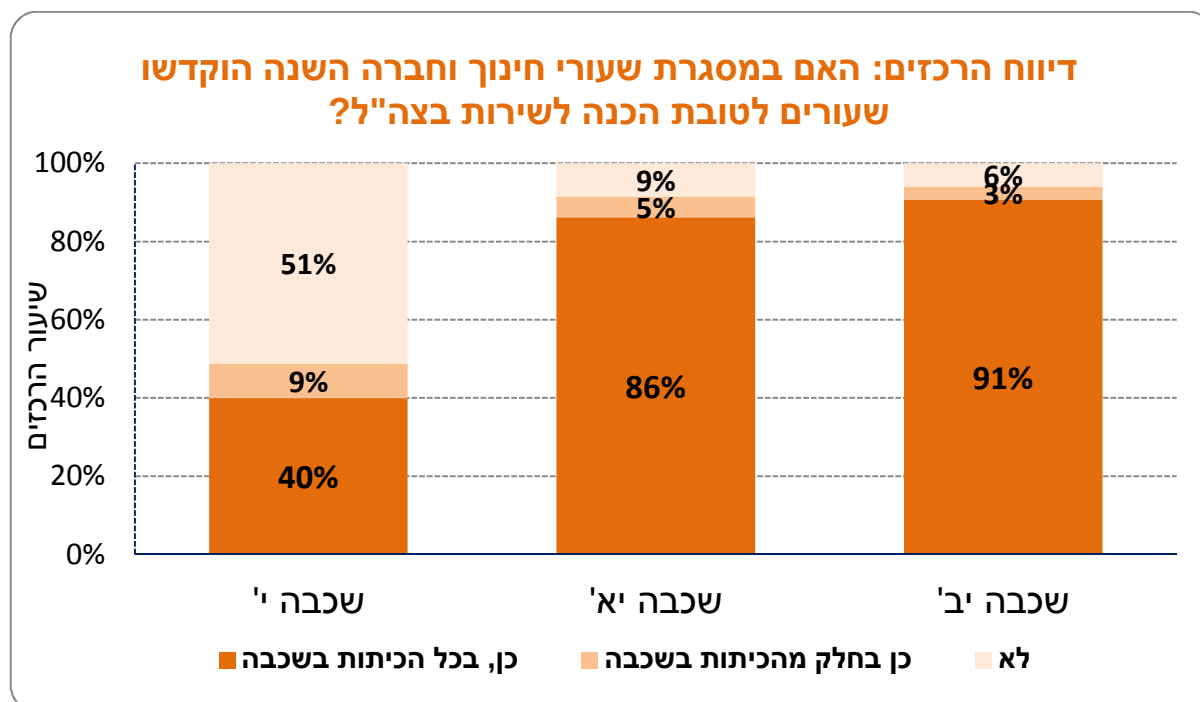
כשני שלישים מהמחנכים והרכזים מכירים את האוגדן שבעי רצון מהתכנים ומהחומרים המופיעים בו וממידת הרלוונטיות שלהם להכנת התלמידים, אך למעלה ממחצית מהרכזים סבורים כי האוגדן אינו מעודכן בנוגע למגוון האפשרויות של שירות צבאי/לאומי העומדות בפני התלמידים.

4. שיעורי חינוך בנושא הכנה לצה"ל

אחד המרכיבים העיקריים של התכנית הם שיעורי החינוך בכיתות י"א ו-י"ב שחלק מהם מוקדש לטובת הכנה לצה"ל. הן הרכזים והן המחנכים נשאלו אם רכיב זה מיושם בבית ספרם. התרשים הבא מציג את תשובות הרכזים.

תרשים 4: דיווח הרכזים - האם במסגרת שיעורי חינוך וחברה השנה הוקדשו שיעורים לטובת הכנה

לצה"ל

מהתרשים עולה כי עיקר העשייה לטובת ההכנה לצה"ל נעשית, בהתאם לתכנית, בכיתות י"א-י"ב. כמחצית מבתי הספר מקדימים את ההכנה ומתחילים בה כבר בכיתה י'. ברובם המוחלט של בתי הספר הוקדשו חלק משיעורי החינוך, בכל כיתות השכבה הרלוונטיות, לטובת הכנה לצה"ל: 91% מהרכזים דיווחו כי בשכבה י"ב הוקדשו שיעורים בכל הכיתות ו-3% נוספים דיווחו כי השיעורים הוקדשו בחלק מהכיתות. הקדשת שיעורי החינוך לטובת הכנה לצה"ל נפוצה גם בכיתות י"א: 86% מהרכזים דיווחו כי בכיתה י"א הוקדשו שיעורי חינוך בכל כיתות השכבה ו-5% נוספים דיווחו כי הוקדשו שיעורים בחלק מהכיתות.

ממצאים דומים התקבלו מראיונות הממחנכים: 96% מהממחנכים דיווחו כי בכיתתם הוקדשו שיעורים לטובת הכנה לצה"ל. למעלה ממחצית מהממחנכים (55%) דיווחו כי רוב השיעורים הועברו על ידי מחנך הכיתה, כחמישית (21%) דיווחו כי השיעורים הועברו על ידי מרצה חיצוני, והיתר דיווחו כי השיעורים הועברו על ידי הרכז החברתי או על ידי כמה גורמים (כגון גם המחנך וגם הרכז).

גם מהראיונות האיכותניים עולה כי **שיעורי חינוך היו הפלטפורמה העיקרית לעשייה עיונית-דיונית בנושא הגיוס לצה"ל:**

"שיעורי חינוך עוסקים בנושא של תרומה, מי אני בחברה שלנו, איזו מדינה אני רוצה שתהיה פה וכדומה, אבל זה משהו שהוא לא בפעולה אחת, לא זבנג וגמרנו, אלא טפטוף לכל האורך בנושא". (מחנך)

"יש שיעורי חינוך בנושא, עושים את ההכי טוב שיכולים לעשות במסגרת האמצעים שעומדים לרשותנו". (רכז)

המרוויינים תיאר הקצאה של שיעורי חינוך, אך ניכר שוני בין בתי הספר בתדירות שיעורי החינוך הייעודיים ובאופני העברתם. כך, למשל, בכמחצית מבתי הספר יועדו 4-8 שיעורי חינוך בנושא, אך גם נטען כי הללו הוסבו לעתים להודעות, ללימוד לבגרויות ולטובת עניינים דחופים שעל סדר היום:

"שיעורי חינוך שמוקדשים זה מאוד בתיאוריה, מאוד לא מיושם, ב"א יש רפורמה וזה נדחק לפינה בצורה משמעותית. מחנך ב"א-י"ב מקבל שעה בשבוע, הרבה לא פוגשים את הכיתה ככיתה. אם מחנך הוא מורה לפסיקה, למשל, אז הוא יפגוש את הכיתה רק שעה בשבוע שאז הוא צריך לעשות הכול. ולכן זה בתיאוריה". (מנהל)

"יש מערכי שיעור של מד"נית, של מחנכים, ושל מדריכים בפנימייה שהם יוצאי צבא. מביאים בוגרים שנכנסים, וזה לצורך העניין מערך שיעור. (מנהל)

"מגיעים קצינים במילואים, בשיעורי חינוך היו נציגים של חילות". (מחנך)

חלק מן המרוויינים תיאר התאמות של מערכי השיעור מצד המחנכים לרמה, לתחומי העניין ולצרכים ספציפיים של תלמידיהם. מרוויינים אחרים ציינו את הנטייה להפקיד את שיעורי החינוך המיועדים בידי המד"ן/נית ו/או לזמן אליהם מרצים מבחוץ, נציגי חילות, דוברים/נציגים מהצבא ובוגרים.

"יש מערכי שיעור מוכנים, אבל צריך להתאים אותם לתחומי העניין ולרמה של הכיתה, אני משתמשת בחומר מוכן אבל בונה הרבה מעצמי – למשל אם שמעתי שהם רוצים לחיל מסוים, אז אני בונה מצגת בהתאמה... אפילו סתם מדיון בהיסטוריה אני מגיעה לזה. (מחנך)

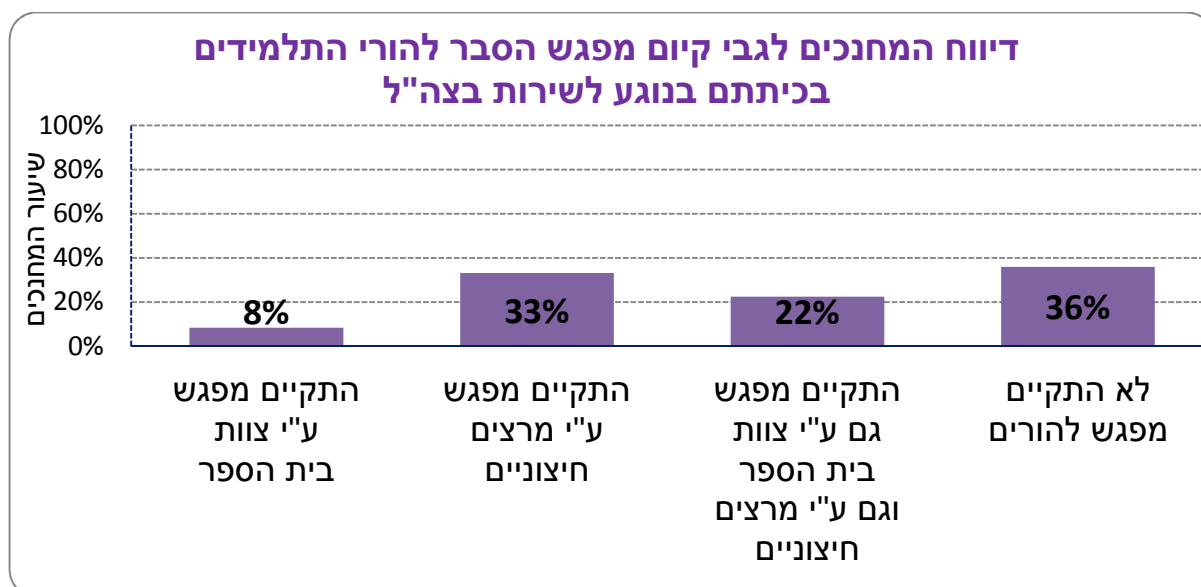
"החינוך הערכי ניתן גם על ידי המד"נית וגם על ידי המחנכים בשיעורי חינוך". (רכז)

"הרצאות נותנות להם הרבה מידע, יש רס"נים שבאים ומסבירים להם, יש גם בוגרים שהצליחו שבאים מגולני ומהשטח ומסבירים". (רכז)

5. מפגש הסבר להורים

מרכיב נוסף בתכנית הוא קיומו של מפגש המיועד להורים, אשר נועד להקניית מידע ולהכנה רגשית של ההורים כדי שיוכלו ללוות את ילדיהם בתהליך ההכנה לשירות הצבאי בצורה הטובה ביותר. מחנכי הכיתות נשאלו אם התקיים מפגש הסבר להורי התלמידים בכיתתם בנוגע לשירות בצה"ל. כשני שלישים מהם דיווחו כי אכן התקיים מפגש שכזה, כפי שניתן לראות בתרשים הבא:

תרשים 5: דיווח המהמחנכים לגבי קיום מפגש הסבר להורי התלמידים בכיתתם בנוגע לשירות בצה"ל

שליש מהמהמחנכים דיווחו כי התקיים מפגש להורים באמצעות מרצים חיצוניים, כחמישית מהמהמחנכים (22%) דיווחו כי התקיים מפגש גם על ידי צוות בית הספר וגם על ידי מרצים חיצוניים ו-8% מהם דיווחו כי המפגש התקיים על ידי צוות בית הספר. יתר המהמחנכים (36%) דיווחו, כאמור, כי לא התקיים מפגש להורי התלמידים בכיתתם.

באותם בתי הספר שבהם התקיים מפגש להורים, 54% מהמהמחנכים דיווחו כי רוב ההורים הגיעו למפגש ההסבר, 31% דיווחו כי כמחצית מההורים הגיעו למפגש והיתר (15%) דיווחו כי מיעוט מההורים הגיעו למפגש.

בכל בתי הספר שבהם התקיימו ראיונות איכותניים צוין שנערך ערב הורים (בהשתתפות התלמידים) ובהנחיית אישים ממשדד הביטחון. מטרת המפגש הייתה דומה לזו שעומדת בבסיס התכנית כולה: **יידוע הורים על המתוכנן והצפוי לקראת הגיוס ועל האפשרויות והשלבים השונים, הפגת חששות, העלאת המוטיבציה שלהם-עצמם ועידודם ללוות את ילדיהם בתהליך באופן חיובי ומכיל.**

"אנחנו מקיימים סדנת הורים לקראת גיוס - קודם עבודת שטח כדי להביא את ההורים לסדנה. בסדנה מקבלים גם מידע מה ילד צפוי לעבור בתהליך, וגם מקיימים שיח להפגת חששות, לסייע לילדים וכדומה". (מנהל)

"אחד הדברים שמביאים זה פסיכולוג להורים. מדובר על חלק רגשי רב, זה חלק ניכר מתהליך הגיוס. ולכן נותנים להורים ערב של חוסן נפשי". (מנהל)

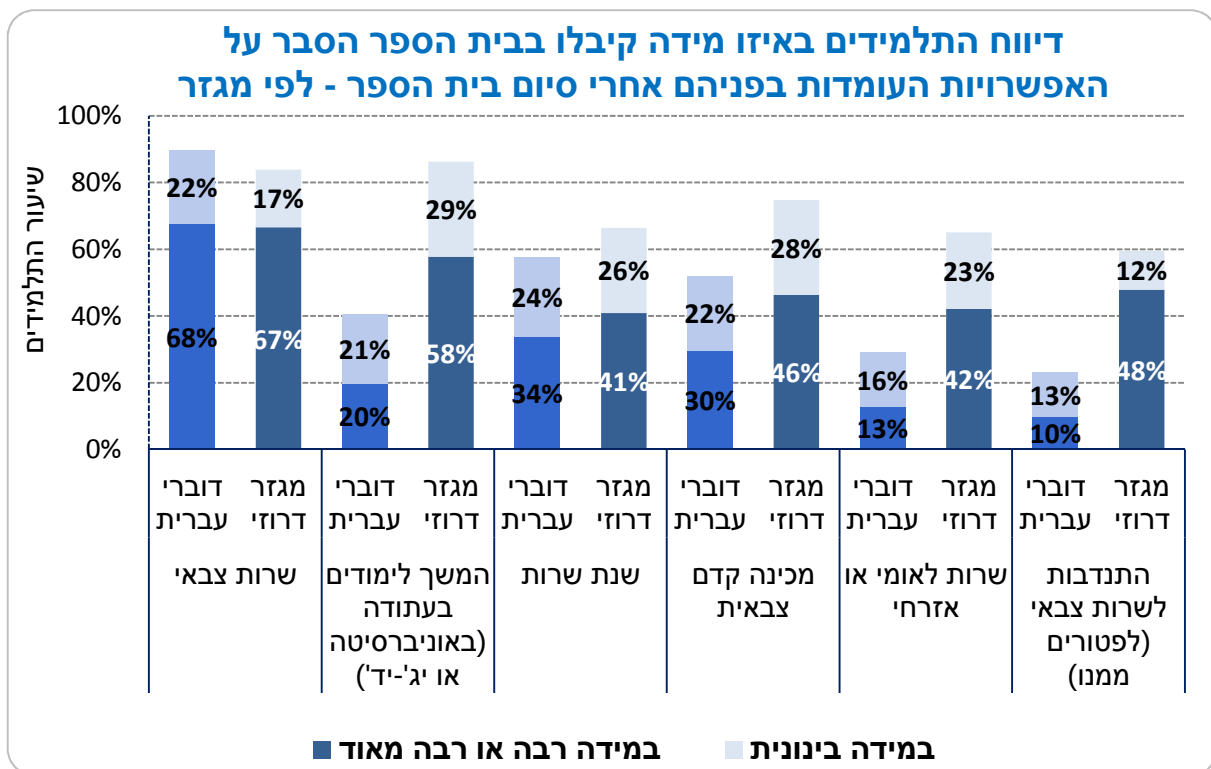
"אנחנו פותחים את שנת י"א עם ערב הורים, משותף גם לתלמידים. מסבירים להם את חשיבות הקשר של בית הספר - לשכת הגיוס, זו שיחת מוטיבציה לעודד לשירות בכלל, ולשירות משמעותי בפרט, מגיע מרצה קצין מלשכת הגיוס". (רכז)

6. הצגת האפשרויות השונות העומדות בפני תלמידי י"ב

במהלך השיעורים והפעילויות במסגרת ההכנה לצה"ל מצופה מצוות בית הספר להציג בפני התלמידים את האפשרויות העומדות בפניהם לאחר סיום הלימודים בתיכון ולכוון ולהנחות אותם במידת הצורך. כשלושה רבעים מהרכזים (77%) דיווחו כי צוות בית הספר אכן מצליח, במידה רבה או רבה מאוד, לכוון ולהנחות את התלמידים בנוגע לאפשרויות העומדות בפניהם לאחר סיום לימודיהם. לעומתם, רק 59% מהמחנכים מרגישים כי הם מצליחים לכוון ולהנחות את התלמידים בנוגע לאפשרויות אלו. גם תשובותיהם של התלמידים, בעיקר במגזר הדובר עברית, מעידות על הצורך שלהם במידע ובהנחיה נוספים, כפי שניתן לראות בתרשים הבא:

תרשים 6 : דיווח התלמידים באיזו מידה קיבלו בבית הספר הסבר על האפשרויות העומדות בפניהם

אחרי סיום בית הספר - לפי מגזר

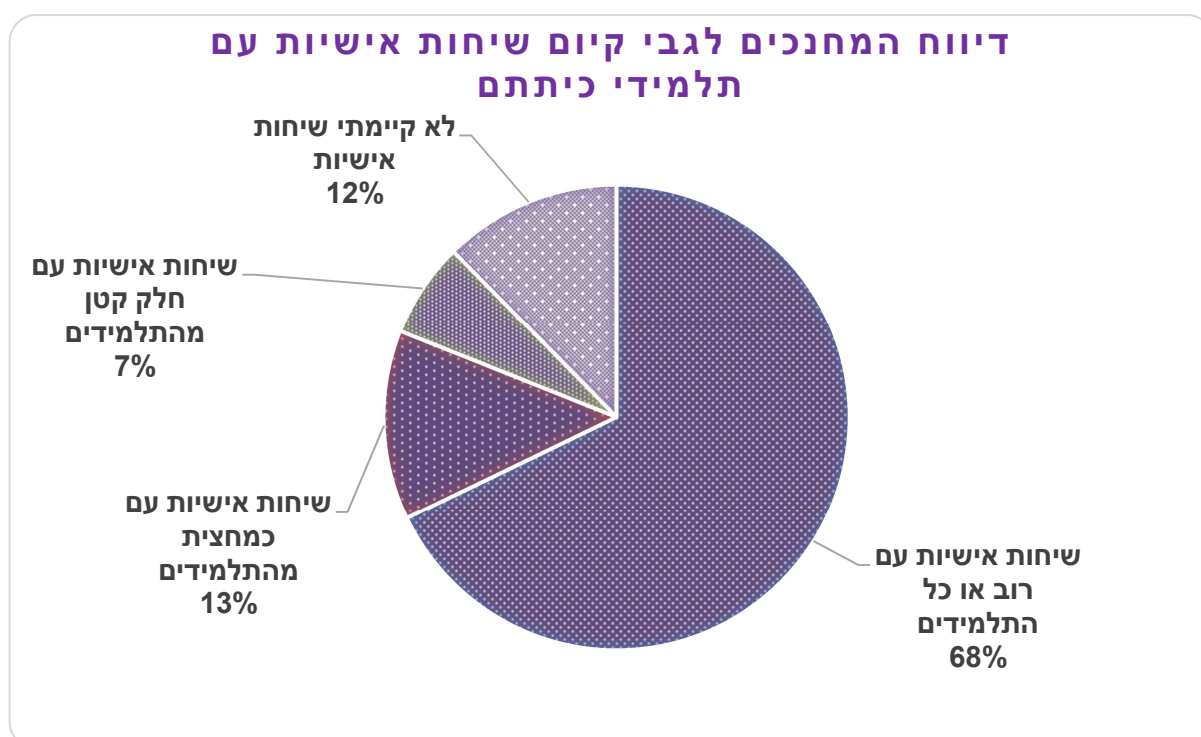

שני שלישים מהתלמידים דיווחו כי הם קיבלו, במידה רבה או רבה מאוד, מידע בנוגע לשירות הצבאי. אולם האפשרויות האחרות העומדות בפניהם הוצגו לפחות תלמידים: רק כשליש מדוברי העברית דיווחו כי קיבלו (במידה רבה או רבה מאוד) מידע בנוגע לשנת שירות ומכינה קדם-צבאית, כחמישית מהם בנוגע לעתודה ושיעור נמוך אף יותר דיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לשירות לאומי/אזרחי והתנדבות לשירות צבאי. כ-20% נוספים דיווחו על קבלת הסבר לאפשרויות השונות במידה בינונית.

בקרב המגזר הדרוזי, שיעור גבוה יותר של תלמידים (כ-40%-60% מהתלמידים) דיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לאפשרויות אלו.

נוסף על הצגת המידע בפני התלמידים בפורום רחב, נשאלו מחנכי כיתה י"ב אם קיימו שיחות אישיות עם תלמידי כיתתם בנוגע לאפשרויות העומדות בפניהם לאחר סיום בית הספר.

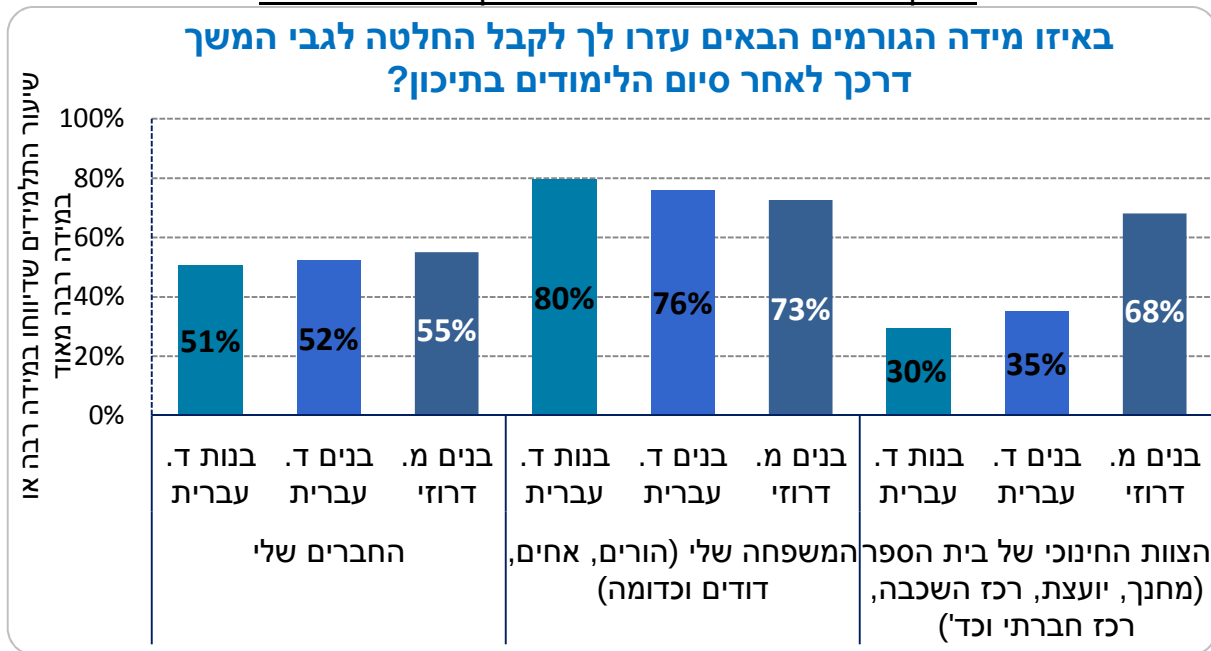
תרשים 7: דיווח המהמנכים לגבי קיום שיחות אישיות עם תלמידי כיתתם בנוגע לאפשרויות השונות העומדות בפניהם לאחר סיום בית הספר

למעלה משני שלישים מהמהמנכים דיווחו כי ביצעו שיחות אישיות עם כל או עם רוב התלמידים בנוגע לאפשרויות העומדות בפניהם אחרי סיום הלימודים בתיכון. 13% מהמהמנכים דיווחו כי קיימו שיחות אישיות עם כמחצית מהתלמידים, 7% עם חלק קטן מהתלמידים ו-12% כלל לא ביצעו שיחות אישיות עם התלמידים.

במטרה ללמוד על הגורמים שסייעו לתלמידים לקבל החלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים, נשאלו התלמידים שאלות העוסקות בסיוע זה:

תרשים 8: דיווח התלמידים בנוגע למידת שבה הסתייעו בגורמים השונים כדי לקבל החלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון - לפי מגזר ומגדר

מדיווחי התלמידים עולה כי המשפחה היא הגורם המשמעותי ביותר עבור התלמידים בקבלת ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום בית הספר: כ-80% מהבנות הדוברות עברית וכשלושה רבעים מהבנים דוברי העברית ומהבנים במגזר הדרוזי דיווחו כי משפחתם עזרה להם לקבל החלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון. כמחצית מהתלמידים במגזר הדובר עברית ומעט יותר ממחצית במגזר הדרוזי דיווחו כי החברים סייעו להם בקבלת החלטה זו.

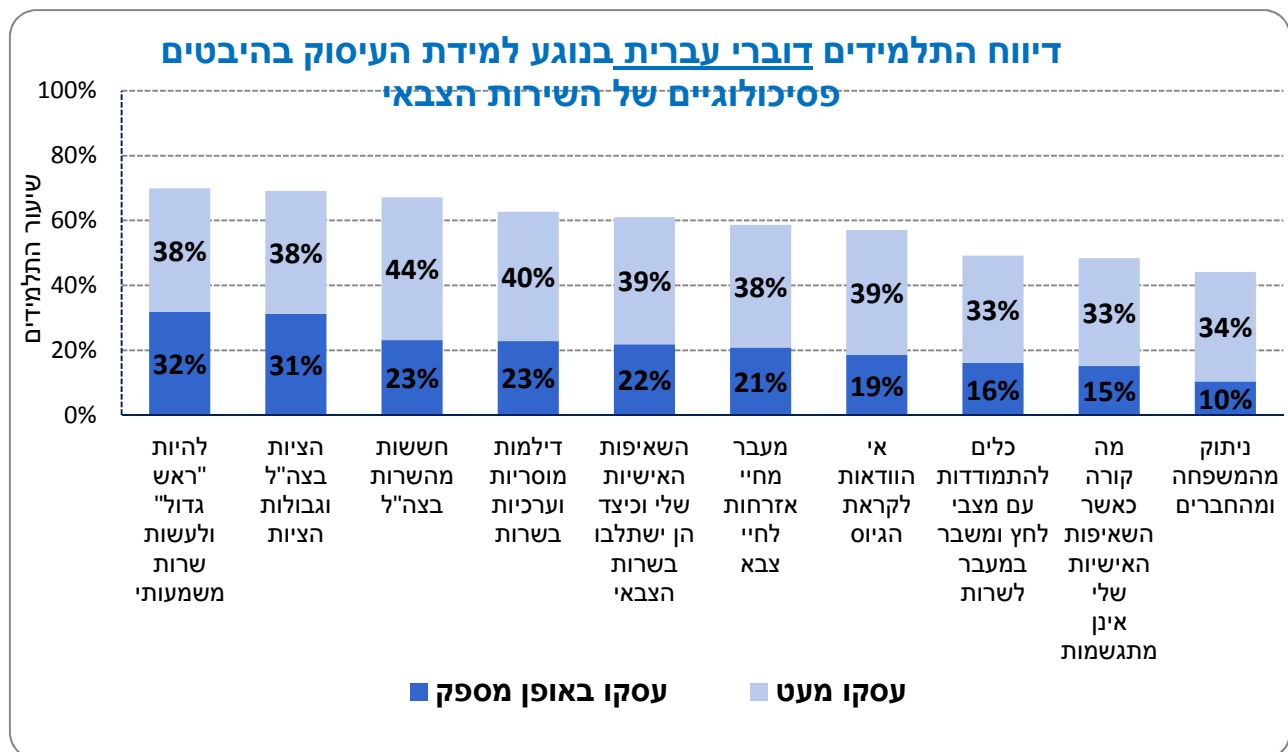
אשר לצוות החינוכי של בית הספר, בנים במגזר הדרוזי נעזרו יותר באופן משמעותי בצוות החינוכי של בית הספר בהשוואה לבנים ולבנות דוברי עברית: כשני שלישים מהתלמידים במגזר זה דיווחו כי נעזרו בצוות החינוכי, בהשוואה לכשליש מהתלמידים דוברי העברית. כמו כן ציינו התלמידים גורמים נוספים שסייעו להם לקבל החלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים - נציגי צבא שהגיעו לבית הספר, נציגים של מכוניות קדם-צבאיות, של שנת שירות, של תנועות נוער או ארגוני נוער ואנשי צוות מטעם הפנימייה.

7. היבטים שונים של הכנה לגיוס ולשירות הצבאי

הכנת התלמידים לשירות הצבאי מורכבת וכוללת עיסוק במגוון רחב של היבטים. על מנת לבחון את עמדתם של התלמידים והמחנכים בנוגע למידת העיסוק בנושאים השונים, נעשתה הבחנה בין ההיבטים הפסיכולוגיים, להיבטים היישומיים ולהיבטים הכלליים של ההכנה לגיוס ולשירות הצבאי. ההיבטים הפסיכולוגיים כוללים את חששות התלמידים, ההתמודדות עם דילמות ועם אי-ודאות, מצבי לחץ וכו'. ההיבטים היישומיים כוללים את ההיכרות עם מגוון התפקידים בצה"ל, ההכנה לצו הראשון, למה צפוי בשירות הצבאי ועוד. ההיבטים הכלליים כוללים את המצב הביטחוני של ישראל, הקוד האתי של צה"ל וכדומה. התלמידים והמחנכים התבקשו לדרג, בנוגע לכל נושא, עד כמה הם עסקו בו בבית הספר, החל מעיסוק באופן מספק (3), דרך עיסוק מועט (2) ועד כלל לא (1). חשוב לציין כי התלמידים ענו לשאלות במהלך החודשים ינואר-פברואר, בשלב שבו התכנית עדיין לא הסתיימה, ולכן ייתכן כי במהלך כיתה י"ב הם עסקו בבית הספר בנושאים נוספים או העמיקו את העיסוק בחלק מן הנושאים. תשובות התלמידים מופיעות בתרשימים הבאים, בחלוקה לפי מגזר שפה.

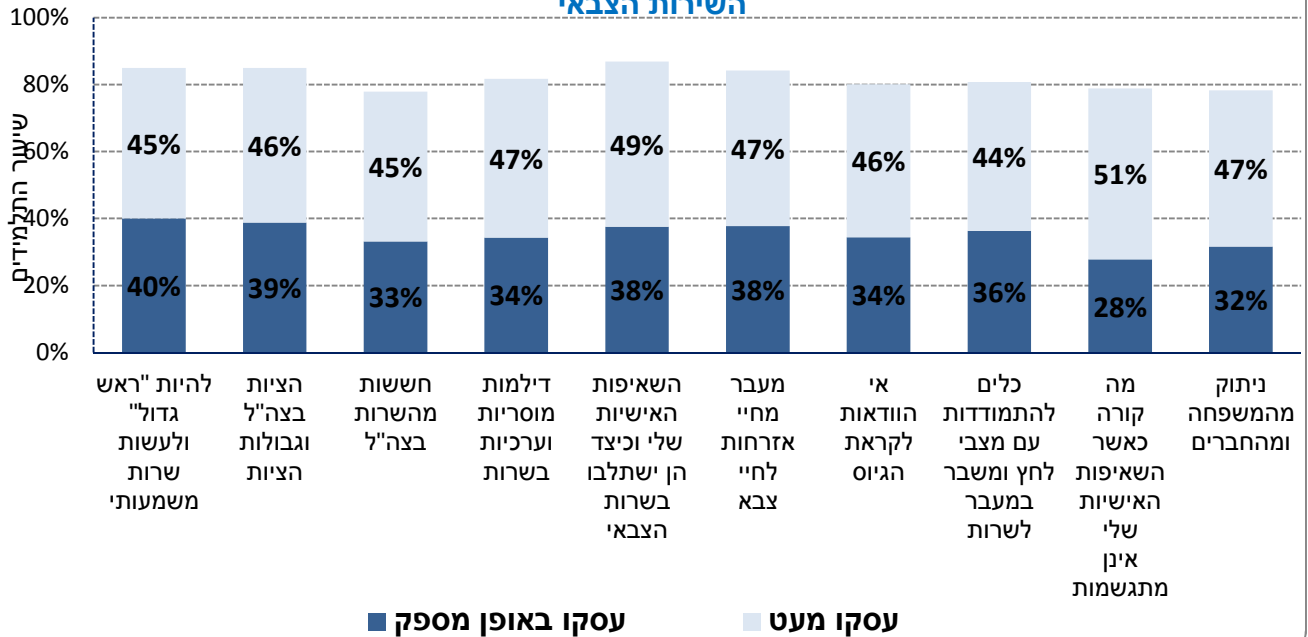
תרשים 9: דיווח התלמידים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים פסיכולוגיים של השירות הצבאי

תלמידים דוברי עברית

תלמידים מהמגזר הדרוזי

דיווח התלמידים מהמגזר הדרוזי בנוגע למידת העיסוק בהיבטים פסיכולוגיים של השירות הצבאי

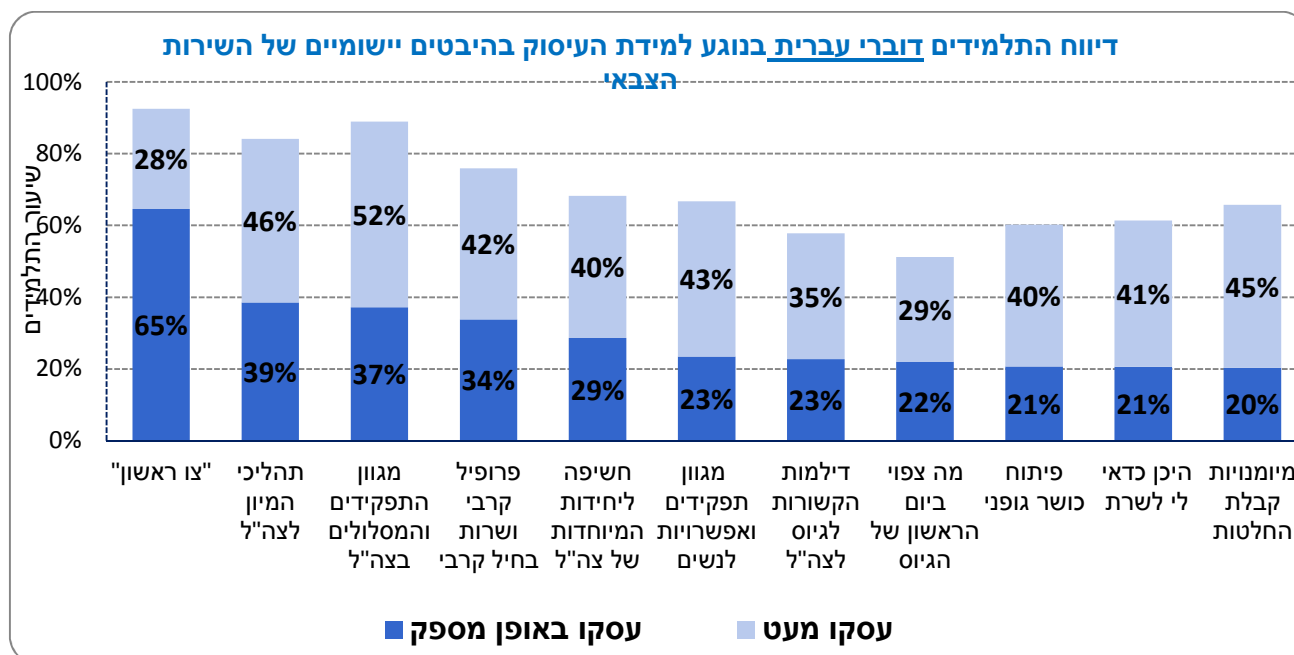

מהתרשים עולה כי התלמידים (הן דוברי העברית והן מהמגזר הדרוזי) מדווחים על עיסוק במגוון רב של היבטים פסיכולוגיים כהכנה לגיוס. יחד עם זאת, רובם מדווחים כי במרבית הנושאים העיסוק אינו מספק והם חשים צורך בהכנה נוספת. רק כחמישית עד שליש מהתלמידים דוברי העברית מדווחים על עיסוק מספק ברוב ההיבטים הפסיכולוגיים של השירות הצבאי. כך למשל, רק כשליש מהתלמידים מדווחים על עיסוק מספק בנושאים כמו 'להיות ראש גדול' ולעשות שירות משמעותי ונושא 'הציות בצה"ל', כחמישית עד רבע מהם מדווחים על עיסוק מספק בדילמות מוסריות וערכיות, בחששות, בשאיפות ועוד. שיעור נמוך עוד יותר של תלמידים דוברי עברית (פחות משישית מהתלמידים) מדווחים על עיסוק מספק במצבי לחץ ומשבר.

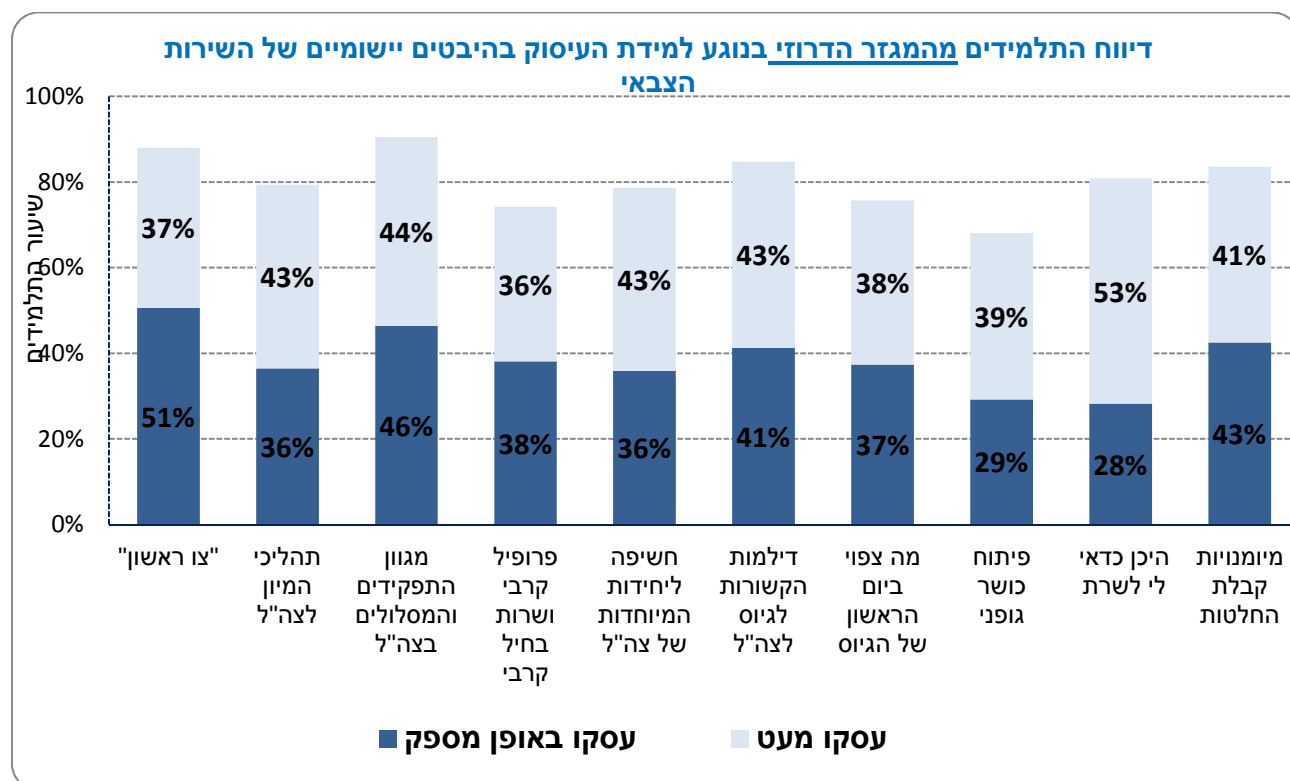
התלמידים מהמגזר הדרוזי, בהשוואה לתלמידים דוברי העברית, מדווחים על עיסוק רב יותר בהיבטים הפסיכולוגיים של השירות הצבאי. כשליש עד 40% מתלמידי המגזר מדווחים על עיסוק מספק כמעט בכל ההיבטים הפסיכולוגיים של השירות.

תרשים 10: דיווח התלמידים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים יישומיים של השירות הצבאי

תלמידים דוברי עברית

תלמידים מהמגזר הדרוזי

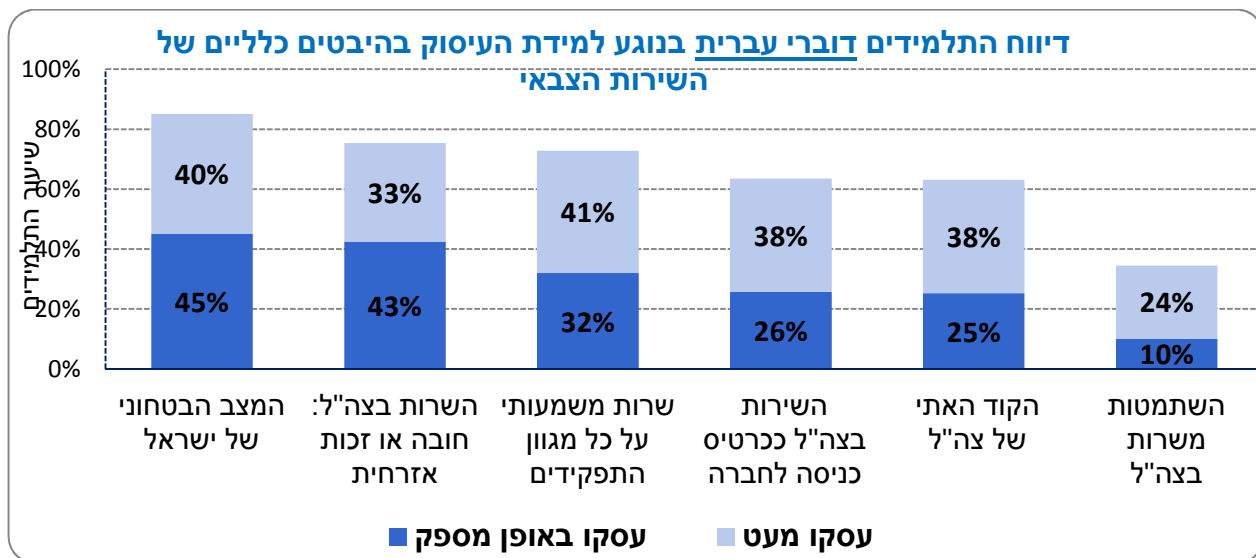

על פי דיווחי התלמידים דוברי העברית בנוגע להיבטים היישומיים של השירות הצבאי, 'הצו הראשון' תפס כנראה מקום מרכזי בהכנתם לקראת הגיוס - כשני שלישים מהם דיווחו כי עסקו בו באופן מספק, בעוד בנושאים אחרים שיעור התלמידים שדיווחו על עיסוק מספק נמוך הרבה יותר:

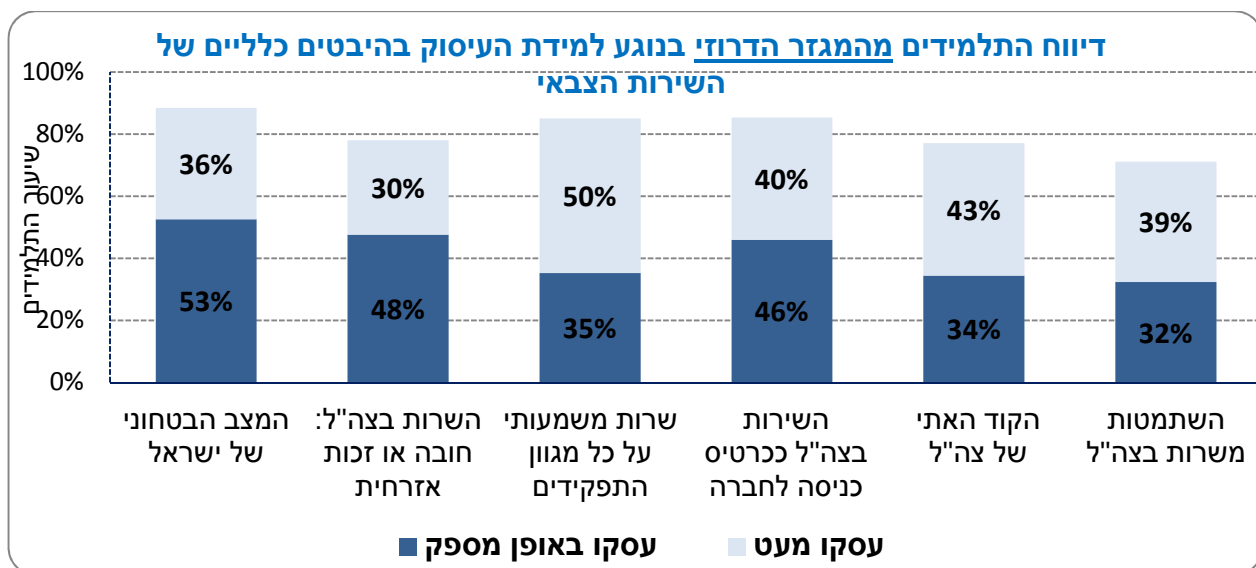
כשליש עד 40% מהתלמידים דיווחו על עיסוק מספק לגבי מגוון התפקידים והמסלולים בצה"ל, תהליכי המיון והשירות בחיל קרבי. כחמישית עד 30% מהתלמידים דיווחו על עיסוק מספק ביתר הנושאים היישומיים, כגון דילמות הקשורות לגיוס, מה צפוי ביום הראשון לשירות, היכן כדאי לי לשרת ועוד. **שיעור נמוך יותר של תלמידים במגזר הדרוזי, בהשוואה לדוברי העברית, דיווחו על עיסוק מספק ב'צו הראשון'** (כמחצית מהתלמידים לעומת כשני שלישים מהתלמידים דוברי העברית). ביתר הנושאים היישומיים, התלמידים במגזר הדרוזי דיווחו על עיסוק גבוה יותר בהשוואה לדוברי העברית, ואילו לגבי רוב הנושאים כ-40% מהתלמידים במגזר דיווחו על עיסוק מספק.

תרשים 11: דיווח התלמידים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים כלליים של השירות הצבאי

תלמידים דוברי עברית

תלמידים מהמגזר הדרוזי

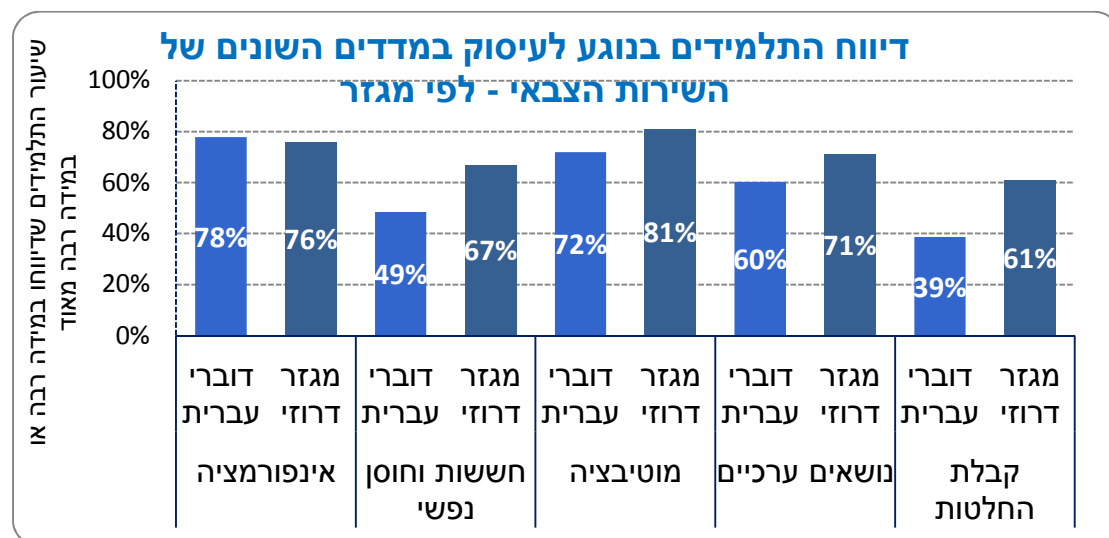

אשר להיבטים הכלליים של השירות הצבאי, גם כאן כל התלמידים מדווחים על עיסוק במגוון של תחומים. בנוגע למידת העיסוק בתחומים השונים, הרי שבחלקם קיים דמיון בין דיווחי התלמידים דוברי העברית לדיווחי התלמידים במגר הדרוזי ובתחומים אחרים התלמידים במגר הדרוזי מדווחים על עיסוק גבוה יותר בהשוואה לדוברי העברית: המצב הביטחוני של ישראל והדיון בשאלה האם השירות בצה"ל הוא חובה או זכות אזרחית, מעסיק את שני המגזרים (מעל 40% מהתלמידים דוברי העברית דיווחו על עיסוק מספק בנושאים אלו וכמחצית מהתלמידים במגר הדרוזי). כמו כן כשליש מהתלמידים משני המגזרים דיווחו על עיסוק מספק בנושא 'שירות משמעותי על כל מגוון התפקידים', וכרבע מדוברי העברית וכשליש מהמגר הדרוזי דיווחו על עיסוק מספק בקוד האתי של צה"ל. נושא נוסף המהווה חלק מהכנת התלמידים במגר הדרוזי הוא השירות בצה"ל ככרטיס כניסה לחברה הישראלית (46% מהתלמידים דיווחו על עיסוק מספק בנושא זה, בהשוואה לרבע מהתלמידים דוברי העברית בקירוב).

בהשוואה לתלמידים, שיעור גבוה מאוד של מחנכים דיווחו כי עסקו בהיבטים פסיכולוגיים, יישומיים וכלליים של השירות הצבאי. דיווחי המחנכים מופיעים בנספח בתרשימים 44 ו-45.

חלוקה נוספת המוצעת³ להיגדים השונים על אודות ההיבטים השונים להכנה לצה"ל היא על פי התחומים הבאים: מדדים אינפורמטיביים, חששות וחוסן נפשי, היבטים מוטיבציוניים, נושאים, ערכיים והיבטים של קבלת החלטות. מידת העיסוק במדדים השונים נבחנה בדרך הבאה: כאשר תלמיד דיווח כי בבית הספר עסקו באופן מספק לפחות בהיגד אחד מתוך ההיגדים הנכללים בתחום, נחשב עבור אותו תלמיד כי בית הספר עסק בנושא. כלומר המספרים בתרשים מתארים את שיעור התלמידים שענו שבית הספר עסק באופן מספק לפחות בהיגד אחד מתוך כלל ההיגדים בתחום.

תרשים 12: דיווח התלמידים בנוגע למידת העיסוק במדדים השונים של השירות הצבאי

³ לפירוט חלוקת ההיגדים לפי תחומים ראו עמ' 101 בנספח.

מהתרשים עולה כי תחומי ההכנה המרכזיים שבהם עוסקים בבתי הספר הם מתן אינפורמציה לתלמיד (תלמידים ביותר משלושה רבעים מבתי הספר ציינו כי הם עוסקים בתחום זה) ומוטיבציה, אשר צוינה יותר בקרב המגזר הדרוזי (81% בהשוואה ל-72% במגזר דובר העברית).

העיסוק בהיבטים השונים של הכנה לשירות הצבאי נדונה גם בראיונות האיכותניים. המשותף בתיאורי כל המראיינים היו **התייחסות לרצף של הכנה**, שתחילתה בכל בתי הספר כבר בכיתה י', במסגרת התכנית לחינוך חברתי "גם בלי להגיד צבא" (חשיפה לסוגים שונים של מיומנויות בין-אישיות, כמו ייצוג עצמי, אחריות אישית, הצבת מטרות ותקשורת) ועיקרה בכיתות י"א וי"ב:

"יש לנו משהו שנקרא ב"ב 'בדרך להגשמה' - כל הערכים שיצקנו בחמש שנים, עכשיו זה להגשמה, אז כבר יש להם הבנה של תרומה/חובה, היכולת לתת למען המדינה את מה שעד עכשיו קיבלת, הנטל המשותף, שוויון, אזרחות טובה". (מנהל)

"ב-י"א אנחנו מתחילים בהכנה לצו ראשון, דרך 'מהו צה"ל בשבילי' עד לשירות משמעותי וגיוס מוצלח ב-י"ב". (מנהל)

הושם דגש הן על קיומה של **מורשת בית ספרית בעניין** והן על יצירת אווירה התומכת במוטיבציה לשירות במכלול העשייה, המסרים והחינוך הערכי בבית הספר:

"כל הלוחות במסדרונות מדברים צבא, הם מקבלים תלקיט של מערך שיעור בנושא 'הזכות שבשירות' על הערך של צה"ל, והכל ברמת המודעות של צה"ל, ושקורה משהו מזה בבית הספר". (מנהל)

"כל מה שאנחנו עושים כאן קשור לגיוס, מעבר לתכנית שקשורה לגיוס... עוד לפני שהייתה תכנית, היה אצלנו עידוד לגיוס לצה"ל". (רכז)

בכיתות י"א היה העיסוק המרכזי בהכנה לצו ראשון. הכנה זו התבססה על רכיבים מוגדרים, שכללו בכל בתי הספר העברת מידע 'יבש' על שרשרת החיול, בעיקר על ידי אנשי צבא, ושיחות ומפגשים להעלאת המוטיבציה ולבירור סוגיות הקשורות בנתינה/תרומה למדינה, בפיתוח הרעיון של שירות משמעותי ובחשיבות יום ההתייצבות לצו הראשון:

"יש מבחר סדנאות של משרד הביטחון בי"א שמיועדות להכנה לצו ראשון, שמטרתן יידוע על האפשרויות שיש בצבא, חשיפה לתהליכי צו התייצבות בלשכות, הפגת חששות, הגברת הנכונות לשירות משמעותי, איך בוחרים מסלול...".

"כל שכבת י"א יוצאת בצו אחד לצו ראשון, זה המון עבודה ולוגיסטיקה, מורים מלווים, מעודדים אותם, אבל זה שווה כדי שלא יהיו לחץ והתרגשויות מיותרים". (רכז)

"אנחנו אומרים להם לבוא עם ההתאמות שמגיעות להם לצו. פיזית להביא את כל החוברת של האבחון הפסיכו-דיקטי. הצבא רוצה את הפירוט המלא. כל הילדים שלי יודעים שזה יום חשוב וקובע. זה הועבר לנו, לצוות המחנכים, וזה מאוד מוטמע לילדים". (רכז)

מרבית בתי הספר תיארו בהקשר זה יום שלם של מפגש סדנתי עם קצינים סביב **עניינים לוגיסטיים, ערכיים ורגשיים:**

"אצלנו המידע משולב עם הרגשי, כלומר הקצינים מדברים תמיד גם על אכזבות, שיש כמה צדדים לכל דבר, ראיתי שהם ממש מעבירים סדנאות מקצועיות, זה בונה תמונה מלאה". (רכז)

"יש סדנת 'לקראת שירות', שקצינים בדימוס מבלים איתם 5-6 שעות רצופות ומחדירים מוטיבציה. זה קורה בחודש הראשון לשנת הלימודים, זה ממומן על ידי משרד הביטחון" (מחנך)

"מגיעים ממשרד הביטחון ומספרים על אכזבות, על קשיים פיזיים ונפשיים". (מחנך)

בחלק מבתי הספר תוארו התעכבות/השתהות ועבודה רבה על שלב זה, מתוך מה שנתפס בעיניהם כצורך לחולל מהפך בתפיסות של תלמידיהם ולהעבירם מהתנגדות לשרת, שכרוכה בעמדות כגון **לא לבזבז זמן, לא להיות פראייר' לעמדה חיובית**, הרואה בשירות חובה שהיא גם זכות ואף הזדמנות לקידום אינטרסים אישיים. רוחו כאן במיוחד ביקורים בבית הספר של אנשי צבא בכירים, בעלי רטוריקה מרשימה, דמויות להשראה ולחיקוי, תוך העדפה לכאלו שהם מבוגרי בית הספר או שהם יוצאי אוכלוסיות מוחלשות:

"העלאת מוטיבציה, אנחנו כל הזמן בודקים איך לשפר עוד ועוד, אנחנו משתדלים לעשות כמעט הכול, ואנחנו עושים שינוי גדול בתפיסה שלהם, עשינו מהפך ביחס לאוכלוסייה הזאת". (רכז)

"... למה צריך לשרת בצבא ולתת שנתיים מהחיים שלנו... זה במיוחד רלוונטי לכיתות נעל"ה, איתם צריך גם לדבר על זה שזה בית ספר לחיים בשבילם, לחבר לאינטרסים שלהם". (מחנך)

"מביאים בוגרים ומעלים אותם לפאנלים לפי תומכי לחימה וכו', והם מספרים, ואז תלמידים מקבלים את התובנה הכי חשובה, הם רואים תלמידים שרק לפני שנה היו פה, ועכשיו... משתדלים להביא לכאן אנשים תותחים". (מחנך)

בכל בתי הספר כללה ההכנה לצו ראשון פעילויות כגון סדנאות וסימולציות של מענה למבחנים ולמילוי טפסים ושאלונים לסוגיהם ברמות משתנות של אינטנסיביות והשקעה; בחלק מבתי הספר תוארה דאגה בעניין זה, שהתבטאה בעיקר בהיעזרות בחברות פרטיות לאימון ולהכשרת התלמידים למשימות השונות (בעיקר לראיונות אישיים ולמבחנים הפסיכוטכניים) הצפויות להם ביום ההתייצבות:

"ביקשתי שנקדיש פגישה אחת למבחנים - כל תלמיד יישב מול מחשב ויתאמן עליו". (מנהל)

"יש סדנה ליו"א, בת חמש שעות, שאני מזמינה מישהו שעושה להם סימולציה של צו ראשון, הוא מביא מבחנים, הם נבחנים, ניתוח המבחנים, הסבר של מילוי טפסים, איזה סוגי מבחנים יעברו בצבא ומיצוי הפוטנציאל של כל אחד מהם בצבא". (מחנך)

בכמחצית מבתי הספר תוארה היערכות קולקטיבית לקראת יום ההתייצבות, במסגרת מה שנקרא צו אחד, תוך בחירה מצד צוות בית הספר להצטרף לתלמידים בבואם ללשכת הגיוס ולהציע להם תמיכה וסיוע טכני/לוגיסטי ורגשי.

"במקום ללכת בבודדים ולענות איך שבא לך, היום כולם הולכים יחד ללשכת גיוס, אנחנו מביאים אוכל למקום, מלווים אותם, הם מסוקרנים לעשות את הדברים נכון". (מנהל)

"יש לנו הכנה לצו אחד בתחילת מרץ. אנחנו מבית הספר נלווה אותם ביום הזה"; "כדי שלא תהיינה אי-הבנות /אישורים וכו', כולם מגיעים יחד ללשכת גיוס ועוברים את הצו, המד"נית מסבירה במפורט קודם" (מחנך)

בכיתה י"ב, לצד עשייה אינטנסיבית שוטפת של 'רגע לפני גיוס', המרואיינים הדגישו כי מצאו עצמם חוזרים ומטפלים בנושאים הקשורים בחיול, בגיוס ובמסלולים (שכבר עלו בכיתה י"א), בשל התקרבות התלמידים למועד הגיוס - סביב המנילה.

"קבלת החלטות אנחנו עושים עם היועצת בשכבה י' ועוד פעם בשכבה י"ב. היא עושה סדנה של קבה"ח בשני הצמתים, של כניסה לתיכון ולקראת הגיוס וקבלת המנילה" (מנהל)

"יש שני שיעורי חינוך בתחילת י"א להכנה לצו ראשון. הרבה פעמים צריך לחזור ולהסביר כי קודם זה היה באוויר ואחרי שיש להם את המנילה הם מבקשים לחזור ולהסביר, איך לעבוד עם האתר של מיט"ב ואיך לשנות או לבקש בקשה. מדברים כל הזמן שוב על התרומה, שוויון, על בחירת תפקידים ועם בנות – מגדר בצבא..." (רכז)

הכנה לגיוס ולשירות הצבאי בקרב קבוצות אוכלוסיות ספציפיות כפי שעלה מהראיונות האיכותניים:

כל המרואיינים דיברו על ההשקעה בטיפול ובחיזוק הזהות היהודית-ישראלית בקרב תלמידים עולים ובני עולים, בבניית אָמון בהליך המיון, וברעיון של 'צבא-העם' בקרב תלמידים עולים יוצאי ברית המועצות לשעבר, בשירות העמדה הפנימית של 'בזבז זמן'/'מה ייצא לי מזה', הרווחת בקרב תלמידים למשפחות במצוקה כלכלית ובקרב משפחות אחרות, בהתלבטויות סביב בניית העתיד בקרב תלמידים במסלולים מקצועיים וזיהוי הנתיב המידי הרצוי עבורם, בתמיכה אישית ורגשית בתלמידים מאוכזבים או בכאלה הנתונים במשבר עקב אי-התקבלות לתפקיד או למסלול שאליו שאפו ובהתייחסות נבדלת לתלמידים פציפיסטיים.

"אנחנו משוחחים הרבה עם תלמידים על איך לשכנע את המשפחה לגיוס משמעותי ומה מרוויחים מזה". (רכז)
"לפעמים יש גם שיחות טלפון באחת-עשרה בלילה, אפשר לא להיענות לתלמיד במצוקה? אני לא יכולה". (מחנך)
"יש ליווי רגשי, לתת מענה לאלו שצריכים. אני שואלת אותם אם הם יודעים שיש עם מי לדבר, שיש כתובת ושכל אחד יפנה לפי כמה שהוא צריך". (מחנך)

לדברי מרואיינים, הקשיים מאפיינים בעיקר בתי ספר גדולים המשרתים אוכלוסייה הטרוגנית. בבתי ספר מעין אלו גם קיים צורך רב יותר להתמודד מול הורים, ממש באותם היבטים שתוארו לעיל בקשר לתלמידים, לאור ההשפעה של עמדותיהם על אלו של ילדיהם, או לחילופין, עקב קונפליקטים בין העדפותיהם לבין אלו של בניהם:

"הקושי, האתגר הוא להתמודד בבית ספר גדול, עם סוגים שונים של ילדים, מרקעים שונים ומתרבויות שונות, בחשיבה ובהתייחסות". (מנהל)

"ילדים שרוצים לחימה והורים רוצים עתודה, יש קונפליקטים בבית וזה מגיע אליי". (רכז)

"אנחנו רואים בהורים שותפים מלאים, וככל שיידעו יותר יהיה להם קל יותר להתמודד, גם ההורים מגויסים כדי שיידעו מה הילד שלהם הולך לעבור, הורים יכולים להתקשר למחנכים בעניין". (מנהל)

פרקטיקות ומאפיינים בעשייה הבית ספרית במסגרת ההכנה

בניסיון למפות מתוך תיאורי המרואיינים את הפרקטיקות, הרכיבים והדגשים המאפיינים את מכלול העשייה הבית ספרית, ניכר כי נעשה מאמץ להקדיש זמן ותשומת לב לרכיבי התכנית השונים, תוך **יישום מגוון אופניויות ודרכי פעולה**. דוגמה לכך היא ההשקעה שנעשתה במרבית בתי הספר להעלאת המוטיבציה תוך שימוש מקביל באמצעים שונים: לצד היעזרות משמעותית בגורמים מבחוץ ובסדנאות שהופעלו על ידי גופים פרטיים, תיארו כל בתי הספר - ואחדים מהם באופן בולט מאוד - ליווי אינטנסיבי וצמוד מצד צוות בית הספר:

"אנחנו לוקחים את כל מה שהאגף הביטחוני-חברתי מציע, כי זה חינוך וזה מוצלח, כל הסדנאות שניתנות, אלו פעילויות מוצלחות". (מנהל)

"נותנים מענה דרך המחנכים בעיקר, יש לנו מד"ן רק פעם בחודש וכל העבודה נעשית על ידי המחנכים בליווי צמוד. בעקבות סטאטוסים מהרשות שנשלחים למחנכים, אנחנו עושים את העבודה מול התלמידים". (רכז)

"היועצת אחראית על החלק הרגשי יחד עם המחנך ועם המד"נית. לפני היציאה לגדנ"ע היינו צריכים הרבה לעבוד על זה, כי הרבה לא רצו, 'מה אפסיד/ארוויח אם אהיה לא אהיה'... בגלל שהאוכלוסייה כאן כזאת, תמיד יש מעטפת שלנו אותם ואנחנו יודעים אונליין על כל אחד". (מחנך)

הליווי כלל שיחות אישיות וקבוצתיות, עבודה מול הורים (בעיקר במקרים של קונפליקט או של חוסר מעורבות הורית), פניות ישירות לגורמים בצבא (עקב היתקלות בתקשורת לקויה או בלתי 'מפוגנת' שגרמה לתסכולים בקרב התלמידים, עידוד ותמיכה רגשית מול אכזבות ואי-ודאות, חיזוק ושיבוח הצלחות, שיתוף בסיפורים אישיים והסתייעות ביועצת בית הספר.

"בי"א יש עדיין פחות מעורבות, זה לדבר על משהו שהוא רחוק, בי"ב זה יגיע יותר רגשית ואז נצטרך להיות גם בשיחות אישיות שמבררות מה יהיה להם טוב, מה הם רוצים, בסוף יש מליאה, כי כל תלמיד מעבד את זה אחרת, אבל מליאה זה לא תמיד הולך, יש שם הרבה פוזות, וזה לא מה שיקדם אותם. (מחנך)

"הרגשי-מנטאלי זה מענה שנותנת יותר המד"נית, אבל גם המחנכים, אחד הדברים זה להפחית חששות, אין אחד שלא חושש, אנשים פה חושבים שלשכת גיוס זה דבר מאוד מפחיד... " (מנהל)

"אני תמיד משתפת יועצת. אם היא מזהה שלא מספיק להנחות את המחנך, היא לוקחת את התלמיד לשיחה, ואם המקרה מאוד קיצוני משתפים גורמים מקצועיים". (מנהל)

כלומר, **לצד הצעדים/הפעילויות הרשמיים/המותווים, ה-ready-made, מרבים המרואיינים לתאר עשייה 'תוצרת בית',** פרטנית ברובה, אך גם קבוצתית, שאפיינו אותה אכפתיות, מסירות, התמדה, חיפוש מידע וסיוע לוגיסטי.

"בי"ב זו בעיקר הכנה רגשית והכנה לפרידה, חוסן, מקום להציף חששות. בעיקר אם זו שנה של מתח ביטחוני. עושים זאת בשיעורי חינוך וגם פרטני עם המחנך, כשהוא מזהה קושי" (מנהל)

עוד בולטת בחלק מבתי הספר **חתירה לאזן את הפעילויות העיוניות בעיקרן -ביציאות מרובות ככל האפשר לשטח** ובמפגש חוויתי וממשי של תלמידים עם אפשרויות, מסלולים צבאיים ועם ההווי המאפיין אותם. כמו כן בלטה הנטייה **להרבות בסדנאות ובסימולציות שהועברו על ידי אנשי מקצוע להקניית מיומנויות נדרשות:**

"השטח, חשיפה לשטח, אף פעם לא היה וזה חסר... תמונה שווה אלף מילים, בשטח אפשר להבין מה זה מיומנויות, במקום לדבר הרבה על צבא, קח אותו לשם ותראה לו, למשל תצוגת אש". (מנהל)

"אנחנו עושים להם הרבה סימולציות. גם בעניין הרגשי, של הפגת חששות, אנחנו גם מבינים שהיום כולנו חיים בעולם יותר מורכב מפעם, ושתמיד צריכים ללכת לא לפתרון הקל, כשמו כן הוא, אלא לקשה, שדורש יותר מאמץ". (מנהל)

בנוסף בלטה בעשייה השוטפת ההשקעה הניכרת של בתי ספר בניהול שיח ודין **בדילמות הקשורות בזהות, בשוויון ובישראליות**. הדבר נעשה במסגרת שיעורים על מורשת קרב, למשל, בשיעורי היסטוריה, בשיעורי של"ח שנועדו לטפח זיקה לארץ באמצעות טיולים בארץ או באמצעות שימוש במשאבי הידע והסמכות של מורי בית הספר שהם בעלי עבר צבאי, לצורך מתן דוגמה אישית.

"מדברים הרבה על ערכים כמו הקרבה, נתינה, מהו גיבור, מהי תרומה למדינה". (מנהל)

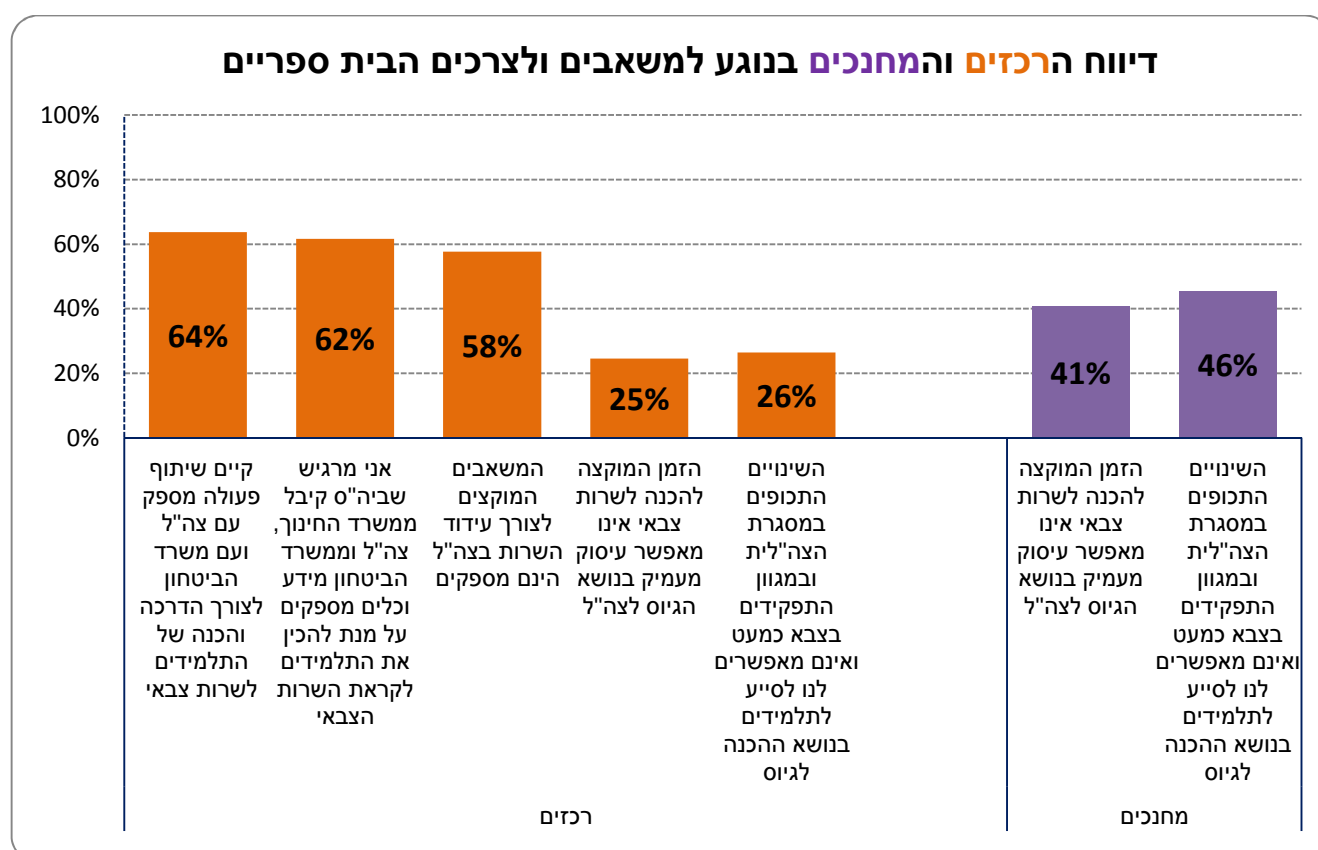
ערך אהבת הארץ ונאמנות בא כחוט מקשר גם דרך שיעורי של"ח, שאנחנו מקדישים לפחות פעמיים בשבוע לכל שכבה, והמסעות, כי זה מסע ולא טיול, אנחנו מתעקשים ומקפידים על נוכחות מלאה בפעילויות אלו, זה מתחיל כבר במסעות ובמפגשים במסגרת 'בשבילי הזיכרון'". (מנהל)

"האוכלוסייה פה היא 40% מורים גברים, לשמחתי המורים היו קצינים או קרביים, וכולנו מהווים מודל אישי". (מחנך)

8. צרכים ומשאבים בית ספריים המושקעים ביישום התכנית

העיסוק בהכנה לשירות בצה"ל דורש מבתי הספר משאבים שונים וקיום שיתוף פעולה עם צה"ל ועם גורמים נוספים. על מנת שניתן יהיה ללמוד על הצרכים והמשאבים הבית ספריים נשאלו הרכזים והמחנכים מספר היגדים בנושאים אלו, בהם היה עליהם לדווח עד כמה הם מסכימים עם ההיגד. התשובות מוצגות בתרשים הבא.

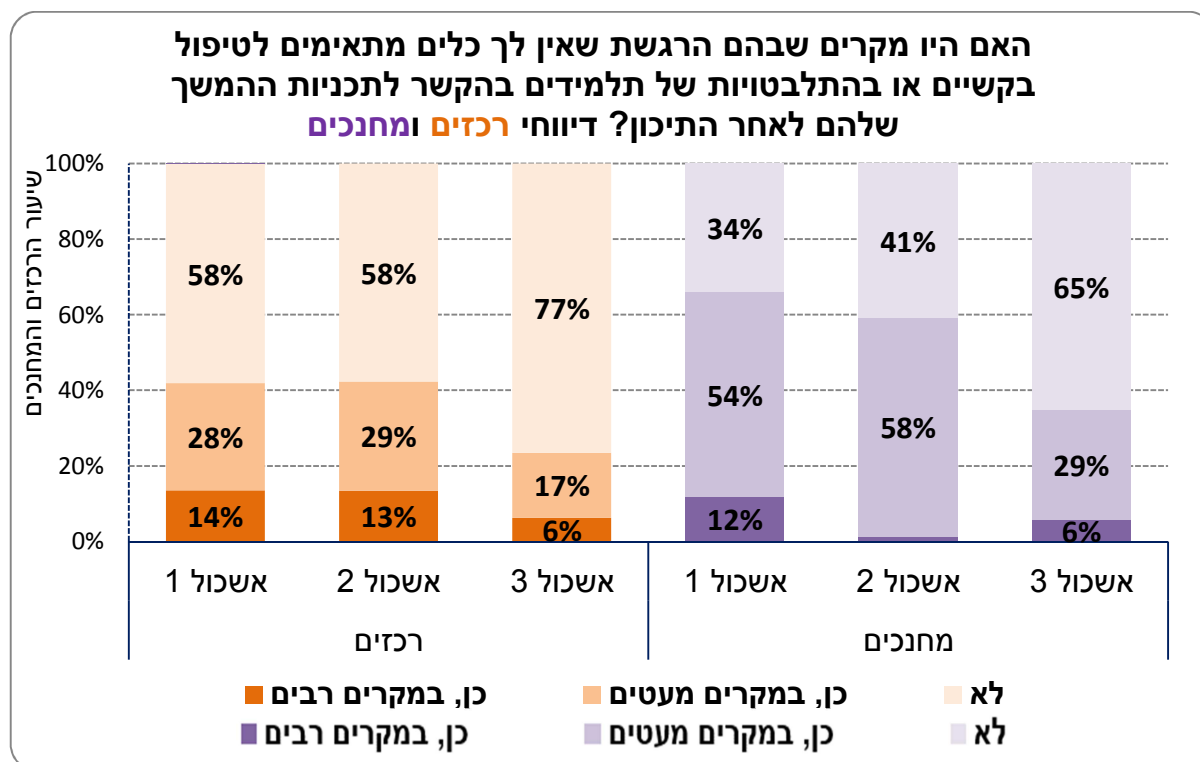
תרשים 13: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע לצרכים ולמשאבים הבית ספריים

כ-60% מהרכזים מדווחים כי יש בידם כלים ומשאבים מספקים לצורך הכנת התלמידים לשירות הצבאי. כמו כן, כשני שלישים מהרכזים מאמינים כי קיים שיתוף פעולה מספק עם צה"ל ועם משרד הביטחון לצורך הכנה זו. בנוסף, כרבע מהרכזים ומעל 40% מהמחנכים מדווחים כי השינויים התכופים במסגרת הצה"לית ובמגוון התפקידים בצבא וכן הזמן המוקצה להכנה לשירות, אינם מאפשרים עיסוק מעמיק בנושא ההכנה לצה"ל.

על מנת לקבל תמונה מלאה יותר לגבי היכולת של הצוות הבית ספרי לתת מענה לתלמידים, נשאלו הרכזים והמחנכים אם היו מקרים שבהם הרגישו שאין להם כלים מתאימים לסייע לתלמידים בנוגע לתכניות ההמשך שלהם לאחר סיום הלימודים. התשובות מוצגות בתרשים הבא.

אשכול

שלושה רבעים מהרכזים וכשני שלישים מהמחנכים באשכול שלוש דיווחו כי יש בידם כלים מתאימים לטיפול בקשיים או בהתלבטויות של תלמידים, בהשוואה לשיעורים נמוכים הרבה יותר באשכול הראשון והשני. כך למשל 58% מהרכזים באשכול הראשון והשני וכשליש מהמחנכים באשכול הראשון ו-40% באשכול השני, מדווחים כי יש בידם כלים לטיפול בקשיים של התלמידים. נראה כי הקצאתם של משאבים רבים יותר לצורכי ההכנה לגיוס לבתי הספר באשכול השלישי אכן מתבטאת ביכולת של הצוות החינוכי לסייע לתלמידים.

בראיונות האיכותניים נשאלו הצוותים החינוכיים בבתי הספר בנוגע לקשיים שעמם הם נתקלים ביישום התכנית. הקושי המרכזי שעלה היה הצורך להקיף באמצעות סל אחד (ועם מיעוט תקציבים) טווח רחב מאוד של צרכים, בהתאם לאופי אוכלוסיית התלמידים, ובפרט מול רמות מוטיבציה שונות מאוד בקרב התלמידים. קושי זה בולט וניכר כי הוא הקושי המרכזי הן של התכנית כתכנית, ובעיקר, והן בנוגע לעשייה השוטפת בבית הספר בתחום זה.

"הסל הוא אחד, אבל יש צורך בקבוצות ייחודיות, למשל, סייבר, 'תכנית מגשימים', לאומ"ץ ולמב"ר צריכים סדנאות מיוחדות מעבר לחשיפה". (מנהל).

"סביב הכנה לצו ראשון חשוב שתהיה הכנה לאוכלוסיות חלשות, הבעיה היא שהסל אחיד לכולם, אנחנו הוספנו את 'צעד קדימה' כדי לעזור לאוכלוסייה זו, היינו חייבים". (רכז)

"... גם לעודד גיוס משמעותי וגם לתת מענה לחריגים מאותו סל ובלי תקציבים של ממש". (מחנך).

מעבר לכך, צוותי כל בתי הספר דיווחו על **קושי לוגיסטי אמתי מול הצורך הראשון והעיקרי ללמד ולהכין למבחני הבגרות**, במיוחד לנוכח מצבים/תקופות של הצפה בפניות מצד יחידות צבאיות ואילוצים שונים על סדר היום הבית ספרי.

"יש רצון לתת הרבה יותר ממה שאפשר לתת במסגרת בית הספר בלי לפגוע בתחום הלימודי, תיעדוף, זה מה שכל הזמן צריך לעשות, אם זה היה תלוי בי, החשיפה הייתה הרבה יותר גדולה". (מנהל)

"מבחינתנו אי אפשר שהכול יהיה הכנה לצה"ל כי יש להם גם בגריות. אני לא יכולה לשווק כל הזמן את הצבא, אנחנו קודם כל בית ספר. אמרתי, אני מוכנה שתבואו בסוף היום ולהקצות אולם ולפרסם שהם באים, אבל לא באמצע היום, והיה המון לחץ עלינו לעשות באמצע היום". (מחנך)

"הילדים באמת רצו עוד שעות אחרי 4 השעות שנתנו להם עם חברת ההכנה. אבל אנחנו לא יכולים לתת עוד יום הכנה, כי יש גם בגרות". (מחנך)

קושי מרכזי אחר שעלה מפי מרואיינים הוא **היעדר תקציב ייעודי להוצאות הכרוכות בהפעלת התכנית**; כלומר על אף היותה 'חינמית' ברובה, מדובר בתכנית נטולת תקציב, שאת ההוצאות הנלוות ליישומה המלא – הסעות, ביקורים במוזיאונים, סדנאות וסימולציות – נאלצים בתי הספר לספוג ולשלם בעצמם:

"לא מקבלים, את ההסעות אני, בית הספר, משלם, יש ויכוחים בין משרד החינוך לעירייה ואני בסוף לא מקבל". (מנהל)

"זו חוצפה שאין תקציב ייעודי. הדבר היחיד שהמדינה מתקצבת הוא אוטובוס ל'בעקבות לוחמים'. אפילו אין תקציב ליציאה ל'יום חילות'". (מנהל)

מנהלים שבבית ספרם נהוגים תשלומי הורים טענו כי הם נעזרים באלה, אך מרבית בתי הספר שהשתתפו בהערכה התנהלו ללא תשלומי הורים, והמנהלים בהם טענו כי הם **נעזרים בתרומות מגורמים פרטיים ברשות**.

"ההורים משלמים, דרך סל תרבות הרגיל. למזלנו ההורים אוהבים את ההכנה שהילד מקבל כי הם רואים שהילד מגיע מוכן". (מנהל)

"בית הספר מוציא המון משאבים לסדנאות מגורמים פרטיים". (מנהל)

מנהלים בשני בתי ספר הביעו צער על כך שתלמידיהם "יוצאים מופסדים" בהשוואה לתלמידי תיכונים מבוססים יותר והעלו משאלה/המלצה להתחשב בהם ולתקצבם אחרת:

"הילדים שלי מופסדים לעומת תיכון יותר מבוסס... תנו לי תקציב, שיהיה לי לאוטובוסים ל'יד ושם', אפילו למוזיאון בית הגדודים באביחיל, שזה ממש קרוב... זה בית ספר מיוחד, יש רק מעט מרכזי נוער כאלה, אז מתאים תקציב מיוחד". (מנהל)

9. מעורבות הרשות בתהליך ההכנה לגיוס

בתהליך ההכנה של בני הנוער לשירות הצבאי מעורבים גורמים נוספים, חוץ-בית ספריים כגון הרשויות המקומיות. 59% מהרכזים הבית ספריים דיווחו כי הרשות מעורבת בתהליך ההכנה לשירות בצה"ל, באמצעות פעולות שונות או בדרך של העברת משאבים.

בדומה לממצאים שעלו מן הנתונים הכמותיים כך נמצא גם בראיונות האיכותניים כי ביותר ממחצית בתי הספר תוארה מעורבות מצד הרשות בהכנת תלמידי י"א וי"ב לשירות משמעותי, אם באמצעות תמיכה תקציבית, ובייחוד ביצירת שיתופי פעולה, בארגון פעילויות ותיאומן ובקשר שוטף להצגת סטטוסים, נתונים ופילוחים, בסיוע פרטני לתלמידים ובייזום פעילויות כמו 'יום צה"ל רשות', הקמת פורום הכנה לתפקידים מיוחדים ולתפקידי קצונה וערב הורים:

"לגבי צה"ל יש לנו קשר עם מנהלת החינוך העל-יסודי ברשות, היא מארגנת את כל העניין שם, אחת המטרות שראש העיר שם לעצמו זה אחוזי גיוס גבוהים לצבא. יש כל שנה טקס ותעודות על 100% גיוס לצבא". (מנהל)

"הייתה אחראית ברשות, יש מישהו שהחליף אותה, הם מתאמים עבורנו את כל הפעילויות (גדנ"ע וכו'), כלומר הרשות בהחלט מעורבת בהכנה לצה"ל. יש ישיבות עם הרשות שבהן מציגים תכניות, את שיעורי הגיוס, את הפערים". (מנהל)

"הרשות הם גם יוזמים דברים כמו יום צה"ל רשות. יש לנו שיתוף פעולה פורה ומוצלח איתם, גם בעניין של פילוחי גיוס". (רכז).

בחלק מבתי ספר ההשקעות והתרומות שלהרשות הועלו על נס

"ברשות יש שיתוף פעולה מצוין, מקבלים מהם סטטוסים... אנחנו גם מפנים לשם תלמידים שעדיין לא עשו צו ראשון, עושים להם סימולציות, ממש יפה, זה יוצא דופן בכל קנה מידה אפשרי. יש מטעמים גם ערב של 'המשפחה המתגייסת' או לגבי התפקידים השונים. יש פורום עירוני, שמספר בתי ספר בעיר נבחרו להוביל תכנית לקצונה, אצלנו המניפה העירונית היא הכי גדולה". (רכז)

"מעורבת מאוד. יש פה מרכז צבר שמוקם כעת ובו יוכלו לקבל ייעוץ. הוא בתהליך בנייה אבל כבר מתקיים. הרעיון הוא לעזור בכל שלב לפני הגיוס, תוך כדי ואחריו. ראש העיר מגיע להרצאה בפני התלמידים". (רכז)

אולם בבתי הספר האחרים הודגשה אי-מעורבותה המוחלטת של הרשות ותוארו קשרים עם הבקו"ם, עם משרד החינוך, עם משרד הביטחון או עם מינהל חברה ונוער במשרד החינוך:

"הרשות לא מעורבת ולא תורמת, אין לנו קשר עם הרשות בעניין הזה בכלל". (מנהל)

"לא. אנחנו בקשר עם מפקדת הבקו"ם, היא מוסרת לנו נתונים ופילוחים. אין לנו קשר עם הרשות בנושא הזה". (מנהל)

"הכול דרך מינהל חברה ונוער". (מנהל).

סיכום: רובם המוחלט של בתי הספר נערכים לקראת יישום התכנית ומקיימים את ההיבטים הפורמאליים שבה: 93% מהמחנכים דיווחו כי בבית ספרם התקיימה לפחות ישיבת מחנכים אחת בנושא הכנה לצה"ל ו-62% מהמחנכים דיווחו כי בבית ספרם התקיימו שלוש ישיבות או יותר. כמו כן, ברובם המוחלט של בתי הספר הוקדשו חלק משעורי החינוך בשכבות י"א-י"ב לטובת ההכנה לצה"ל. מעבר לעשייה העיונית-דיונית במסגרת רחבה של שיעורי חינוך, 68% מהמחנכים דיווחו כי ביצעו שיחות אישיות עם כל/רוב תלמידי כיתתם בנוגע לאפשרויות העומדות לפניהם לאחר סיום הלימודים בתיכון. פן נוסף ביישומה של התכנית הוא מפגש הסבר להורים: כשני שלישים מהמחנכים דיווחו כי התקיים מפגש הסבר להורי התלמידים בכיתתם בנוגע לשירות בצה"ל.

עם זאת, שיעור נמוך של רכזים (45% מהרכזים) ומחנכים (23% מהמחנכים) מכירים את האוגדן שהוציא מנהל חברה ונוער, בשיתוף צה"ל, המרכז את כל המידע והפעילויות שבתי הספר צריכים ליישם במסגרת התכנית. בנוסף, רק כמחצית מהרכזים והמחנכים אשר מכירים את האוגדן השתמשו בפעילויות ובתכנים המופיעים בו לטובת הכנת התלמידים לשירות הצבאי.

77% מהרכזים ו-59% מהמחנכים דיווחו כי צוות בית הספר מצליח לכוון ולהנחות את התלמידים בנוגע לאפשרויות העומדות לפניהם לאחר סיום לימודיהם. התלמידים, יותר מהצוות החינוכי, ובעיקר במגזר דובר העברית, מעידים על הצורך שלהם במידע ובהנחיה נוספים מצד בית הספר: שני שלישים מהתלמידים דיווחו כי הם קיבלו מידע בנוגע לשירות הצבאי; רק כשליש מדוברי העברית דיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לשנת שירות ומכינה קדם צבאית; כחמישית מהם דיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לעתודה ושיעור נמוך אף יותר דיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לשירות לאומי/אזרחי ולהתנדבות לשירות. במגזר הדרוזי שיעור התלמידים שדיווחו כי קיבלו מידע בנוגע לאפשרויות אלו גבוה יותר ועומד על 40%-60% מהתלמידים. בנוסף, כשני שלישים מהבנים במגזר הדרוזי נעזרו בצוות החינוכי של בית הספר בקבלת ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון, וזאת בהשוואה לכשליש מהתלמידים דוברי העברית.

ניכר מאמץ של הצוות החינוכי לעסוק במגוון רחב של היבטים הקשורים להכנה לגיוס ולשירות הצבאי. ואכן, התלמידים מדווחים על עיסוק במגוון של היבטים פסיכולוגיים, היבטים יישומיים והיבטים כלליים של השירות הצבאי, אך רובם סבורים כי במרבית הנושאים העיסוק אינו מספק והם חשים צורך במידע ובעיסוק רחב ומעמיק יותר; רק כחמישית עד שליש מהתלמידים דוברי העברית וכשליש עד 40% מהתלמידים במגזר הדרוזי מדווחים על עיסוק מספק ברוב ההיבטים הפסיכולוגיים של השירות הצבאי, ובהם 'להיות ראש גדול ולעשות שירות משמעותי', דילמות מוסריות וערכיות בשירות, חששות מהשירות בצה"ל, שאיפות ועוד. אשר להיבטים היישומיים של השירות הצבאי, למעט עיסוק נרחב בהכנה לצו ראשון, רק כחמישית עד 40% מדוברי העברית וכ-40% מתלמידי המגזר הדרוזי דיווחו על עיסוק מספק בנושאים כגון תהליכי המיון לצה"ל, מגוון התפקידים והמסלולים בצה"ל ומיומנויות קבלת החלטות. בנוסף, כרבע עד מחצית

מהתלמידים דיווחו על עיסוק מספק בהיבטים הכלליים של השירות הצבאי – המצב הביטחוני של ישראל; הקוד האתי של צה"ל והאם השירות בצה"ל הוא חובה או זכות אזרחית.

60% מהרכזים מדווחים כי יש בידם כלים ומשאבים מספקים לצורך הכנת התלמידים לשירות הצבאי וכשני שלישים מהם מאמינים כי קיים שיתוף פעולה מספק עם צה"ל ועם משרד הביטחון לצורך הכנה זו. כמו כן, כרבע מהרכזים ומעל 40% מהמחנכים מדווחים כי השינויים התכופים במסגרת הצה"לית ובמגוון התפקידים בצבא וכן הזמן המוקצה להכנה לשירות, אינם מאפשרים עיסוק מעמיק בנושא ההכנה לצה"ל.

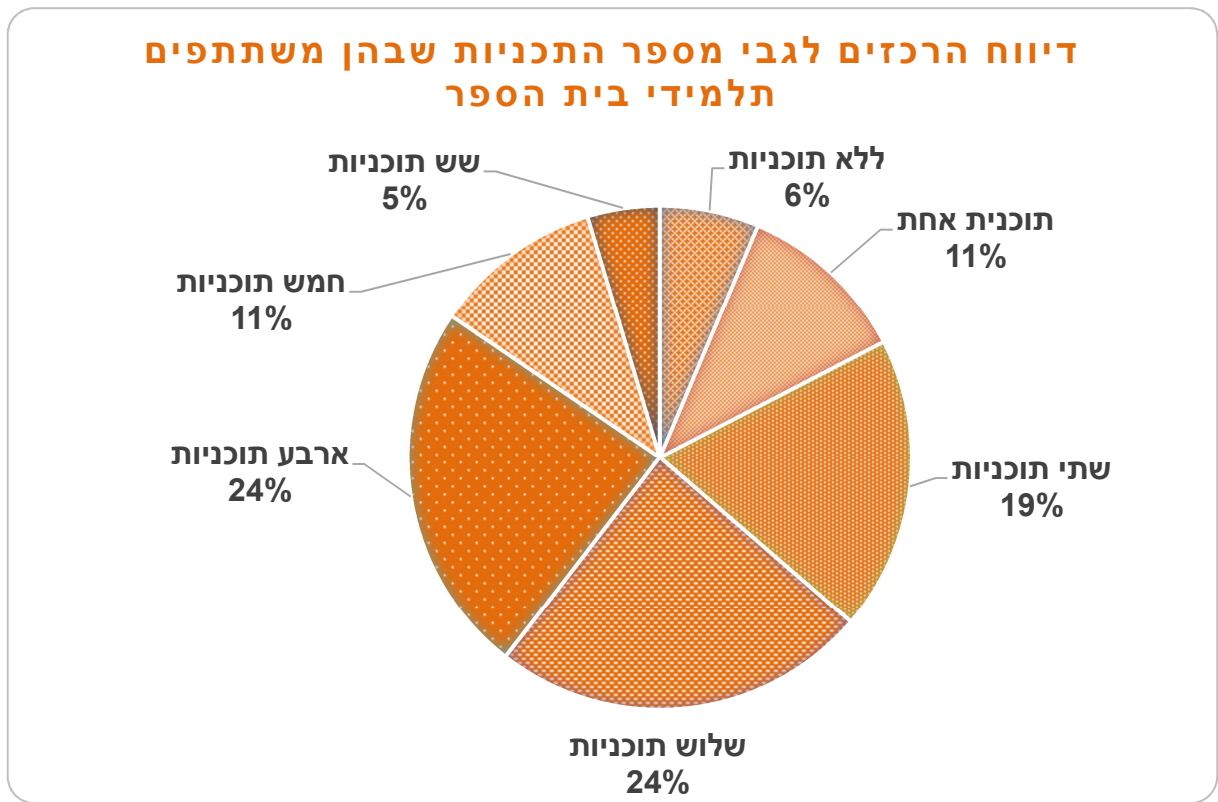
הקושי המרכזי שעלה בראיונות האיכותניים נעוץ בצורך להקיף באמצעות סל אחד ועם מיעוט תקציבים, מנעד רחב מאוד של צרכים, בהתאם לאופי אוכלוסיית התלמידים ובעיקר מול רמות מוטיבציה שונות של תלמידים אלו.

פרק ב: מרכיבי התכנית

התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' היא תכנית רב-שלבית, הכוללת בתוכה תכניות, פעילויות והפעלות חינוכיות המוצעות לתלמידים, בהתאם לאשכול שבו נמצא בית הספר. על מנת ללמוד על התכניות השונות הפועלות בבתי הספר, התבקשו הרכזים לדווח באילו תכניות מתוך רשימה של תכניות מרכזיות⁴, שהוצגה להם, השתתפו תלמידי בית הספר. בתרשים הבא ניתן לראות כי קיימת שונות רבה בין בתי הספר בנוגע לתכניות שהם מפעילים בעבור תלמידיהם. חלק מהשונות נובעת מהאשכול שבו נמצא בבית הספר, כפי שניתן לראות בלוח 3, המציג את מספר התכניות שבהן משתתפי תלמידי בית הספר לפי אשכול.

תרשים 15: דיווח הרכזים לגבי מספר התכניות שבהן משתתפים תלמידי בית הספר (כלל בתי

הספר)

ברוב בתי הספר פועלות שתיים עד ארבע תכניות - בכחמישית מהם פועלות שתי תכניות; בכרבע מהם שלוש תכניות וברבע נוסף ארבע תכניות. ב-11% מבתי הספר פועלות חמש תכניות וב-5% שש תכניות. כמו כן נמצא כי ב-6% מבתי הספר לא פועלות כלל תכניות מתוך הרשימה שהוצגה לרכזים.

⁴ רשימת התכניות: שבוע גדנ"ע, מיצג חילות, בעקבות לוחמים, נתיבי נעורים דרך ערך, אחריי, עצמ"ה, ידידות צה"ל, לקראתך, מרכז מעשה ומעגלים.

הלוח הבא מציג את מספר התכניות שבהן משתתף בית הספר על פי האשכול.

לוח 3: דיווח הרכזים לגבי מספר התכניות שבהן משתתפים תלמידי בית הספר - לפי אשכול

מספר תכניות	אשכול 1	אשכול 2	אשכול 3
ללא תכניות	9%	6%	0%
תכנית אחת	14%	6%	6%
שתי תכניות	25%	19%	3%
שלוש תכניות	22%	28%	27%
ארבע תכניות	24%	23%	27%
חמש תכניות	4%	13%	27%
שש תכניות	2%	6%	10%

על פי הלוח, ניתן לראות כי אכן עם העלייה באשכול, עולה מספר התכניות שבהן משתתפים תלמידי בית הספר. באשכול הראשון שיעור גבוה יחסית של בתי ספר אינם משתתפים בתכניות או משתתפים בתכנית אחת (בסך הכול כרבע מבתי הספר) ושיעור נמוך מאוד משתתפים בחמש או שש תכניות (6%). באשכול השני יורד שיעור בתי הספר שאינם משתתפים כלל בתכניות או משתתפים בתכנית אחת (בסך הכול 12% מבתי הספר) ועולה שיעור בתי הספר שמשתתפים בחמש או שש תכניות (כחמישית מבתי הספר). באשכול השלישי אין בתי ספר שלא משתתפים בתכניות, שיעור נמוך של בתי ספר משתתפים בתכנית אחת או שתי תכניות ורוב בתי הספר משתתפים בשלוש עד חמש תכניות. כמו כן, כעשירית מבתי הספר באשכול זה משתתפים בשש תכניות. עוד עולה מדיווחי הרכזים כי תכניות אלו מופעלות בדרך כלל עבור כלל התלמידים בשכבה: 91% מהרכזים דיווחו כי במרבית המקרים כל כיתות השכבה משתתפות בתכנית.

היקף הפעלת התכניות בבתי הספר משתקף בלוח הבא, המציג את שיעור התלמידים שדיווחו שהשתתפו בתכניות השונות, בחלוקה לפי מגזר ואשכול בית ספרי.

לוח 4: שיעור התלמידים שדיווחו שהשתתפו בתכניות השונות

שם התכנית	דוברי עברית	מגזר דרוזי	ד. עברית אשכול 1	ד. עברית אשכול 2	ד. עברית אשכול 3
מיצג חילות	51%	14%	53%	43%	48%
שבוע הגדנ"ע	40%	16%	32%	54%	60%
בעקבות לוחמים	36%	17%	29%	54%	46%
אחריי	14%	31%	9%	22%	26%
תכנית בשעות הפנאי	12%	14%	11%	15%	15%
נתיבי נעורים דרך ערך	5%	12%	4%	9%	6%
מרכז מעשה	3%	21%	2%	8%	6%
מעגלים*	3%	17%	2%	4%	7%
עצמ"ה**	2%	16%	2%	4%	3%
לקראתך	2%	19%	1%	5%	4%
ידידות צה"ל	2%	18%	1%	5%	3%

* מעגלים - "הכי טוב שאני יכול!" או "מעגלי אחריות ידידים"

**עצמ"ה - ערכים, ציונות, מנהיגות והגשמה

בקרב דוברי העברית, למעלה ממחצית מהתלמידים דיווחו כי השתתפו במיצג חילות; כ-40% מדוברי העברית השתתפו בשבוע הגדנ"ע; וכ-36% בתכנית "בעקבות לוחמים". תכנית נוספת שהופעלה בשכיחות גבוהה בקרב התלמידים דוברי העברית היא תכנית "אחריי": 14% מהתלמידים דיווחו על השתתפות בתכנית זו. בנוסף לכך, כ-12% מהתלמידים דיווחו כי השתתפו בתכנית שהתקיימה בשעות הפנאי שלהם, וכ-2%-5% מהתלמידים דוברי העברית השתתפו בתכניות הנוספות המופיעות בטבלה. במגזר הדרוזי התכנית הנפוצה ביותר הינה תכנית "אחריי": למעלה מ-30% מהתלמידים במגזר זה דיווחו על השתתפות בתכנית. ביתר התכניות השתתפו כעשירית עד כחמישית מהתלמידים במגזר.

כמו כן, ניכר כי באשכולות השונים יש שונות בין בתי הספר בנוגע לתכניות שבהן הם משתתפים. כך, למשל, רוב התכניות המרכזיות כגון "שבוע הגדנ"ע", "בעקבות לוחמים" ו"אחריי", נפוצות הרבה יותר בקרב התלמידים השייכים לבתי הספר באשכולות השני והשלישי בהשוואה לבתי הספר באשכול הראשון.

להלן תוצג שביעות הרצון של התלמידים מהתכניות המרכזיות בחלוקה לפי מגדר, לפי היחידה שאליה שובצו התלמידים ש או היחידה שבה הם מתכוונים לשרת וכן לפי האשכול הבית ספרי.

בדיקת עמדות התלמידים בנוגע לתרומה הנתפסת של התכנית נעשתה לגבי תכניות שמספר המשתתפים בהן איפשר לבחון תרומה זו. בתכניות קטנות יותר, שבהן מספר המשתתפים נמוך יחסית, לא ניתן היה לבדוק את שביעות הרצון של התלמידים. יתר על כן, היות שמספר מועט יחסית של תלמידים מהמגזר הדרוזי השתתפו בתכניות, יוצגו בהקשר זה דיווחי התלמידים **דוברי העברית בלבד**.

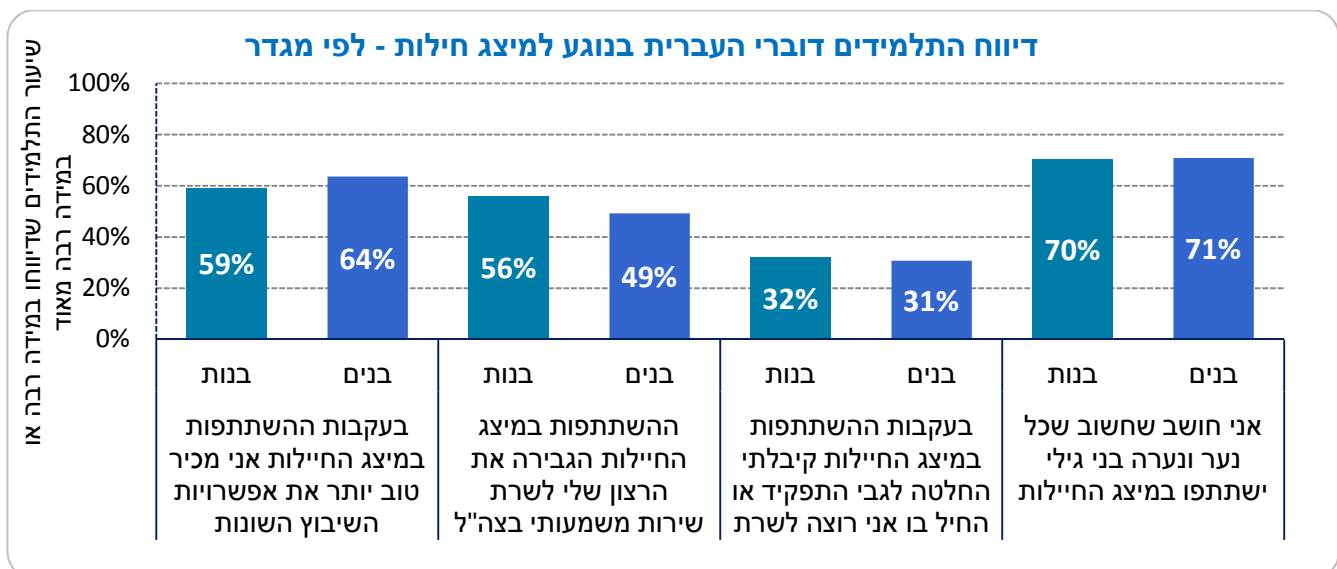
שביעות הרצון מהתכניות המרכזיות נבחנה גם בקרב הרכזים והמחנכים. נמצא כי **הערכתם של הרכזים והמחנכים את תרומת התכניות למוכנות התלמידים לשירות בצה"ל ולרצון שלהם לשירות משמעותי, גבוהה יותר בהשוואה להערכת התלמידים** (ראה תרשימים 46-49 בנספח).

1. מיצג חילות

מיצג חילות הוא יום מרוכז של חשיפת התלמידים ליחידות צה"ל השונות, שמטרתו לספק להם מידע מקצועי, עדכני וחוויתי לגבי יחידות אלו, לאפשר הרחבת טווח האפשרויות העומד לפני התלמידים ולהגביר את המוטיבציה שלהם לשירות משמעותי בצה"ל. כאמור, **51% מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי השתתפו במיצג חילות**.

התרשים הבא מציג את שביעות הרצון של התלמידים מיום זה.

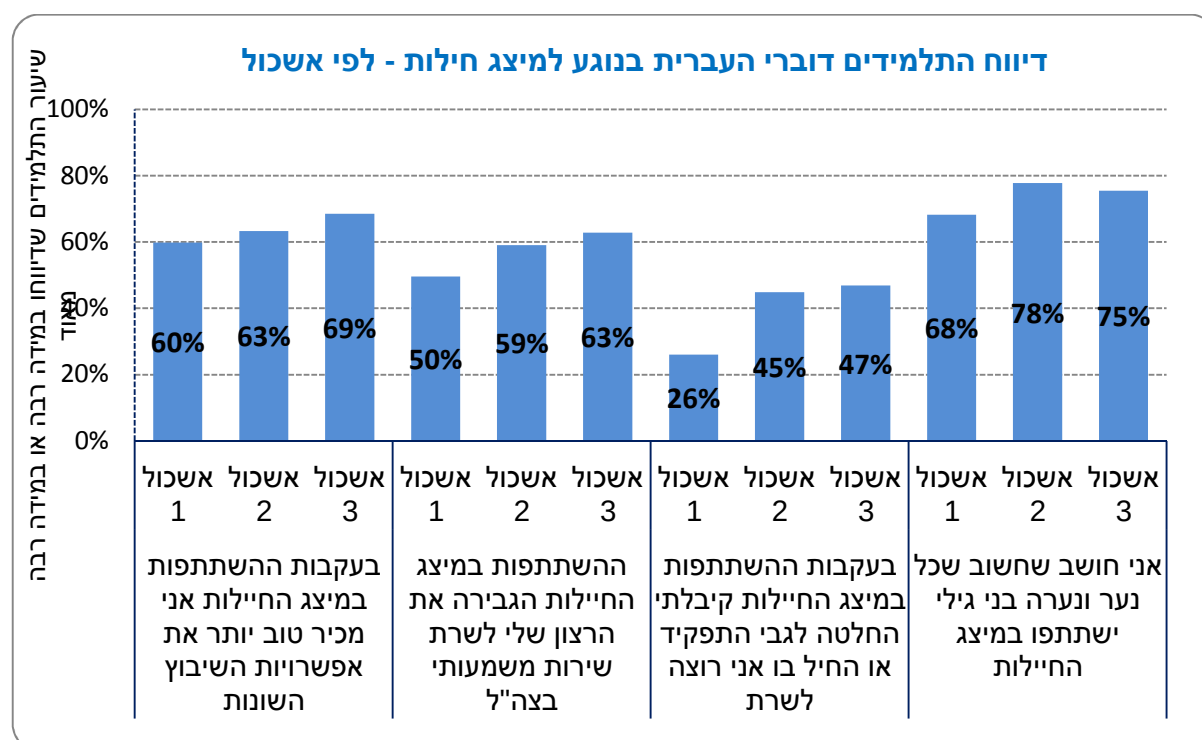
תרשים 16: דיווח התלמידים דוברי עברית על תרומת ההשתתפות במיצג חילות - לפי מגדר

כשני שלישים מהבנים וכ-59% מהבנות דיווחו כי בעקבות ההשתתפות במיצג חילות הם מכירים טוב יותר את אפשרויות השיבוץ השונות בצה"ל. שיעור נמוך יותר של בנים ובנות (כמחצית מהבנים וכ-56% מהבנות) דיווחו כי ההשתתפות במיצג הגבירה את הרצון שלהם לשירות

משמעותי בצה"ל. עוד עולה מהתרשים כי למרות מטרתו המרכזית של יום החילות, ההשתתפות במיצג סייעה, במידה רבה או רבה מאוד, רק לכ-30% מהתלמידים לקבל החלטה לגבי החיל שבו הם רוצים לשרת. עם זאת, כ-70% מהתלמידים סבורים כי חשוב שכל נער או נערה ישתתפו ביום שכזה לקראת הגיוס לצבא.

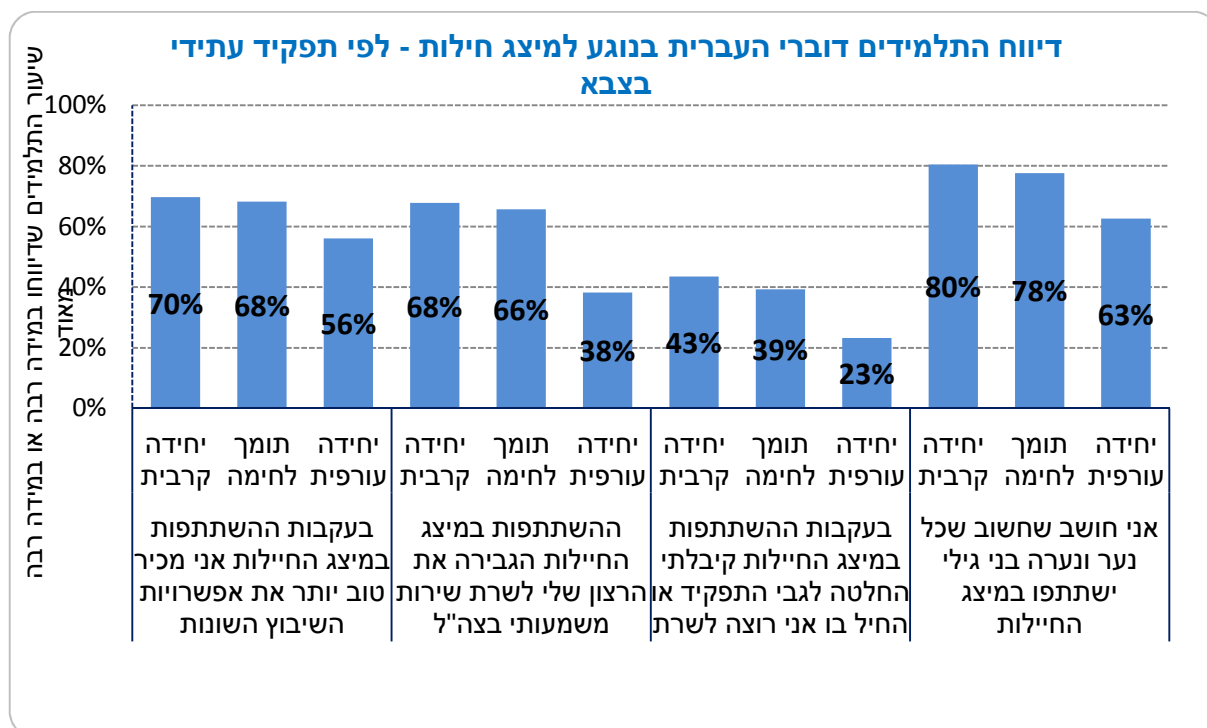
תרשים 17: דיווח התלמידים דוברי עברית על תרומת ההשתתפות במיצג חילות - לפי אשכול

קיימים הבדלים בנוגע להערכת התרומה של מיצג חילות לפי האשכול שאליו משתייכים תלמידי בית הספר. הערכת התלמידים את התרומה גבוהה יותר בקרב התלמידים השייכים לבתי ספר באשכול השני או השלישי, בהשוואה לתלמידים השייכים לאשכול הראשון. כך, למשל, כמחצית מהתלמידים השייכים לבתי הספר באשכול הראשון דיווחו כי ההשתתפות במיצג הגבירה את הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל, בהשוואה לכ-60% מהתלמידים באשכולות האחרים. כמו כן, רק רבע מהתלמידים באשכול הראשון דיווחו כי בעקבות המיצג קיבלו החלטה לגבי החיל שבו הם רוצים לשרת בהשוואה לקרוב למחצית מהתלמידים שדיווחו כך באשכול השני והשלישי.

תרשים 18: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות במיצג חילות - לפי תפקיד

עתידי בצבא

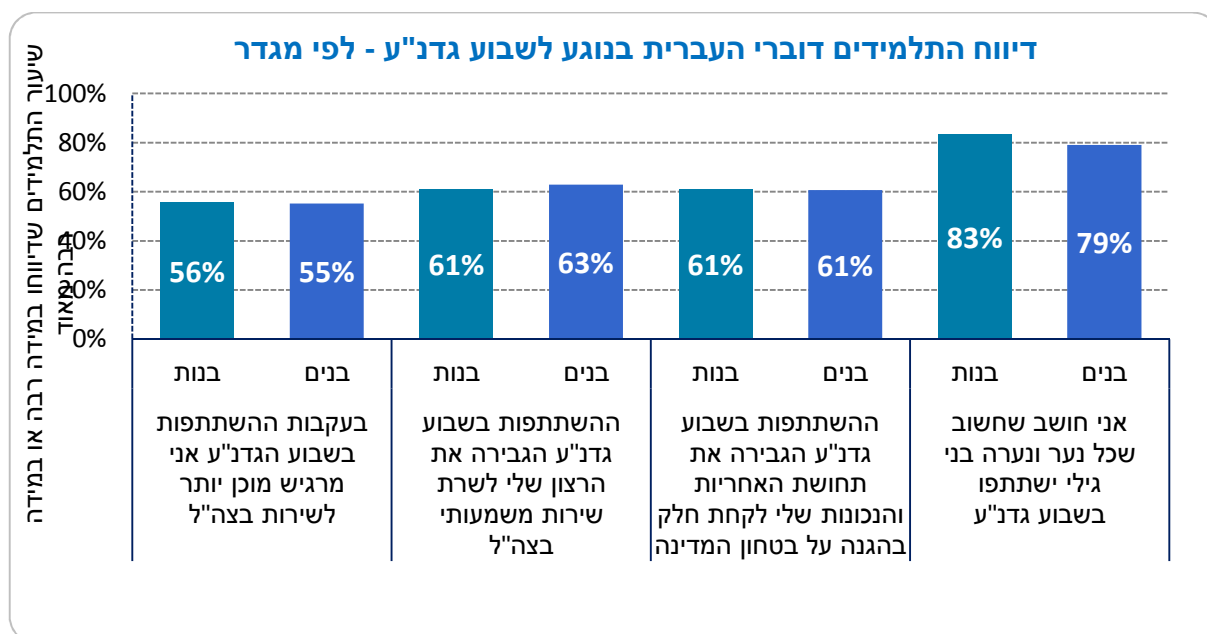

בחינת תרומת ההשתתפות במיצג חילות על פי התפקיד העתידי בצבא מלמדת כי הערכת התלמידים את תרומת מיצג החילות גבוהה משמעותית בקרב התלמידים המתכננים לשרת ביחידה קרבית או כתומכי לחימה בהשוואה לתלמידים המתכננים לשרת ביחידה עורפית. כך, למשל, כשני שלישים מהתלמידים שעתידיים לשרת ביחידה קרבית או כתומכי לחימה דיווחו כי ההשתתפות במיצג חילות הגבירה את הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל בהשוואה ל-38% מהתלמידים שעתידיים לשרת ביחידה עורפית.

2. שבוע גדנ"ע

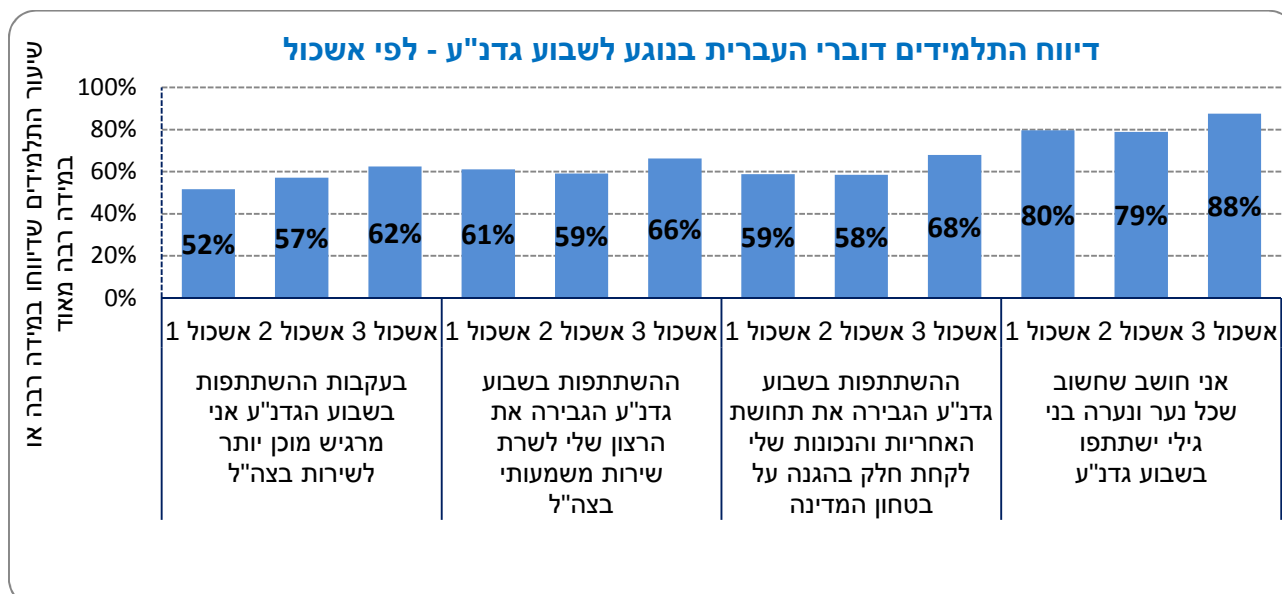
תכנית נוספת במסגרת ההכנה לצה"ל, שבה השתתפו כ-40% מהתלמידים דוברי העברית, היא "שבוע גדנ"ע". במסגרת תכנית זו תלמידי כיתה י"א יוצאים לשבוע התנסות במחנה צבאי. מהות הפעילות היא התנסות בחוויה של שהות בבסיס גדנ"ע צבאי כדי להכין את בני הנוער למערכת הצבאית, לשפר את הסתגלותם אליה ולהקל עליהם את שלב המעבר מהאזרחות לצה"ל. התרשים הבא מציג את תפיסת התלמידים לגבי תרומתו של שבוע זה.

תרשים 19: דיווח התלמידים דוברי העברית על לתרומת ההשתתפות בשבוע גדנ"ע - לפי מגדר

מהתרשים עולה כי כ-55% מהתלמידים מרגישים מוכנים יותר לשירות בצה"ל בעקבות ההשתתפות בשבוע גדנ"ע וכ-60% מהם דיווחו כי ההשתתפות הגבירה את רצונם לשרת שירות משמעותי בצה"ל וכן הגבירה את תחושת האחריות והנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה. בנוסף, כ-80% מהתלמידים מאמינים שחשוב שכל נער ונערה ישתתפו בשבוע גדנ"ע כהכנה לשירות הצבאי.

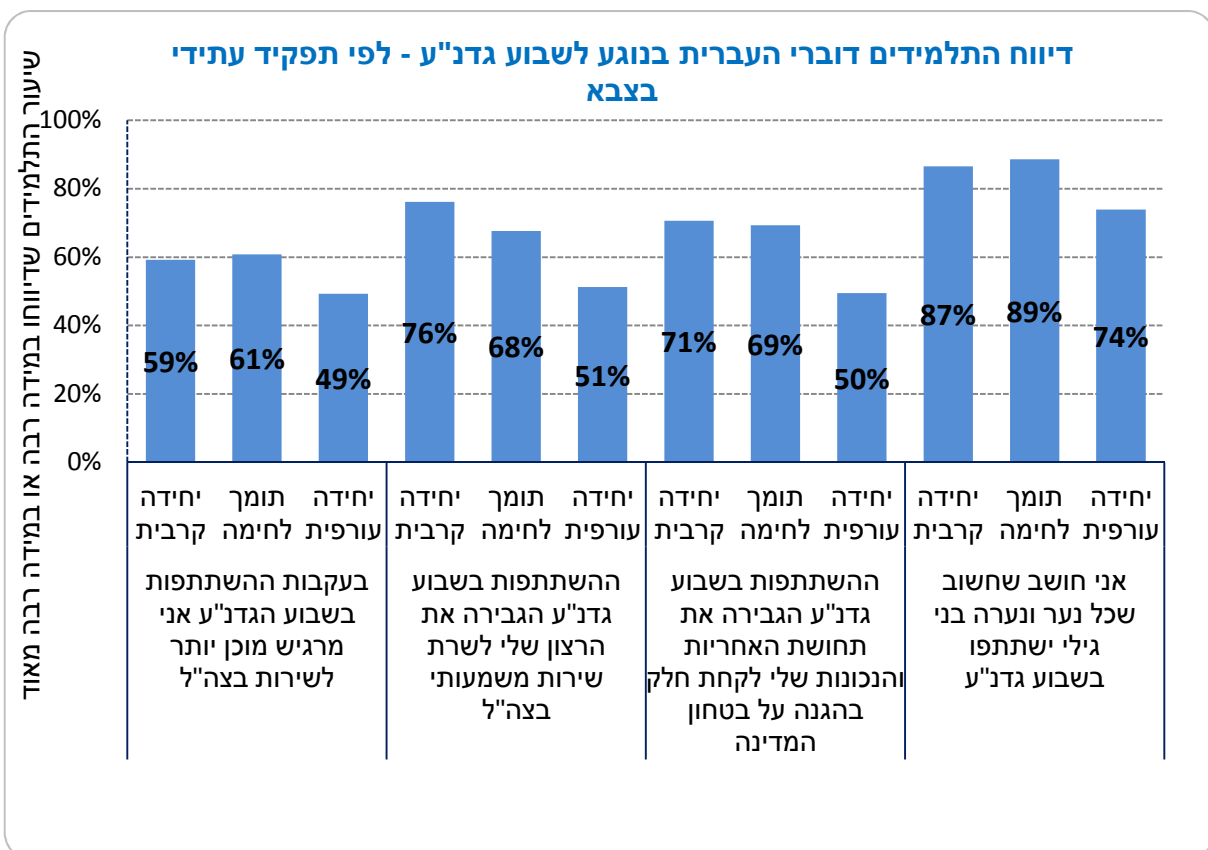
תרשים 20: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות בשבוע גדנ"ע - לפי אשכול

בבחינת דיווחי התלמידים לפי האשכול שבו נמצא בית הספר, עולה כי **הערכת התלמידים את תרומת שבוע הגדנ"ע גבוהה יותר בקרב התלמידים השייכים לבתי ספר באשכול השלישי**. כך למשל כ-60% מהתלמידים בבתי הספר באשכול הראשון והשני דיווחו כי ההשתתפות בגדנ"ע הגבירה את הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל וכן הגבירה את תחושת האחריות והנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה, בהשוואה לכשני שלישי מהתלמידים בבתי הספר הנמצאים באשכול השלישי.

תרשים 21: דיווח התלמידים דוברי עברית על תרומת ההשתתפות בשבוע גדנ"ע - לפי תפקיד עיתידי

בצבא

בדומה להערכת מיצג החילות, כך גם **הערכת התלמידים את תרומת ההשתתפות בשבוע הגדנ"ע גבוהה יותר בקרב התלמידים המתכננים לשרת ביחידה קרבית או כתומכי לחימה בהשוואה לאלה המתכננים לשרת ביחידה עורפית**. כך למשל, כ-60% מהתלמידים המתכוונים לשרת ביחידה קרבית או כתומכי לחימה דיווחו כי בעקבות שבוע הגדנ"ע הם מרגישים מוכנים יותר לשירות בצה"ל, בהשוואה לכמחצית מהתלמידים המתכוונים לשרת ביחידה עורפית. באופן דומה, כשלושה רבעים מהתלמידים המתכוונים להגיע ליחידה קרבית וכשני שלישים מהתלמידים המתכוונים לשרת כתומכי לחימה דיווחו כי ההשתתפות בשבוע גדנ"ע הגבירה את רצונם לשרת שירות משמעותי בצה"ל, בהשוואה לכמחצית מהתלמידים שמתכוונים להגיע ליחידה עורפית. הבדלים דומים נמצאו גם לגבי

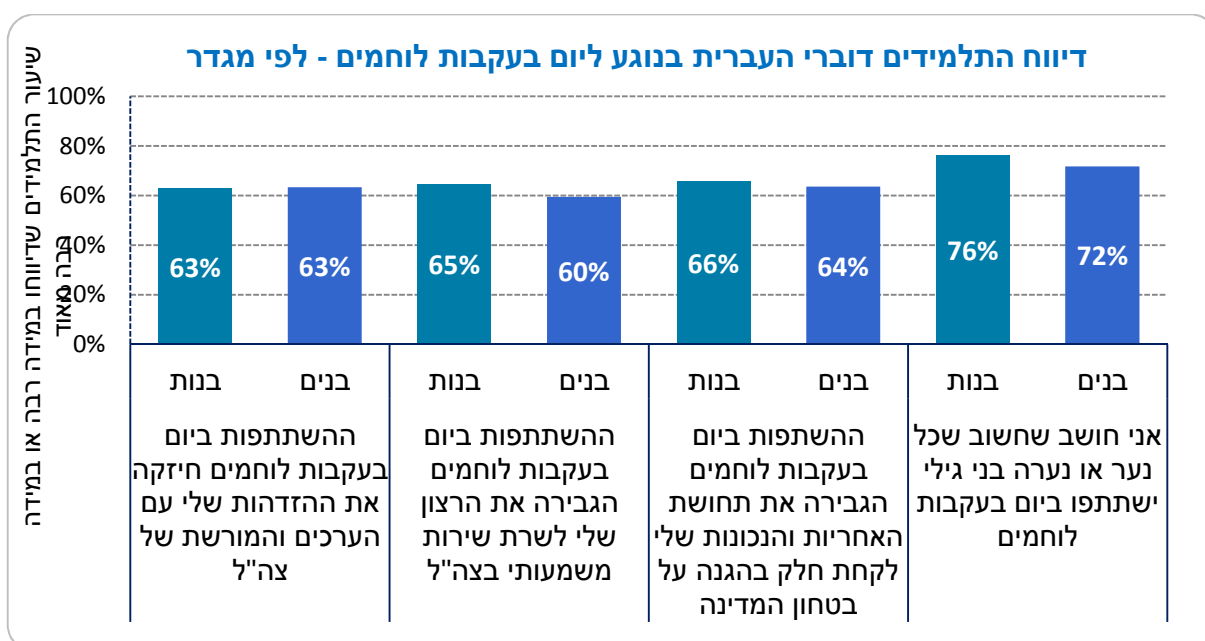
התרומה של שבוע הגדנ"ע לתחושת האחריות והנכונות של התלמידים לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה.

3. בעקבות לוחמים

יום "בעקבות לוחמים" כולל ביקור של תלמידי י"ב באתרי מורשת קרב והוא נועד לחזק את הזיקה של התלמידים למורשת, להיסטוריה ולאהבת הארץ ולייצר תחושת הזדהות עם הערכים שעליהם מושתת צה"ל. 36% מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי השתתפו ביום זה.

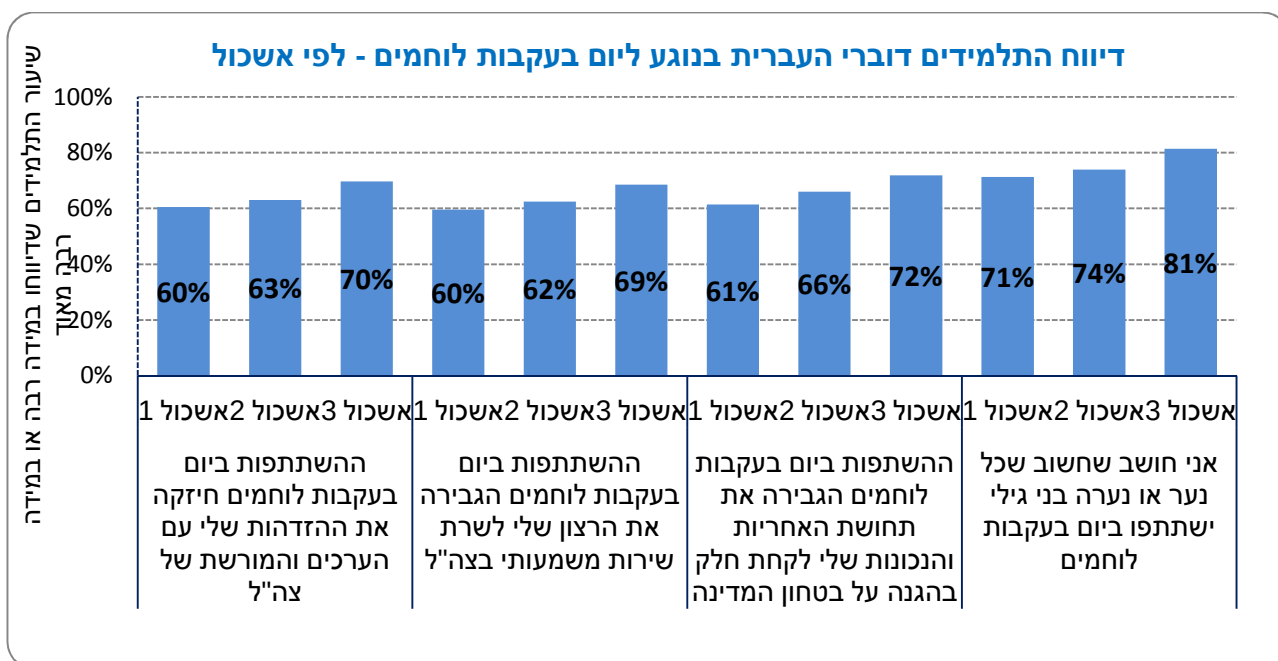
תרשים 22: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות ביום בעקבות לוחמים - לפי

מגדר

כ-60% עד שני שלישים מהתלמידים מעידים כי ההשתתפות ביום "בעקבות לוחמים" אכן השיגה את מטרתה וחיזקה את ההזדהות שלהם עם הערכים והמורשת של צה"ל, הגבירה את הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל והגבירה את תחושת האחריות ואת הנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה. כשלושה רבעים מהתלמידים סבורים שחשוב שכל נער או נער ישתתפו ביום זה טרם גיוסם לצה"ל.

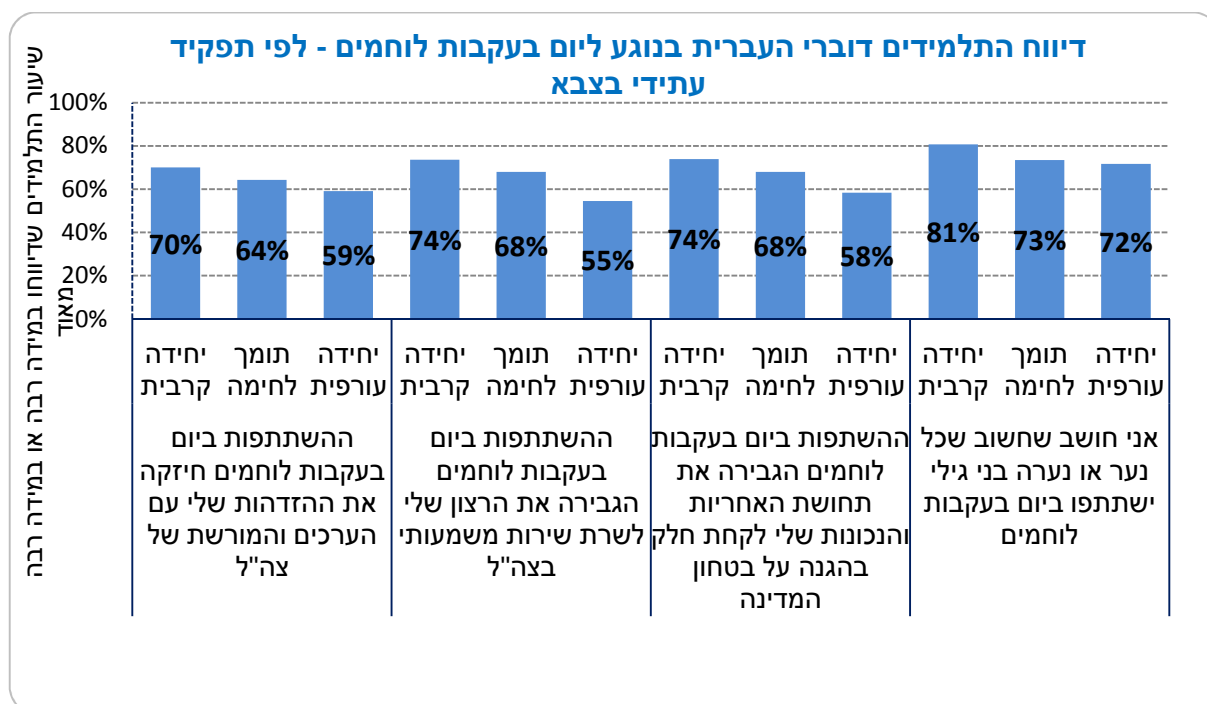
תרשים 23: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות ביום בעקבות לוחמים - לפי אשכול

בחינת ההבדלים בין התלמידים על פי האשכול הבית ספרי שאליו הם משתייכים, מעלה כי **הערכת התלמידים את יום בעקבות לוחמים גבוהה יותר ככל שהאשכול שאליו הם משתייכים גבוה יותר.**

תרשים 24: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות ביום בעקבות לוחמים - לפי

תפקיד עיתידי בצבא

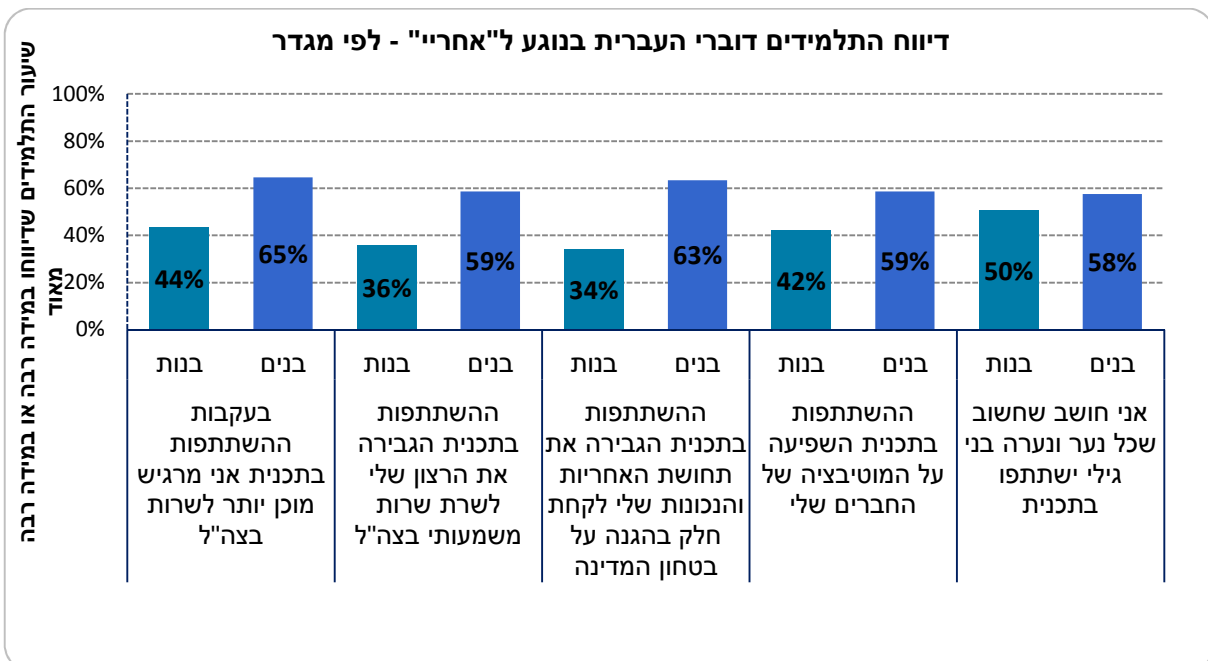

הערכת התלמידים את תרומתו של יום "בעקבות לוחמים" גבוהה יותר בקרב אלו המתכננים לשרת ביחידה קרבית לעומת אלו המתכננים לשרת כתומכי לחימה או ביחידה עורפית. כ-70% עד כשלושה רבעים מהתלמידים המתכוונים לשרת ביחידה קרבית העריכו כי יום זה חיזק את ההזדהות שלהם עם הערכים והמורשת של צה"ל, הגביר את הרצון שלהם לשירות שירות משמעותי בצה"ל והגביר את תחושת האחריות והנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה. זאת לעומת כשני שלישים מהתלמידים המתכוונים לשרת כתומכי לחימה וכ-55%-60% מהתלמידים המתכוונים לשרת ביחידה עורפית.

4. תכנית "אחריי"

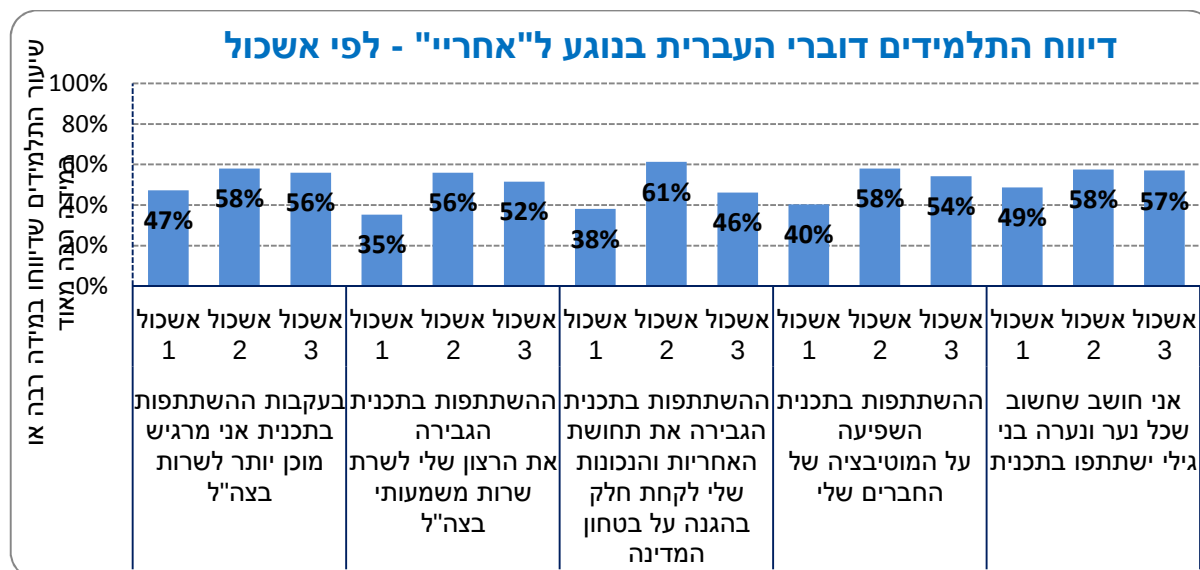
תכנית "אחריי" בבתי הספר כוללת הדרכות וסדנאות שנועדו להגביר את הנכונות ואת המוכנות של התלמידים לשירות משמעותי בצה"ל, לצד העשרה ערכית ומתן ידע וכלים לקראת הגיוס לצבא. 14% מהתלמידים דוברי העברית ציינו שהשתתפו בתכנית.

תרשים 25: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות בתכנית "אחריי" - לפי מגדר

בדיווחי התלמידים על אודות תכנית "אחריי" בולט הפער בין הערכת הבנים להערכת הבנות בנוגע לתרומת ההשתתפות בתכנית. כ-60%-65% מהבנים דיווחו כי בעקבות התכנית הם מרגישים מוכנים יותר לשירות בצה"ל, וכן שהשתתפות בתכנית הגבירה את רצונם לשרת שירות משמעותי, הגבירה את תחושת האחריות והנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על בטחון המדינה והשפיעה על המוטיבציה של חברים. דיווחי הבנות בנושאים אלו עומדים על 33%-44% בלבד.

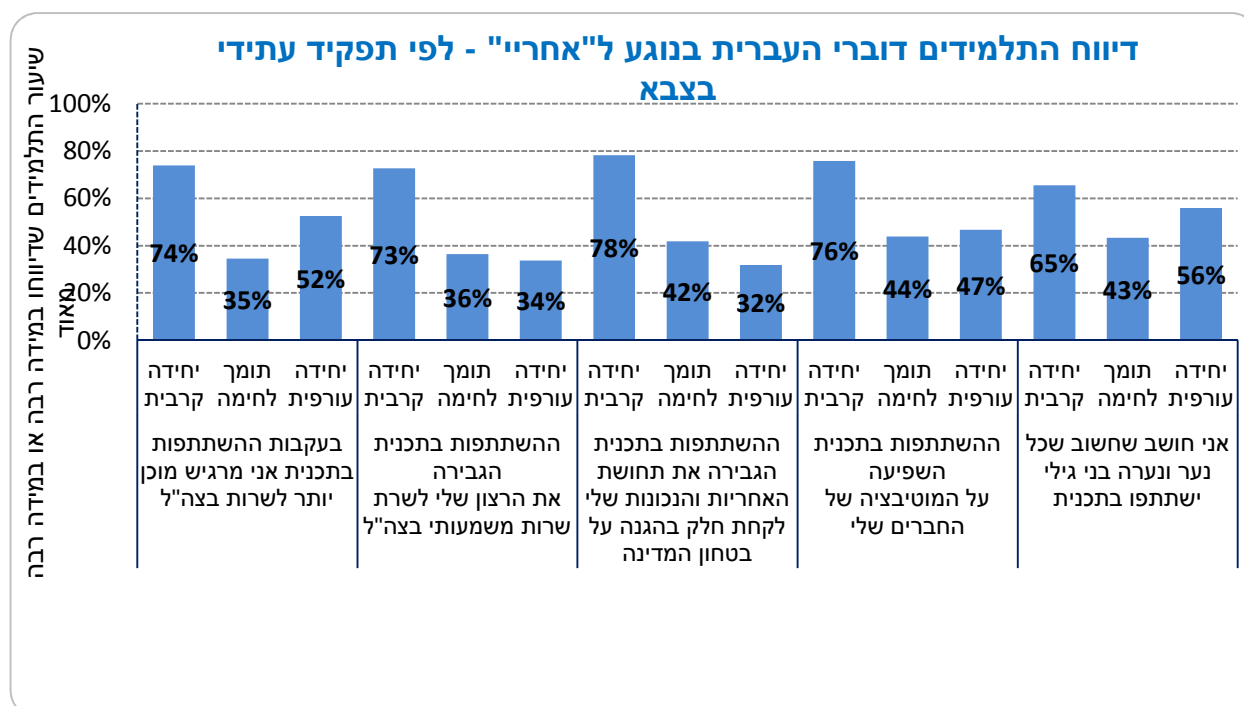
תרשים 26: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות בתכנית "אחריי" - לפי אשכול

בבחינת תרומת התכנית על פי אשכול בית ספרי נמצא כי הערכת התלמידים את תכנית "אחריי" נמוכה יותר בקרב התלמידים השייכים לאשכול הראשון.

תרשים 27: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת ההשתתפות בתכנית "אחריי" - לפי תפקיד

עתידי בצבא:

הערכת התלמידים את תרומת תכנית "אחריי" גבוהה משמעותית בקרב התלמידים המתכננים לשרת ביחידה קרבית. כשלושה רבעים מהתלמידים המתכוונים להגיע ליחידה קרבית העריכו כי בעקבות התכנית הם מרגישים מוכנים יותר לשירות בצה"ל, כי ההשתתפות בתכנית הגבירה את

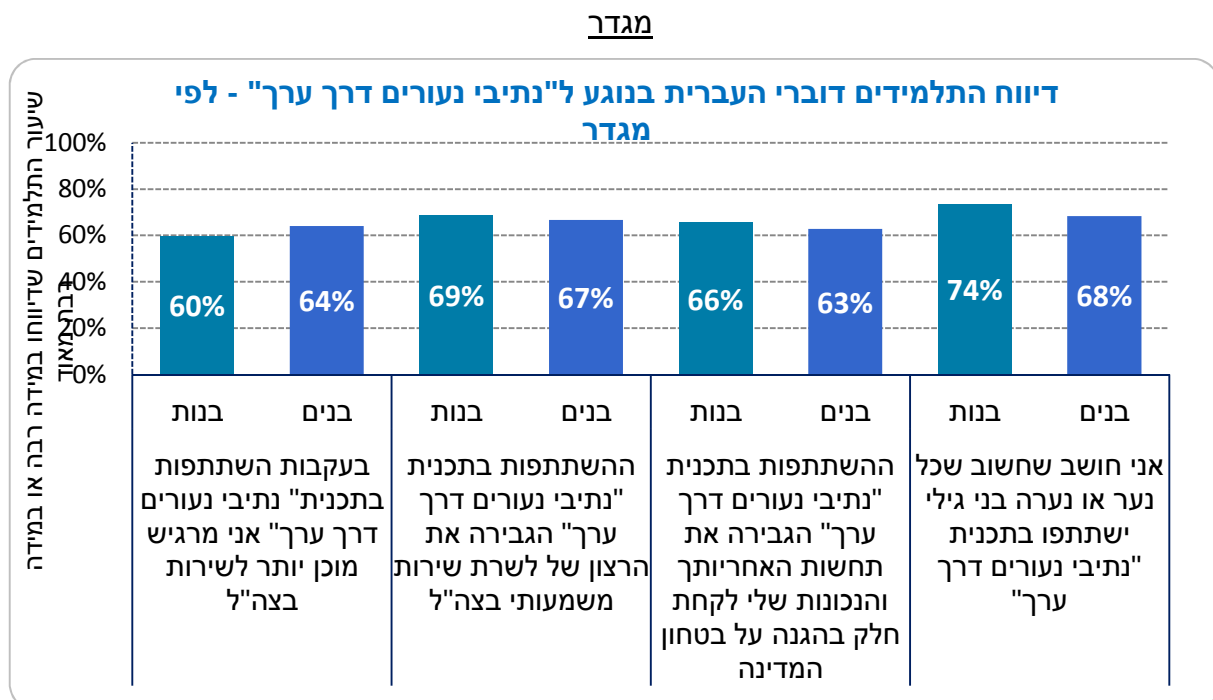
הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל, את תחושת האחריות כלפי המדינה ואת הנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על ביטחונה, וכן השפיעה על המוטיבציה של החברים שלהם. זאת לעומת כ-35%-44% מהתלמידים המתכוונים לשרת כתומכי לחימה ו-32%-52% מהתלמידים המתכוונים להגיע ליחידה עורפית. כפי הנראה, ההבדל בין הבנים לבנות קשור לכך שהבנים יותר מהבנות מתכוונים להגיע ליחידה קרבית.

דיווחי הרכזים והמחנכים בנוגע לתכנית זו גבוהים משמעותית מדיווחי התלמידים: 83% מהרכזים ו-79% מהמחנכים מדווחים כי התלמידים מוכנים יותר לשירות הצבאי בעקבות ההשתתפות ב"אחריי".

5: נתיבי נעורים דרך ערך

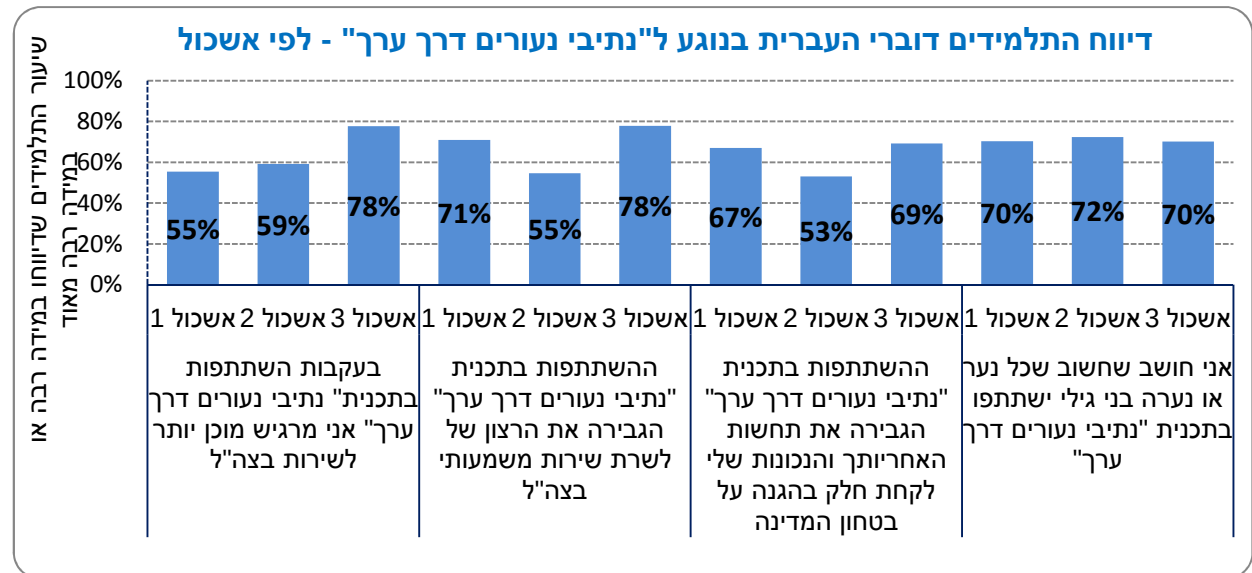
התכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" מיועדת לבני נוער בפנימיות, בכפרי נוער וביחידות לקידום נוער, והיא כוללת מפגשים עם מפקדי צה"ל מיחידותיו השונות, המוקדשים לדיונים ולשיח בנושאים שונים כגון חשיבות השירות המשמעותי בצה"ל, גאווה לאומית וערכים ואתגרים משותפים. 5% מהתלמידים דוברי העברית השתתפו בתכנית. התרשים הבא מציג את דיווחי התלמידים בנוגע לתרומתה.

תרשים 28: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת התכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" – לפי

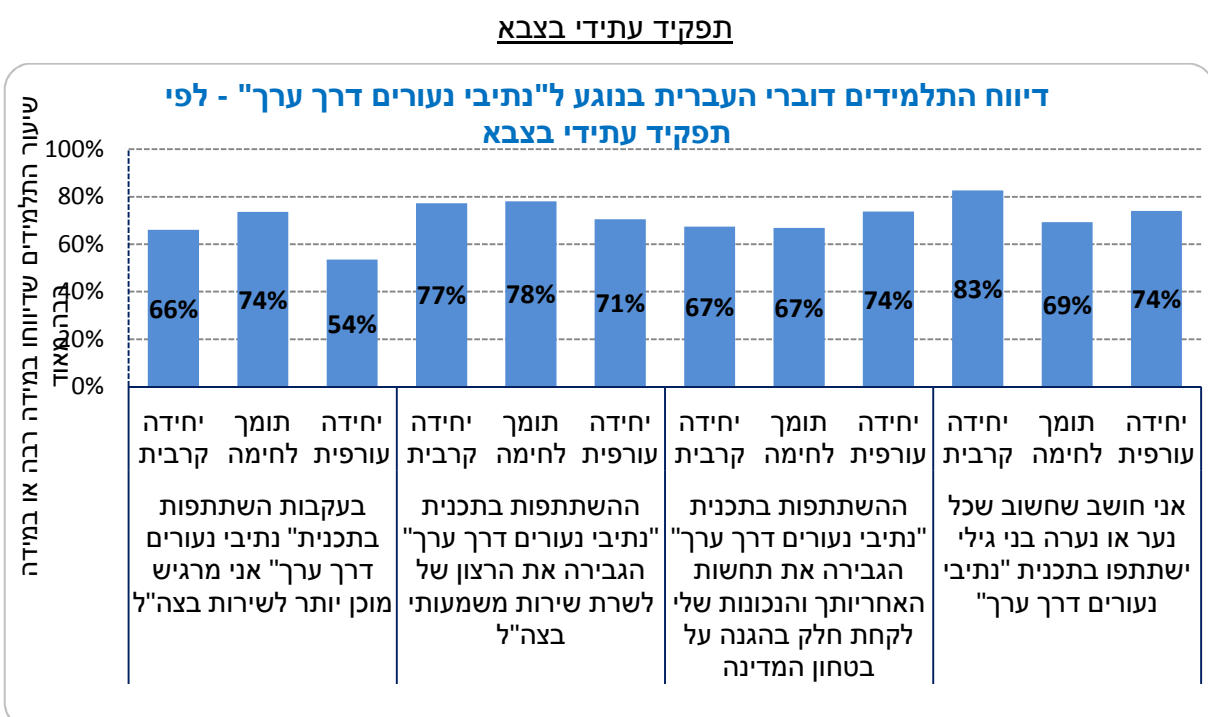
כ-60% עד שני שלישים מהתלמידים דיווחו כי בעקבות ההשתתפות בתכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" הם מרגישים מוכנים יותר לשירות בצה"ל, שגבר הרצון שלהם לשרת שירות משמעותי בצה"ל וכן שגברה תחושת האחריות שלהם כלפי המדינה, והנכונות שלהם לקחת חלק בהגנה על ביטחונה.

תרשים 29: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת התכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" - לפי אשכול

מהתרשים עולה כי לרוב הערכת התלמידים את תרומת התכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" גבוהה יותר בקרב התלמידים השייכים לאשכול השלישי.

תרשים 30: דיווח התלמידים דוברי העברית על תרומת התכנית "נתיבי נעורים דרך ערך" - לפי תפקיד עיתידי בצבא

בשונה מהתכנית האחרות, ב"נתיבי נעורים דרך ערך" לא נמצאו הבדלים עקביים בהערכת התלמידים את תרומת התכנית לפי תפקיד עתידי בצבא.

בראיונות האיכותניים עלה כי בעשייה במסגרת התכנית, מעבר לכל בתי הספר, ניכרת מאוד התיישרות עם הסל שניתן ועם ההתוויות לסדר המוצע בו ולאופן השימוש ברכיביו. תוספות על התוויות הסל האחיד ניתנו, על פי תיאורי מנהלים, רכזים חברתיים ומחנכים בעיקר בבתי ספר שעמם נמנו תלמידים עולים חדשים בעלי מוטיבציה נמוכה להתגייס, או תלמידים ממשפחות עם בעיות כלכליות. צוינו בעניין זה סדנאות נוספות בשלב ההכנה למבחני הצו הראשון, במיוחד לכיתות מב"ר ואומ"ץ, שילוב/מימון תלמידים בתכנית 'אחריי', והכנת תלמידים בבתי ספר מקצועיים לתפקיד בתחומם המקצועי. כהכנה לשירות במגזר הדרוזי בלט שילוב תלמידים בתכניות קדם צבאיות בשעות אחר הצהריים:

"מדברים ועושים איתם המון בכל מה שקשור למוטיבציה". (מנהל)

"יש תכנית אחת, אבל יש בה גם התאמה לפי צרכים, ילדי מב"ר למשל מקבלים יום הכנה נוסף לקראת צו ראשון". (מנהל)

"נושא נוסף שמטופל, ויהיה עוד יותר מטופל הוא נושא המבחנים, צריכים לעשות אצלנו יום הכנה למבחנים, כי לנוער אצלנו יש פחד מאוד גדול מכישלון. (רכז)

מדברי המרואיינים עולה כי, במרבית בתי הספר, הייתה שנת י"א (בנוסף להכנה לצו הראשון) גם בסימן ההתנסות בבסיס גדנ"ע, שקדמה לה היערכות לכך, ובעקבותיה נערך 'עיבוד' של החוויה. כמעט תמיד נתפסה התנסות זו כמהנה, כחשובה ומלמדת, אך בעבור תלמידים בשני בתי ספר היא הייתה, ללא ספק, אירוע מכונן, שאף נוצל על ידי בית הספר לחיזוק המוטיבציה של תלמידים על ידי ציון לשבח של התנהלותם והישגיהם בה:

"בי"א, שבוע הגדנ"ע מאוד משמעותי בבית הספר, לא מוותרים על זה, גם ההכנה לקראת, גם הביצוע, וגם המשובים אחר כך. נוכחות מלאה מוקפדת בכל. קיבלנו משוב מצוין מהצוות בבסיס הגדנ"ע, כולם התחילו וסיימו את השבוע". (מנהל)

"הכנה לגדנ"ע והגדנ"ע עצמו, הבאנו את מפקדי הגדנ"ע לכאן וביקשנו מהם שלא ירימו מהר ידיים, שיתחשבו יותר בתלמידים שלנו... הוצאנו דיסק לכל תלמיד, תעודת הערכה, עשינו מזה משהו". (רכז)

בכיתה י"ב עמדו במרכזם של בחירת מסלול השירות/המיון התעסוקתי ושל ההכנה לגיוס עצמו שני אירועים גדולים: 'בעקבות לוחמים' ו'מיצג חילות':

"בכיתות י"ב משתתפים ביום שנקרא 'בעקבות לוחמים', בנוכחות מלאה, יש הכנה לקראת היום הזה. יש גם סדנאות 'רגע לפני גיוס', שזה גם דילמות, ערכי, וגם מידע, יש הבעיות הרגשיות, כמו איבוד זהות בכניסה לצבא". (מנהל)

"בשבוע הבא יש מצעד חילות בבקו"ם ל"ב, שעוברים מביתן לביתן ומקבלים הסבר על כל חייל ומה האפשרות בו". (רכז)

"ל"ב יש סדנה 'רגע לפני גיוס', לפתוח בפניהם מה הם יכולים לעשות, איזה תפקידים יש, 'הארת עיניים'". (מחנך)

בכל בתי הספר הדגישו המרואיינים את ההקפדה על קיומם של 'יום לוחמים' ו'יום חילות', כאשר מרביתם ציינו עיסוק מקדים/הכנה לקראתם, ובפרט לקראת יום חילות, שבו התאמנו בתהליכי קבלת החלטות ומיפו את העדפות תלמידיהם, כדי שביום החילות עצמו יוכלו להתמקד באפשרויות הרלוונטיות יותר:

"ליום חילות מגיעים עם מוכנות מראש, אחרי שביררנו מה מעניין את הילדים". (מנהל)

"ביום החילות אנחנו מתכננים את הביקור בהתאם למה שהילדים רוצים לראות. כי יש הרבה חילות ואי אפשר להספיק לבקר בכולם". (מנהל)

עוד הדגישו מרבית המרואיינים, כי הרבו להזמין תלמידים בוגרים (פאנל בוגרים) - הן כמקור למידע והן כסיפורי הצלחה מגבירי מוטיבציה. הבוגרים התארחו בשיעורי חינוך, בהפסקות פעילות ובימים לאומיים:

"שומרים על קשר רציף עם בוגרים בשירות משמעותי ובכיתות י"א. קיימנו לאחרונה מפגש של שני קציני חי"ר בוגרי בית הספר. הבוגרים הגיעו כדי לדבר על מוטיבציה בכלל, ולגיוס בפרט. סיפרו על היותם תלמידים ועל היותם היום חיילים". (מנהל)

כל פעם שיש לנו בוגר בתפקיד מעניין, מביאים למיני סימפוזיון, כדי שיספר על השירות הצבאי". (מחנך)

פעולות שגורות בכיתה י"ב כללו הזמנה ואירוח של סיירת ת"ש, של ניידת הקהילה של מיט"ב (בחלק מבתי הספר גם ב"א), 'יום המאה' ויריד שנת שירות (ש"ש). מעבר לאלה, יזם כל בית ספר פעילויות משלו, בהתאם למה שנתפס בעיני הצוות בו כמענה טוב לתלמידים. בין הפעילויות היו יום/שבוע צה"ל בבית הספר, שילוב תלמידים בתכניות קדם-צבאיות של משרד הביטחון (כגון מגשימים ועתידיים), אימוץ יחידה ועריכת ביקורים הדדיים, השתתפות באירועים צבאיים, מעורבות בתכנית התנדבותית (עם בית הלוחם, ביישוב או מול משפחה שכולה) וכדומה.

"יש יוזמה שלנו שנקראת יריד שנת שירות - כל מיני עמותות שעושות שנת שירות, יום המאה..." (מנהל)

"ההייליט הוא ב'שבוע צה"ל', אנחנו כל השנה עסוקים בזה, יש שבוע צה"ל שאי-אפשר לפספס, כל בית הספר יודע על זה, כי כל בית הספר הופך להיות כמו בסיס צה"ל". (מנהל)

"ארגנו יום צה"ל דרך מיט"ב לתלמידי י"א וי"ב, יגיעו חיילים מהשטח, ידברו על שירות לבנים ושירות לבנות, יפתחו מוקדי מתן מידע עם מחשבים לכל מי שיבקש, יהיו קצינים שידברו איתם, ציפיות ובעיות מיוחדות לנשים/גברים". (רכז)

פעילויות כמו 'זר, נר ודגל', 'אימוץ אנדרטה', 'הכרת מורשת קרב' ו'מדברים מהשטח' אפיינו אף הן את ההכנה בשתי שכבות הגיל:

"אנחנו מזמינים הרבה בוגרים שלנו בכל הזדמנות לשיח על נושא הצבאי. לאורך י"ב יש לנו מפגשים רבים עם חיילים בוגרי בית הספר, כל רגע שאנחנו מכנסים אותם לצורך העניין". (מנהל)

"כמובן שלפני ימים לאומיים אנחנו עושים 'נר ודגל', זה עלייה להר הרצל, וביום הזיכרון עצמו עושים טקס יחד עם הצבא באנדרטה". (רכז)

בשני בתי ספר ציינו מנהלים כי המסע לפולין הוא סוג של הכנה ומשתלב בה

"בי"א יש את המסע לפולין שאחריו הילדים מבינים שאני רוצה נשק, ואני רוצה להיות חלק מישראל. במובן הזה המסע לפולין הוא חלק מההכנה וחלק מההחליף". (מנהל)

בתיאורי התלמידים את העשייה בבית הספר בולט איזכורם של ה'דברים הגדולים' - הכנה לצו ראשון, יציאה לבסיס גדנ"ע, יום 'בעקבות לוחמים', יום חילות, ליווי על ידי המד"ו/נית, הגעת אנשי צבא ובוגרים להרצות וליידע, השתתפות בתכניות ייעודיות/ייחודיות וכמו כן המסע לפולין.

"היו פה קצינים, אנחנו צריכים לשרת בצה"ל, אז עצם העובדה שהם באים לחשוף לנו מסלולים חדשים, היו גם בוגרים, כל אחד והטיפים שלו". (תלמיד)

"יש גם בבית הספר תכניות שקשורות - בית הספר הכשיר אותנו להשתתף בכל מיני תכניות, למשל תכנית 'קדם עתידים', כל תלמיד בית הספר הם חניכים בתכנית הזאת, שחושפת את התלמידים לקראת עתודה ועושים פעילויות באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטה העברית". (תלמיד)

"פולין היא גם חלק מההכנה לצה"ל". (תלמיד)

תלמידים (חלקם) זכרו סדנאות וסימולציות שנערכו בבית הספר או מחוצה לו להקניית מיומנויות, אך אלו לא היו דומיננטיות בתיאוריהם ולא תמיד קושרו להכנה לצה"ל:

"יש שיעורי סימולציות, עשו אתנו הרבה, זה זורם. (תלמיד)

"הייתה סדנה שהכינה אותנו, מרגישים יותר על בטוח ככה, לא רק דרך האינטרנט, סדנה עם דגש על קבלת החלטות". (תלמיד)

"מדברים אתנו על מיומנויות אישיות של ייצוג עצמי, קבלת החלטות, מתקשר להבנה מה זה לתת למדינה". (תלמיד)

מהלכים שנעשו במטרה לצייד את התלמידים במידע צוינו ושובחו, גם אם עבור חלק מן התלמידים לא סופקו במידה הדרושה:

"כל הזמן היו סרטונים והמחשה על חילות, על תפקידי בנות, לי זה ממש תרם". (תלמיד)

"אנחנו נחשפים הרבה להרצאות, מבחינת ייעוץ, ידע לפתור ולענות, לא כל כך". (תלמיד)

"היה לנו פאנל עם יו"ר מדור עתודה במגזר ועל כל מיני חילות. לפני כמה חודשים כיוונו אותנו לכנס עתודה שהתקיים בכפר אחר, הביאו לנו נציגים מצה"ל שמדברים על עתודה, אני אישית מלכתחילה הייתי מעוניין בעתודה אז החשיפה בעניין הזה עזרה לי". (תלמיד)

סיכום: התכנית 'נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל' אינה אחידה בכל בתי הספר והיא נבנית בעיקר לאור נתוני הגיוס הבית ספריים והמדד הכלכלי-חברתי של תלמידי בית הספר. התכנית היא תכנית רב-שלבית ויש בה כמה מרכיבים, שכל אחד מהם כולל תכניות ופעילויות שונות. ברוב בתי הספר פועלות שתיים עד ארבע תכניות עבור כלל תלמידי השכבה (י"א-י"ב), וככל שהאשכול בו נמצא בית הספר גבוה יותר, כך עולה מספר התכניות שבהן משתתפים תלמידי בית הספר.

מרכיבי התכנית הנפוצים ביותר בקרב התלמידים דוברי העברית הם מיצג חילות (51% מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי השתתפו בתכנית זו), שבוע גדנ"ע (40% מהתלמידים) ו'בעקבות לוחמים' (36% מהתלמידים). במגזר הדרוזי נפוצה יחסית ההשתתפות בתכנית "אחריי" (31% מהתלמידים במגזר). כמחצית עד שני שלישים מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי ההשתתפות בתכניות אלו שיפרה את תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי וכן הגבירה את תחושת האחריות שלהם בנוגע לביטחון המדינה ואת רצונם לשרת שירות משמעותי בצה"ל. כמו כן, לגבי מרבית התכניות, 70%-80% מהתלמידים דיווחו כי חשוב שכל בני גילם ישתתפו בתכנית טרם שירותם הצבאי.

הערכת תרומת התכניות אינה אחידה: תלמידים השייכים לבתי ספר באשכול השלישי דיווחו בדרך כלל על תרומה גדולה יותר של התכניות להכנתם לשירות הצבאי ולעידוד לשירות משמעותי. כמו כן, התלמידים המתכננים לשרת ביחידה קרבית דיווחו על תרומה גבוהה יותר של התכניות בהשוואה לתלמידים המתכננים לשרת כתומכי לחימה או ביחידה עורפית. אשר להערכת תרומת התכניות על פי מגדר, לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין בנים לבנות, למעט בתכנית "אחריי", שלגביה הבנים דיווחו על תרומה גבוהה יותר בהשוואה לבנות.

הערכתם של הרכזים והמחנכים את תרומת התכניות השונות למוכנות התלמידים לשירות בצה"ל ולרצון שלהם לשרת שירות משמעותי, גבוהה יותר מהערכת התלמידים.

פרק ג: צוות שירות משמעותי בבית הספר

יישומה של התכנית נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל מאופיין בעבודה צוותית ובשיתוף פעולה של מספר גורמים בית ספריים וחץ-בית ספריים. צוות התכנית הבית ספרי כולל:

- ✓ רכז התכנית, שאחראי לבנייה, להטמעה ולהפעלה של התכנית
- ✓ המחנכים, האחראים ליישום התכנית בכיתתם
- ✓ המנהל, היועצת, רכזי שכבות ומורים להיסטוריה וחינוך גופני, המעורבים בהנחיית והכוונת מחנכים, במעקב ובמתן תמיכה רגשית

1. תפקידי הצוות הבית ספרי

רכז התכנית, שפעמים רבות משמש כרכז לחינוך חברתי בבית הספר, אחראי לבניית תכנית בית ספרית להכנה לצה"ל, להגשתה למנהל בית הספר וכן לביצועה בשכבות הגיל הרלוונטיות. בניית התכנית נעשית, כאמור, בהתאם לנתוני הגיוס הבית ספריים ובהתאם לצרכים ולעמדות של תלמידי בית הספר.

מחנכי הכיתות הם אלה האחראים ליישום התכנית בכיתתם. לכן נשאלו הרכזים בנוגע למידת שיתוף הפעולה של המחנכים בנושא. 86% מהרכזים דיווחו כי **מרבית המחנכים משתפים פעולה בהעברת הפעילויות והתכנים** בנושא ההכנה לצה"ל, ורק 11% מהם דיווחו כי נתקלו בקושי בגיוס המחנכים לפעילויות ההכנה לצה"ל.

הראיונות האיכותניים מחזקים את התפיסה כי המחנכים הם אלו שתפקידם לשאת בעול התכנית:

"אני לא עוקבת אחר כל מחנך אם הוא משתמש בכל המערכים, אבל מחנך יודע שהוא אמור לטפל בהכנה לצה"ל בכל ההיבטים, גם הרגשיים, אם רואים שיש בעיה/נושא רלוונטי, מנחים את המחנך לעסוק בזה". (מנהל)

"עד השנה הייתה לנו מד"נית, מהשנה אין לנו. את התפקיד של המד"נית המחנכת בינתיים בעיקר עושה". (מנהל)

"אם מחנך נתקל בקושי של תלמיד, הוא יושב איתו. אם ילד בלחץ, המחנך ישב איתו, אם למשל יש לתלמיד זימון לשיטת והוא בלחץ, אז המחנך ישב איתו". (מנהל)

מחנכים הדגישו כי נדרש מעקב הדוק אחר התקדמות התהליך בקרב תלמידים שונים ואת ההישאבות, לעתים, לעבודה פרטנית עם תלמידים:

"דורש הרבה מעקב ועבודה, לעקוב אחרי כל כך הרבה תפקידים זה מאוד קשה, המעקב הוא הקושי בסיפור הזה". (מחנך)

"השנה, כמחנכת, אני 'עובדת' אצלם בנושא של המיונים. הם מאוד משתפים ואני צריכה להיות שם בשבילם כליווי. אני פה כל יום עד ארבע וגם דרך הוואטסאפ הם מעדכנים אותי, אני תופסת אותם לשיחות. יש גם את שיעורי חברה. אנחנו שם, הנוכחות שלנו בשבילם, אני יודעת כל ילד איפה הוא בתהליך המיון, מכינות, מיונים". (מחנך)

נשאלת השאלה האם כל המחנכים מתאימים למעורבות מהסוג שתואר לעיל?
מרבית המנהלים, הרכזים החברתיים והמחנכים סברו **שמחנכים מתאימים לשאת בתפקיד מרכזי בהכנת התלמידים לצבא**. התנהלות מעורבת ותומכת מצד מחנכים נתפסה על ידי כולם כמתבקשת וכחינוכית, ותיאורים על מסירות וזמינות מצדם הובאו למכביר.

"מי שמתאים להיות מחנך - מתאים גם לעבודה זו". (מנהל)

"הליווי של המחנכים כאן הוא מדהים בכל רמה". (מנהל)

"המחנכים מלווים את ההכנה בכך שהם תמיד אתם כשיש מרצה, בכך שהם יודעים ומעודכנים לגבי כל התהליך שהילדים עוברים, לרוץ אחריהם, לצלצל להורים". (רכז)

הצוותים החינוכיים בבית הספר תיארו יכולת של מחנכים להוביל פעילויות רלוונטיות ולהעביר שיעורי חינוך, **בעיקר תודות לקיומם של תכנית ברורה למדי, של מערכי שיעור מובנים ושל הנחייה תוך-בית ספרית ושיבות צוות:**

"יש שיעורי חינוך שעוסקים בערכים שקשורים, זה מעוגן בתכנית של החינוך החברתי". (מנהל)

"התכנית היא ברורה, אין פה דברים של להשתגע..." (רכז)

"בישיבת צוות הקבוצה תתנסה במערכי השיעור שצריך להעביר, ויהיו כמה מערכי שיעור מותאמים לכל סוג כיתה". (רכז)

יכולת זו, לדברי מרואיינים, מאפיינת בעיקר מחנכים או בעלי תפקידים בבית הספר שהם בעלי רקע צבאי עשיר (וכאלה נמצאו בכל בתי הספר שהשתתפו בהערכה):

"יש מחנך מורה להיסטוריה, מ"פ בצבא, כמעט שווה למד"ן, הוא משווך את הצבא בצורה אובייקטיבית טובה". (רכז)

"מורה שהיה איש צבא מתחיל להכין אותם, מעביר את האמת על הצבא, איך אתה צריך להגיע לשם מוכן ומוכשר, וגם מדבר על צניעות וסודיות, שלא יצא להם ללמוד קודם, ועל עבודה בצוות" (רכז)

לעומת זאת, טענו חלק מן המרואיינים כי יש מחנכים שמתקשים או אף אינם מתאימים כלל לעסוק בכך, אם מפני שלא היו בעצמם בצבא (מורות במגזר הדרוזי, מורים עולים חדשים) ואם מפני שהם מבוגרים ורחוקים בזמן מן השירות הצבאי ... אך שהדבר אינו בר מהווה בעיה תודות לעבודה הצוותית השוטפת בעניין זה. כאמור, גם המנהל, היועצת, רכזי השכבות והמורים להיסטוריה/לחינוך גופני מעורבים בתכנית, בהנחיית מחנכים, במעקב, במתן תמיכה רגשית ובהכוונה:

"לא כל המחנכים יכולים או מתאימים, צוות המורים קיים, אני לא יכול להחליף אותם ואין לי השפעה על זה. יש מורים מאוד ותיקים ואני לא יכול לשנות את זה ולהביא מורה צעיר שעשה צבא". (מנהל)

"אצלנו, במגזר הדרוזי, מורות פחות, אין להן את החוויה הצבאית". (מנהל)

"גם אם לא כולם מתאימים לעשות את זה, אצלנו האווירה כל כך של משפחה, ותמיד מחנך יכול לבקש ממחנך אחר להיכנס". (מנהל)

"זה לא אדם אחד שאחראי, זה מערך מאוד רחב שכולל את רכזות השכבות ואותי, מנהלת החטיבה ועוד רבים טובים בצוות..." (מנהל)

בנוסף, ראוי לציין כי לא כל המחנכים שרואיינו תיארו עשייה כה מגוונת מצידם - כן עידוד ותמיכה ומעקב ואכפתיות, אך לא בהכרח שיעורי חינוך ולא תמיד מעורבות ישירה כה גבוהה

"בכיתה לא מתעסקים בזה, בשיעורי חינוך יכול להיות שעולה ואז קצת מדברים" (מחנך)

"כל הדברים בבית הספר הם פועל של התפיסה החינוכית, יש לנו מערכי שיעור, אבל לא הרבה, אני באופן אישי לא העברתי עד היום כלום" (מחנך)

מד"ן/נית כחלק מצוות התכנית

נוכחות של מד"ן/נית הייתה בכל בתי הספר שבהם בוצעו ראיונות (פרט לאחד), גם אם בזמנים משתנה - מיומיום ועד פעם בחודש, כאשר השכיחה הייתה יום בשבוע.

"יש לנו מד"ן/נית ועוד אחת שמגיעה פעם בשבוע מלשכת הגיוס". (מנהל)

"יש לנו מד"ן/נית קבועה, יומיים בשבוע, היא איש הקשר לכל מידע, אני אחראית עליה, ויחד בנינו תכנית לכל השנה ל"א ול"ב". (רכז)

עבודתם של המד"נים כללה מפגשים מובנים עם תלמידים גם בי"א וגם בי"ב (בשיעורי חינוך, למשל), אך בעיקר ליווי וסיוע פרטני בהנגשת מידע, בתיווך ובירור סטטוסים ובפניות של תלמידים:

יש לנו מד"ן/נית שנכנסת לכיתות, יש לה שיעורים מובנים לכיתות, גם לי"א וגם לי"ב, והיא מקור לפניות מדויקות למי שצריך". (מנהל)

"הוא נמצא כאן מראשון עד חמישי, בא בבוקר, מדבר עם תלמידים על הכנה לגיוס, לצו ראשון, ללשכת גיוס, זה קבוצתי בי"א ויש גם דברים אישיים, כל אחד ובעיותיו, באופן פרטני". (רכז)

"משתמשים בו המון, פונים ומתעניינים, באים אחד אחרי השני, הידע שלו הוא מקורס מד"נים, טפסים ושאלונים הוא עוזר להם למלא, הוא יושב איתם אחד אחד... הוא לעזרתם פה לכל דבר, הוא מתאם עם הקצינים ובית הספר, הוא מכון שבסוף כל חודש חודשיים יבואו קצינים מכל מיני יחידות צבא ויתנו כמה שיותר מידע". (רכז)

עם זאת, תחלופה תדירה של המד"נים בחלק מבתי הספר מחויבות נמוכה מצדם, או אי-התאמתם לאוכלוסיית התלמידים הספציפית בבית הספר היוו קושי משמעותי:

"יש לנו מד"ן/נית בבית הספר, אבל הצלחתה תלויה בעיקר באדם עצמו. לפני שנה הייתה לנו מדנית פעילה ויוזמת, השנה הייתה מישהי שנעלמה לקורס גיור. היא לא כל כך הבינה אותם, השפה שלה לא התאימה להם". (רכז)

בחלק מבתי הספר נסתייעו תלמידים באופן דומה גם על ידי מורה חיילת או על ידי בת שירות:

"יש לנו שתי מורות חיילות והן דמויות שפונים אליהן". (רכז)

"יש מורה חיילת חמש ימים בשבוע אצלנו, יש לנו שתי בנות שנת שירות נוסף על מד"ן/נית יום בשבוע". (רכז)

גם התלמידים הדגישו במיוחד את מקומו/תפקידו של המד"ן ואת ההסתייעות בו למילוי טפסים ולקישור לגורמים בצבא, גם אם פחות במישור הרגשי:

"עשו לנו בפנימייה פעילות, כל שבוע המד"ן באה ומדברת אתנו. היא סיפרה על מודיעין וחיל אוויר ויצאתי מהפגישה עם הרגשה שאיך שלמדנו יותר ומצאנו דברים שמעניין לנו לעשות בצבא המוטיבציה עולה". (תלמיד)

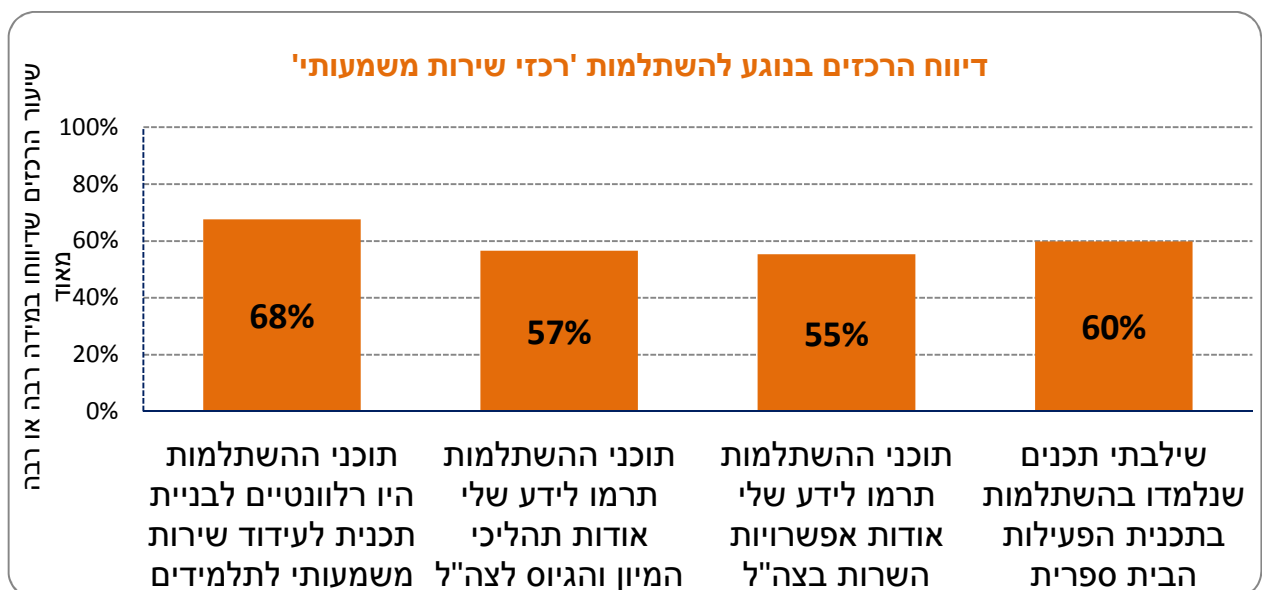
"הייתי אצל מד"ן להבין מה הם המסלולים ולמה לצפות. היא נתנה לנו את מספר הפלאפון שלה. אני לא פניתי כי לא חשבתי שהיא תדע משהו שאני לא יודע, אבל אני יודע על חברים שנעזרים בה הרבה, היא מנגישה לנו את הצבא". (תלמיד)

"יש לנו מד"ן שמגיעה פעם בשבוע. יש לה ימים ושעות קבועים ויש לה אי-מייל וילדים יכולים להגיע ולהתייעץ". (תלמיד)

2. הכשרת הצוות הבית ספרי

ההכשרה בנושא ההכנה לשירות בצה"ל נעשית כחלק מההשתלמות המועברת לרכזים חברתיים על ידי מינהל חברה ונוער. מדיווחי רכזי השירות המשמעותי עולה שרק 36% מהם דיווחו כי השתתפו בהשתלמות לקראת תפקידם. רכזים אלו נשאלו על אודות הרלוונטיות והתרומה של תוכני ההשתלמות לפעילות הבית ספרית בנושא. תשובותיהם מוצגות בתרשים הבא:

תרשים 31: דיווח הרכזים בנוגע להשתלמות 'רכזי שירות משמעותי' (מבין אלו שהשתתפו בהשתלמות)

ניתן לראות כי שני שלישים מהרכזים שהשתתפו בהשתלמות דיווחו כי תוכני ההשתלמות רלוונטיים לבניית תכנית לעידוד שירות משמעותי לתלמידים, כ-55% מהרכזים דיווחו כי תוכני ההשתלמות תרמו לידיע שלהם, וכ-60% שילבו תכנים שנלמדו בהשתלמות בפעילות הבית ספרית.

בראיונות האיכותניים סיפרו הרכזים כי ההכשרה העיקרית לתכנית ניתנה לרכז החברתי של בית הספר, כאשר במסגרת ההשתלמות לרכזים חברתיים מטעם מינהל חברה ונוער במשרד החינוך יועד חלק להכנה לצה"ל:

"דרך מינהל חברה ונוער, השנה במקרה לא, אבל כל שנה הייתי בהשתלמות של 60 שעות שנתי. זו השתלמות לרכזים החברתיים, בונים לנו השתלמויות מעצימות. בתוך זה יש גם את החלק של הכנה לצה"ל". (רכז)

"עברתי בעבר הכשרה של מינהל חברה ונוער, אני עוסקת בזה כל כך הרבה שנים, ובנוסף, הייתה בזמנו השתלמות של המשרד דרך פיסג"ה". (רכז)

נוסף על ההכשרה, 30% מהרכזים דיווחו כי קיבלו הדרכה בתפקידים במהלך השנה. מתוכם 78% דיווחו כי ההדרכה סייעה להם בתפקידם במידה רבה או רבה מאוד.

בראיונות האיכותניים עלה כי מנהלים היו מרוצים מן הליווי המוצע לתכנית, וכולם הרגישו כי יש להם 'כתובת'. עבור חלקם היה זה משרד החינוך בכלל (האגף העל-יסודי, למשל) ומינהל חברה ונוער בפרט, ומשרד הביטחון או גורמים נוספים בצבא כמו לשכת הגיוס/מיט"ב. אחרים ציינו כי הם לוו, בעיקר, או בנוסף, בידי גורם רשותי ספציפי או בידי מינהל חברה ונוער ברשות:

"יש לי קשר ישיר עם משרד הביטחון, אני מתקשרת ישירות למיט"ב". (מנהל)

"יש לנו מנחה של מינהל חברה ונוער, היא מנחה של בתי הספר, היא מציעה, מעדכנת, זה קורה כל הזמן". (מנהל)

"אני בקשר עם לשכת הגיוס, לאורך השנים זה משתנה... יש גם את משרד הביטחון וגם את משרד החינוך". (מנהל)

למחנכים, כאמור, לא יועדה הכשרה, אך מרביתם ציינו כי התקיימו בעבורם בבית ספרם מפגשים לצורך הדרכה או לצורך עדכון

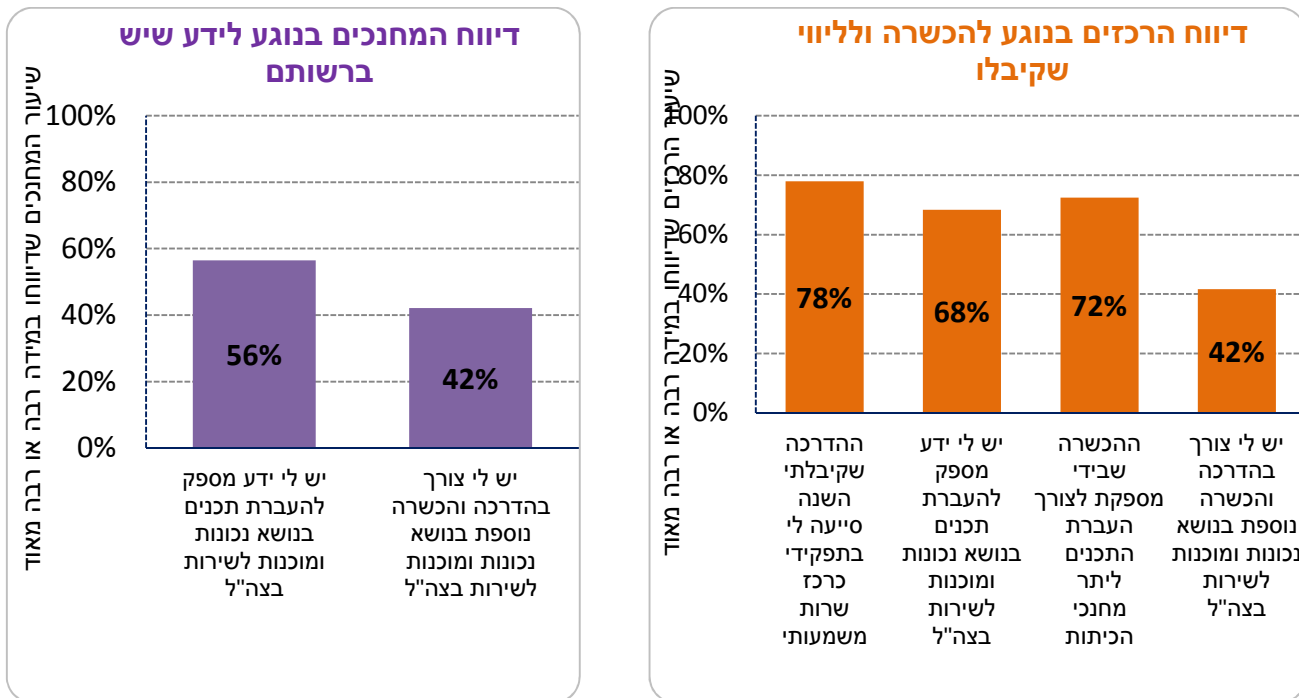
"יש לנו כל שבוע פגישה שבועית מאוד טובה בעניין". (רכז)

"כשאני באה עם מערך חדש, אז כמו בכל תחום שהוא, אני מורידה אותו קודם למחנכים". (רכז)

"רכזת חינוך חברתי היא האדם המקצועי בבית הספר בנושא. אם צריך הדרכה למחנכים היא מביאה". (מנהל)

על מנת שניתן יהיה ללמוד על הצרכים העתידיים של הצוות החינוכי בתחומי ההכשרה וההדרכה, נשאלו הרכזים והמחנכים על אודות הידע שיש ברשותם בנושא ועל מידת הצורך שלהם בהדרכה/הכשרה נוספת. התרשים הבא מציג את תשובות הרכזים והמחנכים.

תרשים 32: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע לצורכי ההכשרה וההדרכה שלהם

שני שלישים מהרכזים ו-56% מהמחנכים מדווחים כי יש ברשותם ידע מספק להעברת תכנים בנושא. כלומר, שיעור יחסית גבוה מהמחנכים (44%), שכאמור הם אלו שנושאים ברוב הנטל של הכנת התלמידים, וכן שליש מהרכזים מדווחים כי אין ברשותם ידע מספק להעברת התכנים לתלמידים. נתון זה מקבל חיזוק מן העובדה שמעל 40% מהרכזים והמחנכים מדווחים כי יש להם צורך בהדרכה והכשרה נוספת בנושא נכונות ומוכנות לשירות בצה"ל.

נושא הצורך בהכשרה ובליווי עלה גם בראיונות האיכותניים, שכן עדכון ויידוע של כל המחנכים באשר הם לגבי נוהלי הצבא המשתנים-תדיר נתפסו כצורך ברור שיש ליישם באופן שוטף:

"הצבא כל כך מתעדכן ומורים אומרים לי - 'רציתי לעזור לתלמיד, אבל הצבא כל כך השתנה'". (מנהל)

"אני כל הזמן מתעדכנת, כל הזמן בקשר עם הרפרנטית של מינהל חברה ונוער, יש לי קשרים עם לשכת הגיוס, מדי פעם הם מזמינים מורים. אני כל הזמן עם יד על הדופק, אין דבר שאני לא דואגת לדעת עליו מראש". (מחנך)

"אצלנו זה מתאים לכל המחנכים בחטיבה העליונה, אבל גם לנו חסר מידע - מה עוברים ביום הראשון בלשכת הגיוס, מה ממשיך אח"כ, איך ללוות אותם..." (רכז)

לדברי המנהלים ולדברי חלק מהרכזים החברתיים, המחנכים זכו להנחיה ולליווי מהמד"נים, מיועצת בית הספר ומהרכז החברתי. כמו כן נעזרו המחנכים באוגדן מטעם משרד הביטחון (ובחלק מבתי הספר בחוברת הכנה בית ספרית) ובתדרוך לקראת פעילויות-חוץ של התלמידים:

"בכל שנה כל מחנך מקבל חוברת בהכנה בית ספרית. כשיש פעילות-חוץ, המחנכים מקבלים הכנה לפעילות-חוץ".
(מנהל)

"יש להם חוברת של כל הנושאים שצריך לדבר עליהם. יש מערכים שלמים של איך להכין לצה"ל". (מנהל)

עם זאת, היו מחנכים שקבלו על היעדר הנחייה ועל הנטייה שלהם, כפועל יוצא לפעול אינטואיטיבית ואף להמליץ לתלמידים על צעדים, על פי הבנתם בלבד:

"פועלים מתוך איך שאנחנו מבינים את זה, לא מקבלים הנחיה". (מחנך)

"דרוש מפגש של נציגי אגף הקליטה והמיון עם המחנכים לצורך הסבר תהליכים שתלמידינו עוברים, כי אנו יודעים על התהליכים רק מתוך הגעת אנשי המקצוע לתלמידים, אין לנו הסבר לפני כן או נוסף". (מחנך)

סיכום: התכנית שירות משמעותי מאופיינת בעבודה צוותית שבה שותפים רכז התכנית, המחנכים, המנהל, היועצת, רכזי שכבות ומורים מקצועיים. רכז התכנית אחראי לבניית התכנית והטמעתה בבית הספר. עם זאת, ברוב בתי הספר, מי שנושאים בעול הכנת התלמידים לשירות הצבאי הם בעיקר המחנכים, שאחראים ליישום התכנית בכיתתם. מעבר לכך, הצוותים החינוכיים בבית הספר מעורבים בהנחיית מחנכים, במעקב, במתן תמיכה רגשית ובהכוונה. בחלק מבתי הספר פועל גם מד"ן הנותן לתלמידים ליווי וסיוע פרטני בהנגשת מידע, בהתמודדות עם הבירוקרטיה הצבאית ובתיווך מול גורמי הצבא.

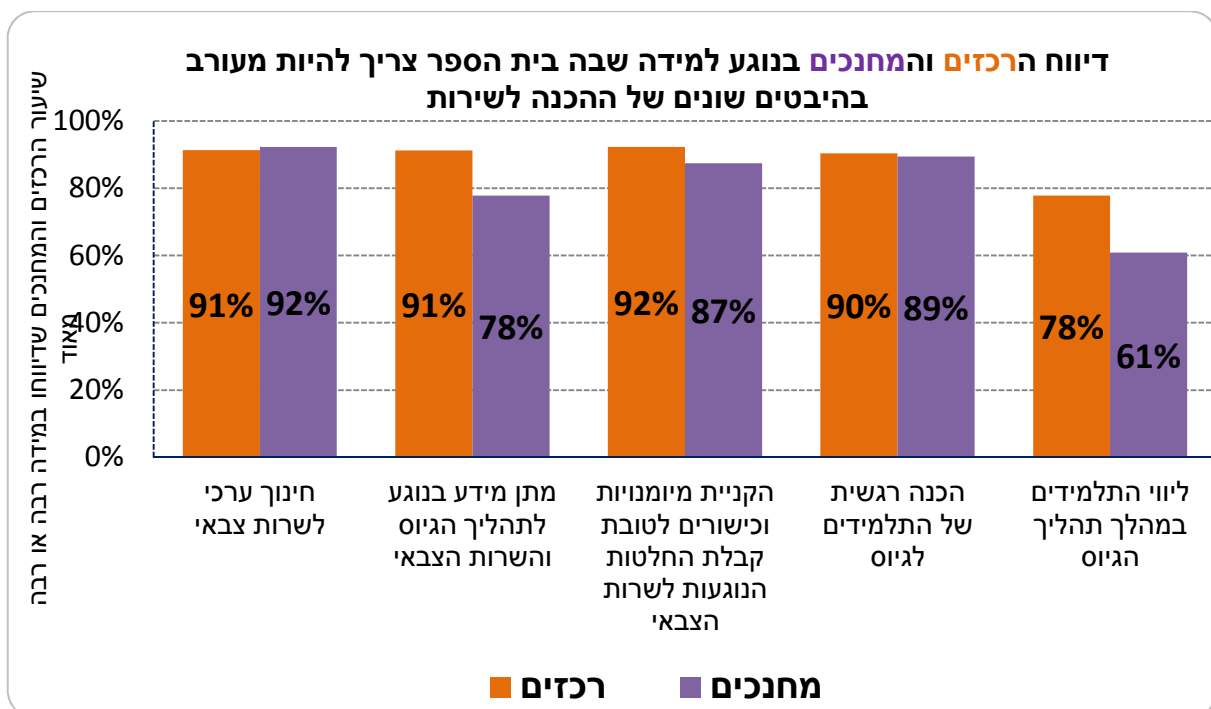
מרבית המחנכים לוקחים אחריות על הכנת תלמידי כיתתם לשירות הצבאי ומשתפים פעולה בהעברת התכניות והפעילויות השונות לתלמידים. כמו כן, על פי דיווחי המנהלים והרכזים, רוב המחנכים מתאימים לשאת בתפקיד מרכזי בהכנת התלמידים לצבא, הם מעורבים ועוקבים אחר התקדמות התהליך, תוך מתן תמיכה לתלמידים. ההובלה של המחנכים מתאפשרת בעיקר תודות לקיומה של תכנית ברורה למדי ומערכי שיעור מובנים בנושא.

הכשרה וליווי של הצוות החינוכי: 36% מהרכזים בלבד דיווחו כי השתתפו בהשתלמות לקראת תפקידם. כ-60% מהרכזים שהשתתפו בהשתלמות דיווחו על תרומה של ההשתלמות לידע שלהם בנושא ועל שילוב של תוכני ההשתלמות בפעילויות הבית ספריות. יתרה מכך, 44% מהמחנכים ושליש מהרכזים דיווחו כי אין ברשותם ידע מספק להעברת התכנים בנושא נכונות ומוכנות לשירות בצה"ל, וכן 42% מהמחנכים והרכזים דיווחו כי יש להם צורך בהדרכה ובהכשרה נוספים בנושא.

פרק ד': תפיסת תפקיד בית הספר בהכנת התלמידים לשירות הצבאי

שאלת תפקידו של בית הספר בהכנת התלמיד לשירות הצבאי עולה מידי פעם בפעם לכותרות. על כן נשאלו הרכזים והמחנכים שאלות העוסקות בתפיסתם את מידת המעורבות של בית הספר בהיבטים השונים של ההכנה לשירות צבאי.

תרשים 33: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע למידה שבית הספר צריך להיות מעורב בהכנה וליווי התלמידים לקראת הגיוס לצה"ל

מהתרשים עולה כי הן הרכזים והן המחנכים מאמינים כי לבית הספר תפקיד משמעותי בהכנת התלמידים לקראת הגיוס. מעל 90% מהרכזים סבורים כי בית הספר צריך להיות מעורב בחינוך ערכי, במתן מידע ובהקניית מיומנויות לתלמידים וכן בהכנה רגשית של התלמידים לגיוס. גם לפי המחנכים, לבית הספר תפקיד משמעותי בהכנת התלמידים, אם כי להערכתם פחות בהיבט של מתן מידע ויותר בתחומים של חינוך ערכי והכנה רגשית.

עמדות דומות הועלו בראיונות האיכותניים. ללא יוצא מן הכלל, סברו כל המרואיינים כי **מתפקידו של בית הספר להיות מעורב בהכנה לגיוס של תלמידיו**. עבור מרביתם מעורבות זו הייתה מובנת-מאליה, מאחר שהיא נובעת באופן טבעי וישיר מאג'נדה ומ'האני מאמין' בית ספריים הדוגלים

במחויבות של אזרח למדינתו ובתרומה לקהילה ולחברה, המהוות חלק בלתי נפרד מהתרבות והאווירה הבית ספריות שמטרתן להחדיר בתלמידים את ערכי אהבת הארץ ואת המוטיבציה לשרתה - אם באמצעות טיולים, פעילויות של"ח ואם בעיסוק במורשת קרב ובאתרים היסטוריים:

"אנחנו מודעים לחשיבות ולתהליך, זה ערך מרכזי אצלנו בבית הספר, הנושא של תרומה לחברה, של נאמנות למדינה ולעשות כל דבר שאתה עושה הכי טוב". (רכז)

"בית ספר במהות שלו לא אמור ללמד בעד או נגד משהו, אלא לחשוף לכל האפשרויות. אבל ספציפית בקשר לצבא, אין לנו פה הרבה מה להתלבט, כי אנחנו מחנכים להיות אזרחים במלוא מובן המילה וחלק מזה זה לקיים את חובותיך למדינה, גם אם יש לנו, או לך כתלמיד, ביקורת על למה כן או למה לא לשרת". (רכז)

"בגלל שזה האני מאמין הבית ספרי... אנחנו משלימים את החסרים מהבית, לחזק את אהבת המולדת ואת הקשר אתה, ליצור מנהיגות צעירה שתוביל, להוקיר את המולדת. יש כאן טקסים מאוד מיוחדים סביב הוגי דעות ומשוררים, ומתוך זה מוציאים כל הזמן את הערכים". (מנהל)

במקביל הטעימו מרבית המרואיינים, כי הם תפסו את עצמם כמחנכים וכמובילי דרך בגיבוש זהות ישראלית, ואת חובתם, לפיכך, לעודד שירות צבאי ומשמעותי, לעתים גם כמשקל נגד להשפעות אחרות - משפחתיות-כלכליות או עדתיות:

"זה תפקיד של בית הספר, ושלי בתוכו, חד-משמעית, אם אנחנו מחנכים ודמויות מפתח, אז כן, חד-משמעית". (מנהל)

"אנחנו רוצים שהם יעשו שירות. העיקר אצלם זה 'מה ייצא לי מזה', ולכן העיסוק הוא בעיקר בזהות ובשייכות למדינה". (רכז)

"אנחנו משלימים את החסרים מהבית, לחזק את אהבת המולדת ואת הקשר אליה". (רכז)

אך נראה, כי כל אנשי הצוות סבורים כי החובה העיקרית והעמוקה שלהם היא באחריותם לבניית הערך העצמי, היכולות והכישורים, הנדרשים להצלחת תלמידיהם, בחייהם בכלל, ובעתיד הקרוב, קרי בצבא, בפרט.

"קודם כול לבנות אותם כבני אדם, עוד שנה וחצי הם הולכים לצבא ואנחנו מסתכלים על הצבא כעל שלב בחיים שיצטרכו להתמודד אתו ועלינו האחריות להכין אותם לזה. ילד שלא יהיה לו טוב בצבא, גם בחיים לא יהיה לו טוב". (מנהל)

"מבחינתי המטרה היא לחשוף את התלמידים למגוון האפשרויות שמצפות להם אחרי הסיום, אם זה מבחינת אקדמיה ואם זה מבחינת מסלולי גיוס ליחידות השונות, לתת כמה שיותר מידע ומיומנויות כדי שיקבלו את ההחלטות הטובות ביותר מבחינתם לשלב הבא". (רכז)

כולם כאחד ראו עצמם כסוכן מתווך עבור כלל התלמידים, שתפקידו להכין, לכוון, לעודד ולטפח - אם בשל צורך להשלים חינוך או לפצות על היעדר השקעה בבית, אם בשל גיל ההתבגרות הסוער והרגיש, ואם מפני שבבית הספר מבליים תלמידים את מירב שעותיהם ומכאן שהוא מהווה, בהגדרתו,

מרחב להתחנכות. עמדה זו בלטה בייחוד בקרב צוותים בבתי ספר לתלמידים מאוכלוסיות מוחלשות, שהרגישו עֲרִיבִים במידה רבה להתקדמות בוגריהם ולהישגיהם בעתיד:

"בית הספר חייב להיות גורם מתווך לצבא. אצלנו אין עניין של לתעדף מול תכניות אחרות, אצלנו זה ברור, בית הספר חייב לחבר, הם חייבים לדעת למה זה מתחבר במציאות, חייבים לכוון להם את המחשבה לעתיד". (רכז)

"המטרה של בית הספר היא לעודד תלמידים להתגייס, לכל תפקיד, קודם כל שיתגייס, כי מדובר פה בנוער בסיכון, שזו ההזדמנות האחרונה עבורם להיות במסגרת חינוכית, אם אפשר שיעשו שירות משמעותי, אבל גם מה שזה לא יהיה... אנחנו חייבים להכין לקראת זה ב"א או ב"ב, להסביר להם מה התהליך שהם הולכים לעבור, אין מי שיעשה את זה אתם כמו בבתי אחרים". (מנהל)

הגיוס לצבא נתפס בעיני צוותי בתי ספר אלה, ובכלל, כשלב המידי והחשוב ביותר בעתידם של בני הנוער, ובעיני חלקם אף השלב הקריטי ביותר בעתידם, **הן בשל מעמדו הנחשב של השירות הצבאי בחברה הישראלית והן בשל האפשרויות וההזדמנויות שהוא פותח לפני הבאים בו.** את שנותיהם האחרונות של תלמידים בבית הספר תפסו המנהלים, הרכזים החברתיים והמחנכים גם כתקופת מעבר לפני הפיכתם לחיילים, וְהַזְדַּמְנוּת אחרונה להיות חלק בעיצובם, על ידי הקניית שלל מיומנויות ועל ידי הכוונה, ליווי ותמיכה צמודים:

"זו תקופה מההכי משמעותיות בחיים, לא רוצים שהם יפספסו אפילו דקה או יום אחד, שיידעו מה זה פסיכוכני, מהן הבדיקות הרפואיות שצריך, לדבר אתם לא על הדרך, אלא לאסוף אותם, אנחנו מפנים אותם לשאול המון, עוד ועוד, 'אל תלך סתם', 'תבדוק'". (מחנך)

"אלה בתים שנלחמים את מלחמת הקיום, חלק אנטי לצבא ולא מקבלים את זה שם, זה לא כמו הילדים הפרטיים שלנו, אז פה עוטפים אותם באהבה ובעידוד, מחבקים חזק, מחזקים את הסיכוי שתצליחו ותתרמו כל אחד ביכולות שלו". (מחנך)

צוותים בשני בתי הספר הדגישו כי עשייתם בעניין נבעה בראש ובראשונה מתוך כוונה למקסם את האפשרויות והסיכויים של תלמידיהם בצבא, ורק אחר כך מתוך התכוונות לצורכי הצבא עצמו:

"אנחנו מוקירים שבכלל יש תכנית לזה, שהמשרד מייחס חשיבות לזה, שילדים צריכים לעבור תהליך, גם רגשי וגם מידע, ואנחנו בהחלט משתמשים בזה להעצמה שלהם". (מחנך)

בהתאם להגדרת התכנית - הכנה לשירות משמעותי, בדגש על 'משמעותי', ראו **רוב הצוותים החינוכיים את תפקידם בהבהרה, בעיבוד ובפיתוח הרעיון של 'שירות משמעותי' לתלמידיהם;** מרבית המרואיינים טענו כי ההבנה של 'מִקְסוֹם השירות', הן בעבור הפרט והן בעבור הצבא, בהתאם ליכולות ולכישורים של הפרט ולפי צורכי הצבא - היא שעומדת ביסוד הרעיון של 'משמעותי', הן מבחינתם כמלווי התלמידים והן מבחינת התלמידים עצמם.

"זה גם עבור עצמו, שכל ההחלטות שאתה עושה משליכות על העתיד שלך, וגם משמעותי לחברה שבה הוא חי, לא אזרח פסיבי אלא אזרח פעיל ומוקיר. התלמידים שלנו מבינים היום שאתה צריך להיות שותף, לא רק להשיג את המקסימום שמתאים ונוח ובונה אותך, שיש לנו מה להשפיע לא רק עלינו אלא על כל המדינה". (מנהל)

כלומר, האפשרות להתאמה הדדית ולהיתרמות הדדית בין היחיד ובין הארגון, נתפסה, לדברי המרואיינים, כהוגנת וכהזדמנות, בין במובן של 'לא להעביר סתם את הזמן' ושל הכרה ברעיון של 'לעשות את הטוב ביותר שיכולים', בין במובן של האפשרות לשלב בשירות הצבאי שיקולים פרקטיים-פרגמטיים-כלכליים ואינטרסנטיים, ובין בתפיסת עצם ההתגייסות וההשתלבות בשירות כדבר המשמעותי.

"משמעותי – גם לצבא וגם להם, הרוב פה הולכים לעתודה וליחידות מובחרות/קרבי, אין פה תומכי לחימה, פה הם איכותיים, ואם זה לא שירות משמעותי אז הם לא מתגייסים, עדיף להם או לוחם או ללכת לעתודה, שייצא משהו מזה וגם יעזור". (רכז)

"הרוב רוצה להתקדם, שהשירות יהיה משמעותי וגם יעזור להם בחיי האזרחות, עם מה שלמדו, זה כבר לא המתח בין קידום אינטרסים אישיים ובין לתת למדינה". (רכז)

"מבחינת התלמיד שלנו, גיוס זה כבר מצוין, ולכן כל גיוס הוא משמעותי, משמעותי במובן של תרומה לקהילה, זה לא תפקידי לוחם ופיקוד, מבחינת התלמיד שלנו זה שיתגייס בכלל, כי ברור לנו שמאצלנו לא יהיו הרבה ברמת פיקוד". (מנהל)

וריאציות על הבנה רווחת זו כללו התייחסות ליחידות קרביות ולתפקידים פיקודיים, לתפקידים יוקרתיים או לשירות במסגרת עתודה כאל השירות המשמעותי, מחד גיסא, ומאידך גיסא הקשבת כל תפקיד/עשייה באשר הם, כמשמעותיים, ובייחוד כשמדובר בתפקידים שמבוקשים על ידי הצבא, אך גם קרובים במהותם להעדפה האישית או המקצועית של התלמיד.

"מן הסתם, בנים שואפים ליחידות קרביות ובנות למג"ב ולקרקל, זה מה שמשמעותי עבורם". (מנהל)
"אנחנו די מבליטים, מבחינת הוקרה, תלמידים שפניהם לשירות משמעותי, כאלה שהולכים לימי סיירות, למיונים וכאלה". (רכז)

"כשאני מדבר אצלנו על גיוס משמעותי אז זה גם ג'ובניקים: חשמל, מכונאות, רס"רים בקבע". (מנהל)

מיעוט בקרב בעלי תפקידים, אף כי מיעוט ראוי לציון, תפסו את הרעיון של 'משמעותי' ככזה שתחולתו היא על התלמידים בלבד; כלומר, התנאי ההכרחי והמספיק לכך שתפקיד או לשירות כולו תהיה משמעות היא שהוא יהיה משמעותי מבחינתם של התלמידים, בהיבט של הפרט, בהתאם לעניין וליכולת האישיים של התלמיד היחיד, ומבלי לחבר לכך מטרה לאומית/אידיאולוגית. זאת בעיקר מתוך התפיסה שדי בכך כדי להבטיח תועלת ומשמעותיות גם לצבא:

"משמעותי זה לתלמידים, חד-משמעי, הילד משמעותי לעצמו". (מנהל)
"כשקיבלתי את ניהול החטיבה, דיברתי עם לשכת הבקו"ם ושאלתי מה הם צריכים, אבל אני קודם כל רוצה לתת מענה לצרכים של התלמידים שלי ורק אחר כך לצרכים של הצבא". (מנהל)

"אני תופסת את זה בצד של הפרט. אני זוכרת את השנה שכינסו את כל המחנכים וקיבלנו הרצאה על ירידה במוטיבציה לשרת ואמרו לנו שם - תדברו על מה אני נותן לעצמי ולא מה זה נותן לקהילה – זה אני". (רכז)

המתואר לעיל משקף הן את דבריהם של מנהלים, רכזים חברתיים ומחנכים, שהתייחסו במידה רבה להבנה המשותפת להם ולתלמידיהם בעניין, והן את דברי התלמידים, שבהם בלטה בעיקר העמדה הפשוטה של מקסום הדדי של צרכים ותועלות:

"שיחסוך כל מיני תהליכים מיותרים, שיהיה מה שמתאים לי, ולספק את צורכי המדינה". (תלמיד)

"שמי שמתגייס ילך לתפקיד מעניין, שייתן הכול, לתת הכול ולקבל, שזה יפתח את האדם שבו". (תלמיד)

"משמעותי גם לי וגם לצבא. שיהיה משמעותי לשני הצדדים". (תלמיד)

"שאי יכול לתרום לצבא במה שאני טוב בו". (תלמיד)

הסתייגויות למתואר לעיל על תפיסת/עמדת בית הספר לגבי תפקידו בהכנת תלמידים לשירות הצבאי היו משני סוגים: בכמחצית מבתי הספר דיברו הצוותים החינוכיים על הצורך ללמד (ולהכין לבגרויות) כתפקידו הראשון במעלה של בית הספר ועל המאבק הנגזר ממנו על כל חלקיק זמן פנוי, וזאת במקביל לצורך, החשוב לא פחות, להקדיש זמן לעיסוק בנושאים בוערים אחרים מחיי התלמידים, הנוגעים למציאות המידית והממשית שלהם (סמים, אלקוהול, נהיגה, שימוש מוגזם במסכים וכדומה):

"אנחנו אחר כך עושים מרתונים להדביק את החומר". (מנהל)

"בכל רגע נתון שיש לי אני לא אכניס הכנה לצה"ל, אלא משהו סביב אלקוהול, כי זה הרבה יותר קריטי לי". (מנהל)

"העידן היום מניב לנו אתגרים הרבה יותר חשובים, כמו סכנות ברשת, מיניות מכבדת, אלקוהול... אני רואה את עצמי שם. בנושא השירות יש את צה"ל שזה התפקיד שלו, יש בצה"ל מנגנון מאוד גדול שמתעסק בזה. החלק של האיתור והמיון לצה"ל מבבז לי זמן של דברים חשובים אחרים". (מחנך)

בעיני חלק מן המרואיינים נוצרה מעין תחרות על 'דחיפות העיסוק-במה', בעיקר לאור תחושה של תובענות-משהו מצד גורמים בצבא להשקעה רבה בהכנה לגיוס ולהישגים ניכרים בשיעורי הגיוס המשמעותי של בית הספר ואף לאור הערות מצד תלמידים ומורים לצמצום את העיסוק בהכנה לקראת השירות:

"זה צריך להיות בגבולות הטוב. לא להפוך את זה למרכז של התכנית החברתית. זה לא הציר המרכזי, זה חלק מתכנית חברתית. יש בגיל הזה דברים מאוד משמעותיים כמו בגרות, רישיון וצבא, ואני צריכה להיות שם בשבילם במקומות האלה". (מנהל)

"אנחנו מאוד קרובים למטרות התכנית, גם צוות המורים, אין פערים בין מטרות, יעדים ואג'נדה של בית הספר... אבל מה שמשרד החינוך או הצבא עושה – זה לא יפה. הם רוצים שנכין להם את החיילים, אבל הדרך שלהם מכוונת. הם דוחפים גופים פרטיים לכושר קרבי ולהכנה לצבא. וגם, זה לא רק תכין את הילד לצבא אלא תכין אותו לא, ב, ג. לוחצים עלי". (מנהל)

"יש תלמידים שאמרו שזה דחוס מדי העניינים הצבאיים". (רכז)

אשר למעורבות בית הספר בעיני התלמידים, כמחצית מהם ברוב בתי הספר תיארו התעניינות אישית בהם, אכפתיות, עידוד ותמיכה (ואף ביטול שיעורים מצד מורים לטובת עיסוק בהכנה)

"בית הספר עשה מאמצים מאוד גדולים, אפילו ביטלו מבחן ושיעורים, לא מצמצמים, נותנים לזה פה חשיבות גדולה, בית הספר הוא מוסד חינוכי וזה לא מסתכם רק בלמידה". (תלמיד)

"גם המידע על תפקידים ואופציות, את זה עשו פה טוב ממש". (תלמיד)

"יש כאן הרבה תמיכה וליווי, מבחינת אכפתיות, כן, כמובן, תמיד". (תלמיד)

"צריך גם מוטיבציה ובית הספר בהחלט השקיע". (תלמיד)

אך להוציא שלושה בתי ספר, שבהם תלמידים גילו הערכה, התפעלות והכרת טובה לצוות על עשייתו ותרומתו...

"גם המחנכת מאוד עוזרת, בית הספר בשבילנו הוא הכתובת לכל, כל המורים שלנו משקיעים ומשקיעים" (תלמיד)

"יש בבית ספר שלנו ילדים שלא יודעים מה לעשות עם עצמם, אז סתם, בסוף שיעור המחנכת יכולה להתחיל לדבר על זה, כי אכפת לה, רואים". (תלמיד)

"שאלו אותנו כל אחד ואחד מה הוא רוצה להיות בצבא, הזמינו אותנו לדבר על כל דבר ודבר" (תלמיד)

... לא באה לידי ביטוי בתיאורי התלמידים אותה עשייה אינטנסיבית, מתמדת ונחושה מצד המורים, שתוארה על ידי המנהלים, הרכזים החברתיים והמחנכים, והיו גם מקרים אחדים שבהם ציינו תלמידים שהמחנך אינו מעורב, בקי או משמש כתובת בנושא זה:

"אין שום מעורבות מעצמו, רק אם אנחנו פונים אליו". (תלמיד)

"המורים לא מעורבים מעצמם, רק אם שואלים אותם, אבל היו הרבה שיעורים על זה, פה בספרייה". (תלמיד)

"המורים תומכים בנו בכללי, אבל מבחינת צבא עצמו... פחות". (תלמיד)

מעמדותיהם של תלמידים לגבי תפקידו של בית הספר משתמעת בעיקר הציפייה שבית הספר אכן ייקח חלק בהכנתם וילווה אותם לאורך השנתיים שבהן הם נערכים ומתכוננים לקראת הגיוס:

"כן, זה איזה שהוא שלב בחיים שעוברים מקצה לקצה, ואמורה להיות הכנה, אז בית הספר אמור לעשות את זה, צריך להיות מעורב בזה". (תלמיד)

"החשיפה הראשונה לצבא, זה עוזר לעכל את המעבר כשמכניסים את זה כבר בתיכון, זה כבר פה". (תלמיד)

"זה נחמד שיש מישהו שאפשר לשאול שאלות, בצבא אין מענה, המידע לא הגיע מהצבא". (תלמיד)

"כן, בית ספר זה מקום שמתחנכים בו וצריך לתת הכנה פורמאלית. בית הספר צריך ללוות. בית הספר צריך לתת מענה מסוים, אבל בית הספר לא יכול להחזיק לך את היד כל הזמן". (תלמיד)

תלמידים שונים ביטאו אמנם רמות שונות של ציפייה: חלקם חשבו שמדובר בִּתחום שהוא יותר מעניינם של המשפחה והבית, ומרביתם טענו שבית הספר מוגבל ביכולתו לספק מידע מעודכן ושוטף - אך עמדת חלקם הגדול אופיינה ברצון במעורבות עד תמיכה מצד המורים.

בקרב תלמידים בשלושה בתי ספר עניין זה לא היה כלל מושא להתלבטות או לשאלה. להם היה ברור שעזרה, עידוד, ליווי ותמיכה בעניין הגיוס לצה"ל יסופקו להם רק, או בעיקר, מטעם בית הספר, והם ידעו לומר זאת באופן חד-משמעי ותוך הכרת טובה:

"לא הייתי מקבלת מענה אחר אם לא היה את בית הספר, זה ממש מתאים לאנשים כמוני, שאין להם מענה אחר". (תלמיד)

"תפקיד בית הספר הוא לעזור לנו בבניית היכולות השונות שנדרשות, והוא עושה את זה בגדול". (תלמיד)

אשר להורים, בכל בתי הספר תוארה התייחסות חיובית ומלאת הערכה מצדם כלפי התכנית וכלפי העשייה הבית ספרית במסגרתה, אף שעלה, כפי שצוין קודם לכן, כי מול קבוצות אוכלוסייה מסוימות נדרשה עבודת הכנה גם להורים עצמם:

"הבאנו בכירים ממשדד הביטחון ועשינו יום להורים בקבוצות, אלו היו שני ערבים מדהימים". (רכז)

"ניגוד יכול להיות מול ההורים, ואז נעזרים בערב הורים, עובדים על מידע ועל הפגת חששות. זה קורה בעיקר מול משפחות קווקזיות, לגבי בנות". (רכז)

עם זאת, רווחה יותר, לדברי מרואיינים, התחושה של היעדר ניגוד עניינים, בעיקר תודות להצגת התכנית על ידי בית הספר ככזאת שמתמקדת במידע וברמה הערכית-חברתית ופחות בשאלות מצפונית-מוסריות, וגם מתוך הכרה של ההורים בערך של ההכנה לשירות ובהשתתפות בית הספר בתהליך זה.

"הם מאוד מכבדים ומעריכים. אנחנו מדגישים שאיננו עוסקים בשאלות מוסריות ומצפוניות, אלא רק במידע וברמה הערכית, של להחזיר מה שקיבלתי, כמו שכשאתי מלמדת אזרחות אני לא מערבת פוליטיקה". (מחנך)

"מאוד מעריכים את מה שאנחנו עושים, מרוצים מזה שיש את הליווי הזה, הם מבינים שאנחנו רוצים את טובת הילד, שלא יהיה מצב שהילד לא יתגייס, וגם שאנחנו מקלים עליהם בהדרכות שלנו את הילדים". (רכז)

ואף על פי כן ציינו מרואיינים בודדים בקשה מצד הורים שלא לעודד יתר על המידה גיוס לשירות קרבי:

"לא שמעתי הרבה התייחסות של הורים לזה, אבל יש הורים שמבקשים לא לעודד יותר מדי לקרבי". (רכז)

סיכום: ישנה הסכמה גורפת מצד הצוותים החינוכיים והתלמידים לגבי אחריותם של בתי הספר לשאת בתפקיד של הכנת התלמידים לצה"ל: כ-90% מהרכזים ומהמחנכים מאמינים כי בית הספר צריך להיות מעורב בחינוך ערכי, בהקניית מיומנויות וכישורים ובהכנה רגשית של התלמידים לשירות הצבאי. הצוותים החינוכיים רואים עצמם כמחנכים וכמובילי דרך עבור התלמידים הנמצאים לקראת גיוס והמבלים את מרב שעותיהם בבית הספר המהווה מרחב להתחנכות. עמדה זו בולטת בייחוד בקרב צוותי בתי ספר לתלמידים מאוכלוסיות מוחלשות. למרות הסכמה זו, לעתים עולות הסתייגויות בנוגע לתפקידו של בית הספר בהכנת התלמידים, וזאת בשל הצורך של בית הספר ללמד ולהכין לבגרויות וכן בשל הצורך לעסוק בנושאים חברתיים-ערכיים נוספים כגון אלוהול, סמים, נהיגה ועוד.

מרבית הרכזים והמחנכים רואים את תפקידם, בין היתר, בעידוד התפיסה של שירות 'משמעותי' לתלמידים: 'משמעותי' הן בעבור התלמיד והן בעבור הצבא, בהתאם ליכולות ולכישורים של התלמיד ולפי צרכי הצבא. כלומר, התאמה והיתרמות הדדיות בין הפרט ובין הארגון, שיובילו ל'מקסום' השירות.

במקביל לתפיסתם של הצוותים החינוכיים, גם התלמידים מצפים שבית הספר ייקח חלק בהכנתם וילווה אותם לקראת השירות הצבאי. רוב התלמידים הביעו רצון במעורבות ובתמיכה מצד מורים בתהליך ההכנה.

פרק ה: תרומה נתפסת של התכנית

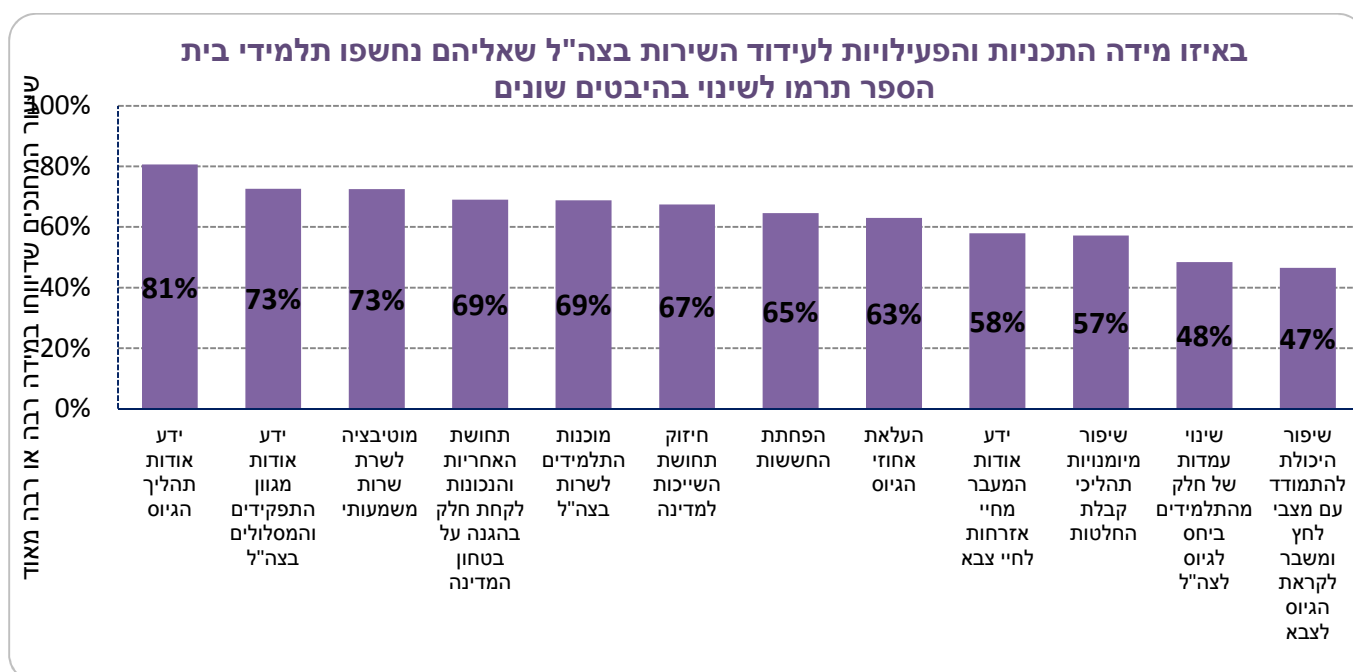
הפרק הבא עוסק בתפיסת התלמידים והצוותים החינוכיים את תרומת התכנית להכנת התלמידים לשירות בצה"ל. הנתונים המוצגים לאורך הפרק מתארים את עמדות התלמידים ואת עמדות הצוות בנוגע לתרומת התכנית והפעילויות שנעשו במסגרתה, ובאמצעותם נבדוק באיזו מידה אלו היו משמעותיות בהכנת התלמידים לשירות, ועד כמה הן השפיעו, להערכתם, על רמת הידע, המוטיבציה, החוסן הנפשי והמיומנויות של התלמידים.

1. התרומה הנתפסת של התכנית בקרב הצוות החינוכי בבית הספר

במטרה לבדוק את התרומה הנתפסת של התכנית בקרב המחנכים, הם נשאלו באיזו מידה הפעילויות והתכניות השונות שאליהם נחשפו התלמידים במסגרת בית הספר תרמו לידיע, למוטיבציה, ליכולות ולמיומנויות של התלמידים.

תרשים 34: דיווח המחנכים - באיזו מידע התכניות והפעילויות לעידוד השירות בצה"ל שאליהם נחשפו

תלמידי בית הספר תרמו להם בהיבטים השונים

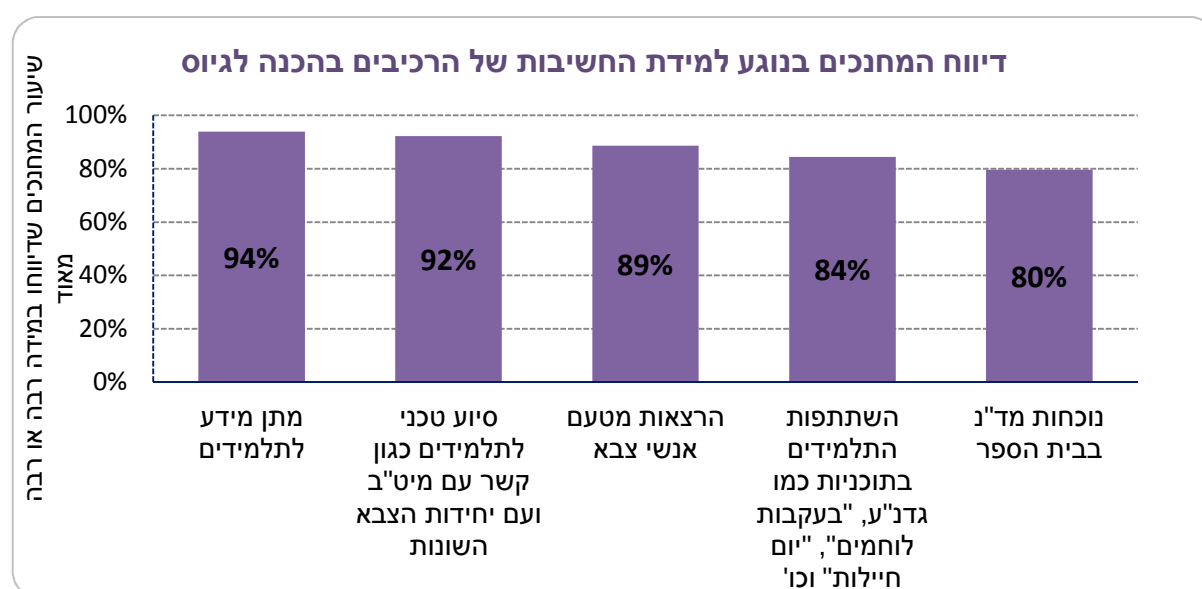

מהתרשים עולה כי שיעור גבוה מאוד של מחנכים (81% מהמחנכים) סבורים כי התכניות והפעילויות השונות תרמו במידה רבה או במידה רבה מאוד לידיע של התלמידים על אודות תהליך הגיוס. כשלושה רבעים מהמחנכים סבורים כי הפעילויות תרמו לידיע של התלמידים על אודות מגוון התפקידים והמסלולים בצה"ל ולמוטיבציה שלהם לשרת שירות משמעותי. כשני שלישים מהמחנכים מאמינים כי הפעילויות תרמו לתחושת האחריות של התלמידים ולנכונות שלהם לשירות,

לחיצוק תחושת השייכות למדינה ולהפחתת החששות. כ-60% מהם סבורים כי הפעילויות תרמו להעלאת אחוזי הגיוס, לשיפור רמת הידע על אודות המעבר מחיי אזרחות לחיי צבא ולשיפור מיומנויות בתהליכי קבלת החלטות. ולבסוף, כמחצית מהמחנכים מאמינים כי הפעילויות תרמו לשינוי עמדותיהם של חלק מהתלמידים ביחס לגיוס לצה"ל ולשיפור היכולת שלהם להתמודד עם מצבי לחץ ומשבר לקראת הגיוס לצבא.

נוסף על כך, 98% מהרכזים ו-95% מהמחנכים דיווחו כי חשוב שכל נער או נערה ישתתפו בפעולות הכנה לקראת השירות הצבאי. כדי שניתן יהיה ללמוד אם ישנם רכיבים שמשפיעים יותר על התלמידים ולפיכך נחוצים יותר או פחות כחלק מהתכנית, נשאלו הרכזים והמחנכים כיצד הם מעריכים את מידת החשיבות של הרכיבים השונים בהכנה לגיוס. תשובות המחנכים מופיעות בתרשים מספר 35.

תרשים 35: דיווח המחנכים בנוגע למידת החשיבות של הרכיבים השונים בהכנה לגיוס

כפי שניתן לראות בתרשים, המחנכים רואים חשיבות רבה בכל רכיבי התכנית. מתן מידע לתלמידים הוא הרכיב המשמעותי ביותר לדעת המחנכים - 94% מהם דיווחו כי רכיב זה משמעותי במידה רבה או רבה מאוד. כ-90% מהמחנכים הצביעו על חשיבותו של הסיוע הטכני לתלמידים (כגון קשר עם מיט"ב ועם יחידות הצבא השונות) ועל חשיבותן של ההרצאות מטעם אנשי צבא. שיעור נמוך במעט בקרב המחנכים (84%) דיווחו כי השתתפותם של התלמידים בתוכניות השונות כגון גדנ"ע, בעקבות לוחמים וכדומה, חשובים במידה רבה או רבה מאוד ו-80% מהם הצביעו על חשיבות נוכחותו של המד"ן בבית הספר.

מידת חשיבותם של רכיבים אלו בהכנת התלמידים לגיוס נבדקו גם בקרב הרכזים, ותשובותיהם היו דומות מאוד לתשובות המהנכים. **כלומר, הן הרכזים והן המהנכים, מאמינים כי מכלול הרכיבים של התכנית משמעותיים בהכנת התלמידים לצבא ואין רכיב מסוים שכדאי לוותר עליו.**

גם בראיונות האיכותניים בלט הקושי של מנהלים, רכזים חברתיים ומהנכים 'להתכנס' ולהצביע על הרכיב האחד החשוב ביותר של התכנית. קושי זה ניכר גם בשונות שהתבטאה בטווח הרחב למדי של מה שנחשב בתכנית לקריטי או לפחות לבעל ערך מוסף. עם זאת, כמעט כולם ראו חשיבות עליונה **בתזמון הרכיבים השונים בתהליך**, כך שייעשו סמוך לאירועים ולשלבים שמזמן הצבא, ולפניהם ולא בדיעבד.

"התהליך הוא קריטי, סדר ושמירה על תזמון. אם את מדברת על מנילה בפסח י"ב אז זה לא רלוונטי, או למשל, מתי עושים גדנ"ע - בי"א זה לפני צו ראשון, וזה רחוק מהגיוס. אם תעשה את זה בי"ב, זה ממש קרוב". (מנהל)

"שההכנה תינתן לא בדיעבד אלא סמוך לאירוע. שיהיו ידועים מסלול ותכנית עבודה מובנים של כל הליכי הגיוס של כל השלבים לפי סדר כרונולוגי". (רכז)

"הפרקטיקה אומרת שאם אתה לא הולך בתהליך, הם לא מבינים את המהות. אם אני לא עוברת את התהליך/מדלגת על שלבים, אז זה חסר". (מהנכת)

בעיני מרבית אנשי הצוות עלה גם צורך **ביצירת תמהיל נכון בין הרכיבים השונים ובאיזון ביניהם**, הנתפס כתנאי למתן מענה טוב לתלמידים, בפרט בעיני מי שהטעו כי כוחה של התכנית אינו טמון ברכיב זה או אחר שלה, אלא במכלול מרכיביה, כלומר בהתייחסותה לכלל ההיבטים והרבדים של החיול והגיוס:

"האיזון הוא חשוב, איזון בין הערכי, הרגשי והקוגניטיבי". (מנהל)

"... האיזון בין הרכיבים, זה לא עובד אם זה יהיה רק הרצאות, זה משהו לאורך ולרוחב בהרבה רבדים. יש תכנית הוליסטית ענקית, זה לא ללחוץ על כפתור, להביא רק דברים חיצוניים זה לא עובד". (מנהל)

"רק תכנית עם המשקלות הנכונים תיתן מענה לנוער בעידן הזה, כי הכול כרוך אחד בשני" (מחנך)

בתוך כך, היו מי שהדגישו את חשיבות האפשרות של הצעת **מענה דיפרנציאלי לתלמידים בעלי צרכים ומאפיינים ספציפיים** ושל התמקדות ברכיב ספציפי מתוך מגוון ההיבטים של התכנית:

"תלמידים חזקים, 70%-80% מהתלמידים שיש להם בית תומך, אחים גדולים, ביטחון עצמי, הם לא צריכים אותנו. לעומתם, יש 20%-30% מהתלמידים שכן צריכים אותנו, וזה מתחיל מהדברים הקטנים כמו מה זה צו ראשון". (מנהל)

"יש ילדים שחוששים, יש ילדים שעבורם זה קשה. אנחנו מאוד משתדלים להיות דיפרנציאליים, לענות על הצרכים של התלמידים. מנסים להיות קשובים לצרכים של תלמידים מסוימים ומתווכים ביניהם לבין הגורמים הרלוונטיים". (רכז)

אחרים, לעומת זאת, ציינו את ההכרח בִּעֲדֻכּוֹן תְּקוּפָתִי, 'אונליין' של מה שבית הספר תופס כחשוב וכמדויק לתלמידיו, בהתאם למשובים פנימיים ולנתוני הגיוס הנמסרים לו:

"צריך ריענון של שיעורי החינוך. אנחנו מכינים אותם לבד וזה שיעורים ישנים שהכנו לפני הרבה שנים. הכול השתנה, המצב השתנה ואין מספיק ריענון. אנחנו עושים לבד, כל שנה מעדכנים קצת בעקבות דברים שרואים שהם משתנים בשטח, אבל רצוי שיהיה ריענון כל שנה או שנתיים". (מנהל)

"בקיץ אנחנו יושבים על התכניות ועושים חשיבה מחודשת לפי משובים של התלמידים מהשנה הקודמת. אנחנו מעבירים פעילות ומעבירים עליה משוב, מה חסר, מה חשוב שיהיה". (רכז)

"תכנית הכנה לצה"ל כאן היא מאוד מקיפה. כל שנה אנחנו בוחנים שוב מה מתחדש מהצבא. עושים חשיבה גם ממה שמורים אמרו איך זה עבר, בודקים כל שנה מחדש". (מחנך)

מעבר למאפיינים כלליים אלה, היו מרבית המרואיינים תמימי דעים לפחות לגבי רכיב המידע, שנתפס באופן זהה בכל בתי הספר כבעל חשיבות רבה ביותר, באופן בלתי תלוי כמעט באוכלוסיית התלמידים. המרואיינים דיברו על צמא בקרב תלמידים למידע באשר הוא על הצבא: על תפקידים ומסלולים אפשריים, על החילות, על תנאי שירות, על מונחים צבאיים ועל הבירוקרטיה הצבאית, וכמו כן הם דיברו על הצורך לרכז עבור התלמידים את המידע, לתקפו ולעדכנו:

"לחשוף אותם לכל האפשרויות שהצבא מאפשר, לרכז את כל אפשרויות המידע על התפקידים השונים, על מוביליות, כלומר לקבל מהצבא את כל מה שאני יכול כדי להתקדם". (מנהל)

"קודם כל ידע, לדעת כמה שיותר על האפשרויות בצבא, מידע נחוץ מאוד, הצבא הרי כל הזמן עובר שינויים ויש צורך בעדכון המידע כל הזמן, מידע, לצורך העניין, זה הליווי בעיני, אז אתה מפתח חוסן שמלווה אותך". (רכז)

"חשוב מאוד מאוד מידע, שיסבירו להם למשל את העניין של חילות, של ת"ש, בין היתר כי המעמד הסוציאלקונומי פה מאוד נמוך, ורוב הבעיות כאן בגיוס לצה"ל הן כלכליות, כשהן נפתרו אז הם התגייסו יותר וגם השירות היה סדיר". (רכז).

להבדיל מרכיב המידע, שלדברי הצוותים החינוכיים, שאותו צרכו כל התלמידים בכל בתי הספר באותה המידה, הרי שהצורך בבניית מוטיבציה ובעידוד הנכונות להתגייס, במקביל לעיסוק בשאלות של זהות וגיוש הישראלי, נתפס כמיותר כמעט בעיני הצוותים של חלק מבתי הספר וכרכיב קריטי, לעומת זאת, בקרב צוותים בבתי ספר מסוימים. האחרונים ראו בו רכיב שיש לעסוק בו בראש ובראשונה, למקמו ראשון בלוח הזמנים של התכנית, וככזה שיש לחזור ולעסוק בו שוב ושוב לאורך העשייה, ולהתמיד בהדגשתו, הן באופן קולקטיבי והן באופן פרטני:

"יש רמות שונות של מוטיבציה, ולא דווקא אצל בני עולים. זה משהו, נתון פתיחה שהוא קשה יותר והוא זה שמצריך הכי הרבה עבודה מצד בית הספר". (מנהל)

"המטרה העיקרית היא הרבצת מוטיבציה, רצון, פטריוטיות, הזכות לתת ולשרת את המדינה שלך, להפוך אותם לתלמידים יותר פטריוטיים ואכפתיים. עם החבר'ה שלנו זה לא ברור מאליהם..." (מנהל)

"זהות יהודית-ישראלית היא הבסיס לכל הכנה לצה"ל, בלי זה אין כלום, אם לא ניגע בזה, חבל על הזמן, הרי המטרה היא לא להרוג. מה המדינה, איך אני משרת אותה, מה תיתן לי, זה בסיסי ביותר". (מחנך)

ואומנם, ההתייחסות הפרטנית דורגה גבוה בחשיבותה, עד כדי כך שחלק מן המרואיינים, הגם שמדובר במיעוט, ראה בה מרכיב מכריע בתכנית. ליווי, תמיכה וסיוע לתלמידים ברמות שונות ומסוגים שונים (השגת מידע, מילוי טפסים, הפגת חששות, ריכוך משברים ואכזבות וכדומה) נתפסו במובהק כמתבקשים וכתורמים, תוך הדגשת האופי המתווך והמקשר של בית הספר:

"מה שעושה את העבודה בגיוס זו פעילות המחנכים, הליווי של המחנכים 'ספר לי', 'איך היה', שיח מתמיד אונליין עם כל תלמיד". (מנהל)

"הדבר הכי חשוב הוא תמיכה. יש הרבה כאלה שמגדלים את עצמם לבד, וזה שיש מישהו פה בבית הספר, מד"נית, המחנכות, שנותן להם גב, שיש למי לפנות ולקבל הכוונה ותמיכה, מה כדאי לך בהתאם לנתונים שלך, זה הדבר". (מנהל)

"מעורבות המחנכים, ובעצם של כל בית הספר, גם של המורים המקצועיים, שכל בית הספר מגויס לעניין, ו... שהיד על הדופק כל הזמן, וגם ליידע את ההורים ולטעת בהם גאווה מן הסוג של 'רוצה אני, יכול אני'". (רכז)

ליווי מקביל מצד מד"ן/נית תואר על ידי חלק מן המרואיינים כחיוני, ובמיוחד בהקשר של השגת מידע וקישור לצבא - מן הסוג של 'טוב שיש', ומשמעותי יותר במגזר הדרוזי:

"תפקיד של מד"נית חשוב לנו מאוד. אנחנו מוצאים עצמנו מנסים לפצות על מד"נית רצינית ויוזמת, בהובלת תהליכים שיקדמו את הגיוסים". (רכז)

"המד"נית נכנסת לכיתות, יש להם את הטלפון ואני מפנה אליה. היא מוציאה סטאטוסים ומעדכנת אותנו ואותם, נותנת ליווי למנילה, איך להתנהל עם הצבא". (רכז)

"אצלנו במגזר משתמשים בו המון, פונים ומתעניינים, באים אחד אחרי השני, הידע שלו הוא מקורס מד"נים, טפסים ושאלונים הוא עוזר להם למלא, הוא יושב איתם אחד אחד... הוא לעזרתם פה לכל דבר, הוא מתאם עם הקצינים ובית הספר, הוא מכוון שבסוף כל חודש חודשיים יבואו קצינים מכל מיני יחידות צבא ויתנו כמה שיותר מידע". (רכז)

סיוע בעניינים טכניים, כגון השגת תקשורת טובה עם היחידות או עם לשכת הגיוס, נתפס כחשוב מאוד וככזה שיקל על מצוקה ואי-ודאות בקרב תלמידים רבים:

"התלמידים אומרים שמאוד קשה להם התקשורת עם מיט"ב, וכל שנה אני מביאה לפה את מיט"ב, וכל תלמיד יגיד שזה השירות הכי משמעותי שאנחנו עושים כאן". (מנהל)

"הם בעיקר אבודים מול הברוקרטיה, 'לא עונים לי', 'למה לא קיבלתי'..." (רכז)

"הם צריכים תקשורת חיובית ומובנית, בעיקר דרך המד"נית, שחוזרת אליהם עם תשובות". (רכז)

הפעילות שנתפסה בקרב כלל המרואיינים כהכנה ממשית וחיונית הייתה זו הקשורה בצו ראשון; היא כללה, לדברי מרואיינים, רמות שונות של העשרה: הן אינפורמטיבית, הן בתחום הקניית המיומנויות והן במה שנוגע להכרה בחשיבות המעמד בחיי בני הנוער. ואמנם, בשתי רמות אחרונות אלה בחרו חלק מבתי הספר להשקיע את מרב הזמן והמשאבים בכיתה י"א. זאת מתוך הכרה בקריטיות של

הקניית מיומנויות דוגמת הצגה עצמית בראיון, מילוי נכון של שאלונים וסימולציות לקראת מבחנים, ובחירתה להעביר את ההכרה במעמד של 'צו ראשון' ולהציגו כ'חורץ גורלות':

"הנושא של צו ראשון חייב להיות מטופל, אולי נתחיל ב', כי אז יש פחות בגרויות, שאדע שכולם עברו את זה, וגם יום שלם בנושא המבחנים... אנחנו מנסים להביא להם את מה שנראה לנו שהכי עובד, כשראינו שסדנת משרד הביטחון הייתה פגז, שאלנו איך נחזק את זה לקראת הצו ראשון..." (מנהל)

"איך לגשת לראיון, כמה חשוב היום הזה, ואם אתם לא מרגישים טוב אז אל תעשו את המבחן. לפעמים המבדק נופל בסוף היום ואתה לא מרוכז, אז אומרים להם מראש ומדגישים שאפשר לבוא שוב, לחלק את היום. אל תעשה אם אתה לא מוכן". (מחנך)

"אנחנו מבהירים להם שהם לא חוזרים על זה, שזה חד-פעמי ולא רוצים שיפספסו, זו נקודת הפתיחה. להכין אותם גם אם זה על חשבון לימודים חשובים, משלבים ימים מרוכזים ומתאמים מראש". (רכז)

לא מעט דובר (ופחות תואר הלכה למעשה, כנראה בשל עיתוי ההערכה) על הצורך בהכנה **מנטאלית** של התלמידים לשירות עצמו ולאווירה ולהווי הצבאיים, תוך הדגשת השוני מבחינות אלה בין בית הספר ובין הצבא, בפרט בסוגיות כמשמעת, שיתוף פעולה, דחיית סיפוקים, עמידה בתסכולים, להיבט של הפרידה וכיוצא באלה. בחלק מבתי הספר ביטאו המרואיינים חשש של ממש מקשיים בהסתגלות של תלמידים:

"מה שמעניין אותם, במיוחד את אלה שרוצים ללכת לגיבושים, זה לא דווקא לבוא בכושר מטורף, אלא גם בכושר מנטאלי, שאתה לא רק חייט קרב, אלא צוות, איך אתה ביחד, וכל ההתמודדויות שיש לחייל, שננסה לראות את סף היכולת שלך, שגם אם אתה עכשיו במקום הכי קשה, יש לך יכולת לראות שהשמיים יהיו כחולים, להרגיש ולדעת שמכינים אותי נכון". (מנהל)

"חלק מצליח, אבל אנחנו כבר למדנו שחלק מצליח רק בגיוס ואחר כך לא שורדים, משכנעים את הצבא להשתחרר, לכאלה אנחנו דואגים, על אלה אנחנו בוכים מה שנקרא". (מחנך)

"לי חשוב לא ליצור אידיאליזציה שבסופו של דבר תהיה אכזבה, לא להווריד את זה, הרי יש אחר כך את כל העניין של שרירות בצבא..." (רכז)

שני רכיבים/פעולות יוחסו ערך רב מאוד לטובת העניין הנ"ל - **פאנל בוגרים** ויציאה לבסיס **גדנ"ע**. לראשון ייחסו כל המרואיינים את ההשפעה הכבירה שיכולה להיות (וקיימת, לידיעתם) לדמויות 'דומות', מזכרות, מעוררות השראה בהישגיהן, המהוות מודל לחיקוי, והדגישו, על-כן, את השימוש התדיר שנעשה בכלי זה.

"כשבא בוגר בדרגת סרן, ומספר את הסיפור שלו ומסביר לתלמידים את דרכו ואת קורות חייו ואת ההישג שלו ואומר להם 'אני זה אתם וכל אחד מכם יכול להגיע לזה', זה חזק חזק". (מנהל)

"המודל יכול להיות שנפגשו עם בוגר מצליח, אייקונים, הם מעוררים הרבה דברים אצל ילדים, להביא בוגרים, זה המפגש והממשק הכי טוב". (רכז)

תרומה ניכרת ייחסו אנשי הצוות, הן מראש והן בדיעבד, לכל פעילות **שחשפה את התלמידים לשטח**, ובייחוד לשהות בת שבוע בבסיס הגדנ"ע (אך גם לפעולות כגון אימוץ יחידה, ביקורים בבסיסים ומפגשים בלתי אמצעיים אחרים):

"אם לוקחים אותם לחמישה ימים לשטח, זה מפיג חששות, ואלה שלקחו את זה כמו פיס אוף קייק אולי ישנו את הדעה..." (מנהל)

"צמצום הגדנ"ע זו פגיעה אנושה עבורנו, בלי גדנ"ע הם פוחדים, לא יודעים מה זה משמעותי, מהחווייה מתקבלת אצלם תחושה של הצלחה, לוותר על זה, זה נורא, זה אחרת מ'ופי', פספסתי שיעור תנ"ך, כי זה חווייתי, מי ייתן לו את זה במקום?" (מנהל)

"... נראה לי שיחידה מאמצת, גוף בצבא שמאמץ אותי ובאירועים וטקסים הם באים לכאן, יכול לתרום מאוד לתלמידים שלנו". (רכז)

בשני בתי ספר נתפסה ההתנסות בבסיס הגדנ"ע כמטלטלת ממש ועוצמתית בהשלכותיה, מבחינות רבות:

"בגדנ"ע היה מצוין, היו שיחות אישיות עם המפקדות שם, חזרו בהי" ממש גבוה, היה שיתוף פעולה מלא עם חיילת שהובילה את המהלך של הגדנ"ע, היא הפיקה סרט על זה, הם מאוד אהבו את זה". (מחנך)

"אחרי הגדנ"ע כולם רצו את החווייה ואת הצבא, גם מי שהיה אנטי... אני זוכרת שחלק חזרו מורעלים, עם המון מוטיבציה, זה היה שינוי של 180 מעלות". (מחנך)

למרות הרושם של מרבית המרואיינים כי בהשפעותיה של התכנית על התלמידים קיימת שונות - "כמו לכל תהליך חינוכי אחר שקורה כאן" - ניכרת בסך הכול תמימות דעים בנוגע להשפעותיה המיטיבות של ההכנה לשירות הצבאי. השפעות אלו נתפסו כחיוביות ביותר על כלל התלמידים ובאו לידי ביטוי, לדברי המרואיינים, בשני מופעים: האחד, **שיעורי גיוס גבוהים ועולים** - כל המרואיינים דיווחו על שיעורי גיוס גבוהים בבית ספרם, גם אם חלות בהם, לדבריהם, תמורות קלות על פני הזמן. משמעותיים יותר היו הדיווחים על מגמת העלייה הברורה בשיעורי הגיוס בבתי ספר שבעבר ידעו שיעורי גיוס נמוכים, ובפרט עלייה בדיווח על שירות משמעותי – וייחוס עליות זו במידה רבה להכנה מצד בית הספר.

"בשלוש השנים האחרונות נתוני הגיוס שלנו משתפרים". (מנהל)

"מה היה פה לפני 20 שנה ומה קורה פה היום - אז היו 50% גיוס בבנים ופחות בבנות, היום כמעט הכפלנו את אחוז המתגייסים לצבא, אם זה תומך לחימה ואם זה קרבי". (מנהל)

"בעבר החברה אמרו 'בוא נהיה נהגים בצבא'. היום לא, יש להם עניין אחר, הקרבי. יש כבר נטייה למעלה בפילוחי הגיוס בין 84-90%, כשאם אני לוקח את הגיוס לחימה אז זה 50%. יש נתונים בהחלט סבירים מבחינתנו, שהחברה חושבים על הצבא אחרת לגמרי, לא סתם לשרת, אלא משמעותית" (רכז)

המופע השני הוא: **התייחסויות ותגובות של תלמידים להכנה** (שנתמכו גם בדברי התלמידים עצמם בראיונות). בתיאור תגובותיהם והתנהלותם של התלמידים, עם התקדמות התכנית, מרבים מנהלים, רכזים חברתיים ומחנכים לציין שיתוף גובר והולך מצדם, בקשות חוזרות ונשנות לקבלת מידע ולמעורבות מצד בית הספר. עוד מתארים אנשי הצוות בבתי הספר תמורות בעמדות ובתכניות של תלמידים לגבי עתידם לאחר סיום הלימודים ולקראת גיוסם, שבהן בולטים ההמרה של עמדת 'לא רוצה לבזבז זמן' בהפנמת הערך של יחסי הגומלין שבין קבלה (מהמדינה) לנתינה ותרומה למדינה

וכן שיפור אופני התמודדות, הרחבת מערכת השיקולים ואימוץ והפעלה של אסטרטגיות חדשות במצבים של קבלת החלטות ושל אכזבות ואי-ודאות. עוד מעידים אנשי הצוות, על מידה רבה של הצלחות והישגים של תלמידיהם לשעבר בצבא, שממרחק הזמן, ובפרט לאור תובנותיהם המאוחרות, מתחוויר כי ניתן ליחסם לחותם שהתכנית הטביעה בהם, אשר השפיע על מסלול חייהם.

"תלמידים סומכים עלינו בעיניים עצומות, מאוד נעזרים בנו, מאוד רוצים את עזרתנו בעניין ואנחנו באמת משפיעים לטובה". (מחנך)

"אני בהחלט יכולה להצביע על תלמידים מוכנים, אני יכולה להגיד שלראות אותם מתלבטים במנילה והשיקולים שהם מפעילים, את רואה את התהליך שהם עברו". (מחנך)

"לא תמיד הם מבינים את זה, הם מקבלים את זה כנודניקות, היו רואים אותי ומתחבאים, לא תמיד הם מבינים את הדאגה הזאת להם, אבל הפידבק האמיתי הוא אחר-כך, 'איך דאגתם לנו', בזכותכם... הם יודעים שבית הספר מקדיש הרבה זמן לעניין הזה, בוודאות שהם מעריכים את זה". (מחנך)

עדות ישירה לאמור לעיל ניתן למצוא בדברי תלמידים שרואיינו, שבהם עלתה באופן מרשים ההכרה שלהם בכך שהזמן והמאמצים שהושקעו בהם "חלחלו", רָכְנו את ההתנגדויות שהיו בהם, יצרו מוטיבציה והכרה בחשיבות ההתגייסות, בנו תחושת מסוגלות ודימוי עצמי חיובי וסייעו בהכנתם לקראת הבאות:

"הליווי שקיבלנו לא איפשר את זה שזה לא יחלחל, כל כך הרבה ימים שעצרו לנו את השגרה והקדישו לזה... זה כן מחלחל, בסוף מבינים את החשיבות". (תלמיד)

"אנחנו מאוד מעריכים את זה, זה לא מובן מאליו... זה בית ספר יחידי שממש מכוונים לשם". (תלמיד)

"בית הספר עברנו הוא הכתובת לכול, יש לנו חברים שלא היו יודעים מה לעשות עם עצמם". (תלמיד)

הן מדברי צוותי בתי הספר והן מדברי תלמידים מתקבל הרושם כי ההשפעה על התלמידים היא מצטברת, או 'מצטברת לאט', בבחינת 'תהליך תופס מקום', וכי השפעה זו, ניתן לצפות שיכירו בה ושיוקירו אותה רק בשלב מאוחר יותר:

"אנחנו מחברים אותם לגיוס לצה"ל בדברים קטנים, הם מאוד נהנים מהתהליך עצמו, זה לוקח את הזמן שלו, אבל זה קורה, זה קורה". (מנהל)

"זה סוג של חברה שצריך לעמול קשה איתם, ל-100% לא נגיע, אבל גם להגיע עם הזמן ל-80%-90% זה יפה אצלנו". (רכז)

"אם הילד יודע שבבית הספר נעזור לו ביום הראיונות, ואם בת יודעת שפה יעזרו לה ביום המאה, ושאהר כך אם יהיו עצובים או מאוכזבים שלא התקבלו, יהיה מחנך שידבר איתו או המד"נית ויהיה עם מי להתייעץ, זה נותן תחושה שכדאי להתאמץ". (מחנך)

ואכן, משנשאלו המרואיינים מה ממאפייני התכנית, מעבר לתכניה ולרכיביה, יוצר את עיקר הפוטנציאל שלה, בעיניהם, ציינו רבים מהם את ההשקעה ואת החזרתיות שבה, שלדבריהם יצרו מצב שבו לא היה אפשרי שמי מהתלמידים לא יבין, יספוג, יענה או ייתרם מהתכנית בדרך כלשהי.

"זה דור הרבה יותר אינדיבידואליסטי, 'אני לעצמי'. אנחנו, בזכות התכנית אני חושב, מצליחים מאוד, עם הזמן, בלשחרר את זה קצת ולהחדיר את הממד החברתי-ערכי". (מנהל)

"יש ילדים שעושים את זה רק למענו, מפני שהיינו משמעותיים בשבילם לאורך הדרך הזאת..." (מחנך)

יתרה מזאת, לדברי חלק מצוותי בתי הספר היו להתנהלותם זו גם מסר והשפעה עקיפים, שכן לפיהם התלמידים חשו באכפתיות אמיתית מצד מורים מעצם הקדשת הזמן להכנה והוויתור על עניינים לימודיים לטובתה. הדבר נכון, לדברי מרואיינים, בעיקר לגבי תלמידים שמשפחותיהם, מסיבות שונות, גילו מעורבות נמוכה בכל עניין הגיוס, או לחילופין, התנגדו לגיוס והעדיפו שילדיהם יקבלו פטור או ישתמטו מגיוס. במקרים כאלו, שימשה התכנית על רכיביה השונים מעין תרבות נגד או כוח מאזן להשפעות הבית. יש שהוסיפו כי עצם העיסוק המוחצן בגיוס, על הסיפורים, הריגושים וההתרגשות של מעגל החברים סביבו 'טען' תלמידים בטעינה חיובית וסייע לתלמידים לבחור בגיוס ובמסלולים משמעותיים במסגרתו:

"יש כאלה שמוטבים מעצם זה שהצוות החינוכי רואה בזה משימה ותפקיד שלו, חשובים לא פחות מלימודים".
(מנהל)

"ההתייחסות לזה בבית הספר, שמחנכת שולחת תלמידים למד"ן אפילו באמצע שיעור, כי היא לא יודעת בעצמה, גם על חשבון שיעור לפעמים, זה מרגש אותם ומשפיע מאוד לטובה". (מנהל)

"הדיבור על זה, ההתרגשות, המתח, ההצלחות של חברים שקיבלו משהו שרצו, זה עושה להם משהו טוב".
(מחנך)

עם זאת, ציינו חלק מן המרואיינים כי לתחושתם ההשפעה של התכנית ושל בית הספר מוגבלת, וכי במקרים לא מעטים רצון ההורים הוא שהכריע:

"... אני יכולה לחנך כמה שאני רוצה לשירות משמעותי, אבל האימא תגיד 'לקרבי לא תלך', וזה מה שיהיה".
(מנהל)

"יש תלמידים שקשה להם, כי זה מיוחד להם יותר מהבית, שלא לשרת, כך מתנהל הבית, של לנצל את הזמן לטובתי, שאעבוד עם אבא בחנות..." (מנהל)

"בית הספר איננו תחליף לבית, בבית שתהיה בו התנגדות, בית הספר לא יגבר על הבית". (מחנך)

כאמור, מרבית המרואיינים סברו כי התכנית השפיעה באופן שונה ובעוצמה שונה על תלמידים שונים. הרושם הכללי והבולט היה שכל התלמידים מפיקים תועלת מן התכנית, כל אחד לפי צרכיו ונטיותיו. עם זאת, עולה בבירור מדברי כל המרואיינים כי יש תלמידים הנתרמים באופן ניכר, 'בגדול', מרכיבים ספציפיים בתכנית או מהתכנית כולה. אלה הם בדרך כלל תלמידי האמצע והתלמידים ה'חלשים', ילדי עולים ובייחוד תלמידי נעל"ה, ובחלק מבתי הספר סברו כי עבור בנות יש לתכנית ערך-מוסף של ממש:

"מצד אחד, נתרמים בעלי המוטיבציה שחסר להם ידע, ונתרמים גם אלה שצריך לטעת בהם מוטיבציה. כלומר כולם נתרמים". (מנהל)

"ההשפעה הרבה ביותר היא על אלה שבאמצע, כי הטובים טובים, אולי גם על החלשים ביותר, אבל בעצם על כולם, כי זה משפר לכולם את הביצועים". (רכז)

"אין לי ספק שנעל"ה ועולים חדשים בכלל הם הנתרמים, ואצלנו הרוב הם כאלה, לאלה אין מידע ועוד דברים, וכאן אנחנו פותחים להם את כל העולם הזה". (מנהל)

"אני חושבת שבנות מקבלות תשומת לב מצוינת בתכנית הזו, התכנית עושה עבורן עבודה מעולה". (מחנך)

למרבית המרואיינים גם הייתה תחושה טובה לגבי מידת היותן של התכנית, והעשייה הבית ספרית סביבה, מענה הולם והכנה-טובה-דיה של התלמידים לקראת השירות הצבאי. היגד רווח בעניין זה היה: "תלמידים רבים יודעים היום מה אֵתם, הם נמצאים במקום טוב בסך הכול", אם כי היו שהדגישו כי התרשמו שתלמידים היו עסוקים עדיין בלהשיג עוד ועוד מידע, אבל שהם "יהיו מוכנים בסוף"; מחוויות שסיפרו תלמידים בעקבות גיבושים ותוך כדי התקדמות תהליך הגיוס שלהם, הבינו בבתי הספר כי הם מבשילים, נרגעים, צוברים ביטחון, ולעתים נוצרה תובנה זו גם נוכח תגובות תלמידים שביקשו לחדול מהעיסוק האינטנסיבי בצה"ל:

"כרז חינוך חברתי דיברתי איתם והרגשתי שהם פיקס יודעים לאן הם הולכים, ההכנות שלהם הן פיקס עד הסוף". (רכז)

"מידע לא חסר להם, מידע זה אין, זה מובן מאליו. נחשפים ביום חילות לאופציות של שירות, כל המידע האפשרי, אם אני זום-אין, אז אני חושב שאנחנו נותנים מענה טוב, אנחנו מכינים אותם בכל האספקטים". (מחנך)

"הילדים גם אומרים 'אל תדברו אתנו כל הזמן על הצבא'". (מחנך)

לעומת אלה, סברו חלק מהצוותים החינוכיים כי הם התקשו לספק מענה הולם/מדויק לתלמידים, במיוחד להיבטים הרגשיים ולהכנתם להתמודדות נאותה עם הדרישות הצבאיות (באמצעות שיפור יכולותיהם וכישוריהם של תלמידים לעמוד בהן), וזאת נוכח שיעורים עולים אמנם של התגייסות, אך גם של נשירה לאחר מכן מהשירות:

"אנחנו מצליחים במקסימום שלנו להביא אותם לשוקת, אבל השאר - הישארות בצבא - זה כבר לא בידיים שלנו. כשמגיעות תוצאות הגיוס, אנחנו אומרים שיש תלמידים שקיבלו מאתנו קב"ים, ובכל זאת לא מצליחים לשרוד את הצבא". (מנהל)

"נתנו מענה פרקטי, מידעי, ערכי. אבל אין לנו מספיק מענה רגשי, כי מדובר על חששות וצריך לתת מענה יותר מספק. הפן הרגשי צריך לבוא בנוסף, לא במקום הבסיס שאותו אנחנו נותנים". (מנהל)

"חסר מענה לילדים חריגים, לא אלה שהגיוס אצלם מובן מאליו, למשל לזהות ילד שעובר משבר בעקבות זה שהוא לא התקבל, ולייצב אותו". (מחנך)

מרואיינים אלה סברו כי תכנית מדיקת/מעודכנת/מקיפה ומעמיקה יותר תהווה מענה משופר:

"יש מקום להתעדכן ולקרוא את השטח. יש מקום למענה של מאגר מתעדכן של שיעורי חינוך, מישהו שיעשה עדכונים והתאמות. מה שיש לנו זה שיעורים שהכנו לפני 15 שנה". (מנהל)

"לי נראה שלעשות איזה יום-יומיים מרוכזים בבית הספר, להגדיל את החשיפה ולהיפגש יותר עם אנשים שהתנסו. זה הרושם שלי וגם מזה שהם שואלים אותי הרבה לפני זימונים שהם מקבלים. כדי שכל אחד ייכנס לתחום שהוא הכי טוב בו, כדי לתרום את המיטב, הם צריכים לדעת, וגם את המגבלות". (מנהל)

"מה שעוד חסר לי בתכנית זה קבוצות דיון, מעגל שיח עם תלמידים, עם קבוצה קטנה, ולפי העדפות של תלמידים, גם כדי לאוורר רגשית, לתת מקום קטן אינטימי לגלות רגשות וספקות, וגם מה קיבלתי/לקחתי מהמידע שהועבר לי". (רכז)

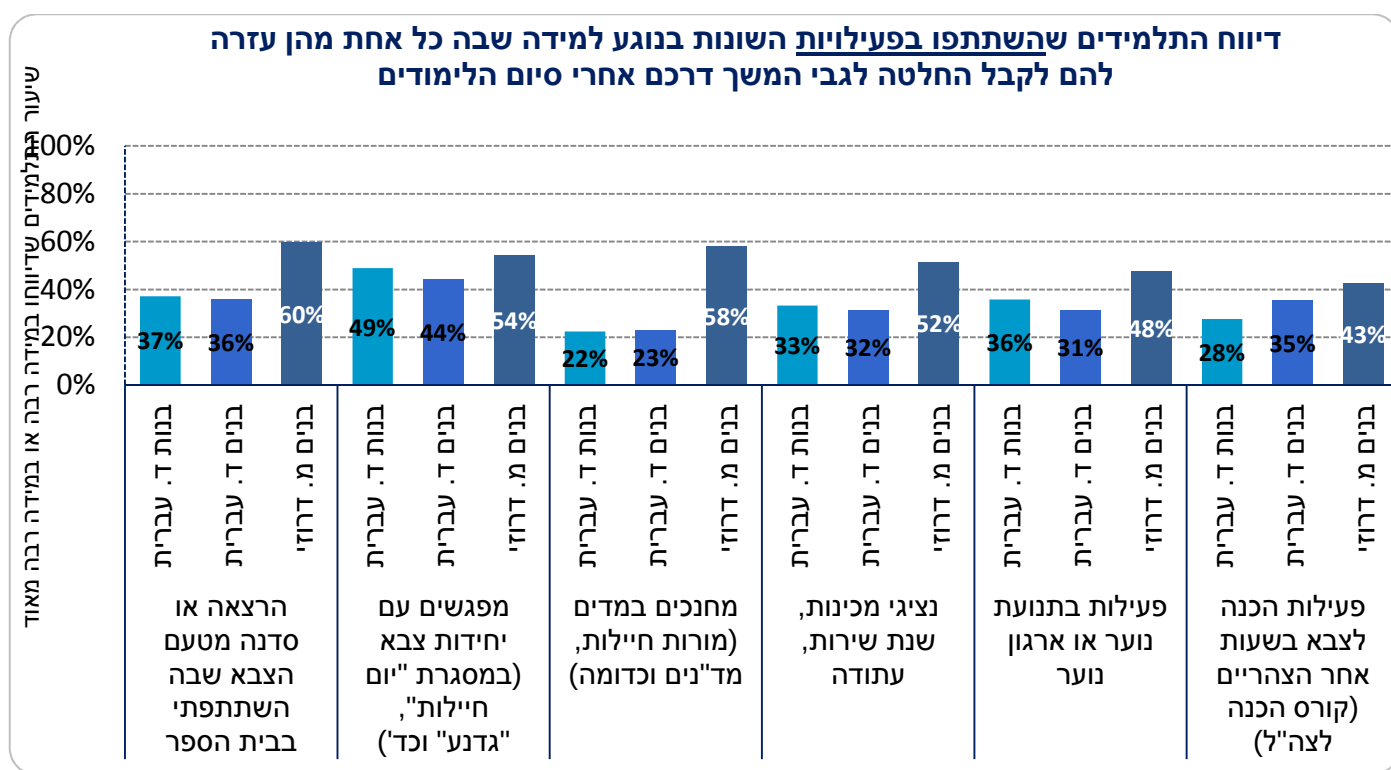
"מאוד חסר לנו השילוב של הבית בתוך זה, בתהליך הזה. בעיני חשוב שבאמצע י"ב יגיעו מחילות השדה ומהמודיעין לתת תשובות להורים ולתלמידים אחרי שהם כבר עמוק בתהליך, חסר לי הנדבך של סיום התהליך עם ההורים". (רכז)

2. התרומה הנתפסת של התכנית בקרב התלמידים

גם התלמידים נשאלו על תפיסת התרומה של התכנית בעיניהם. התרשים הבא מציג את תשובות התלמידים בנוגע למידה שבה כל אחת מהפעילויות השונות שבהן השתתפו, לטענתם, סייעה להם לקבל את ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים:

תרשים 36: דיווח התלמידים שהשתתפו בפעילויות בנוגע למידה שבה כל אחת מהפעילויות עזרה

להם לקבל את ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים

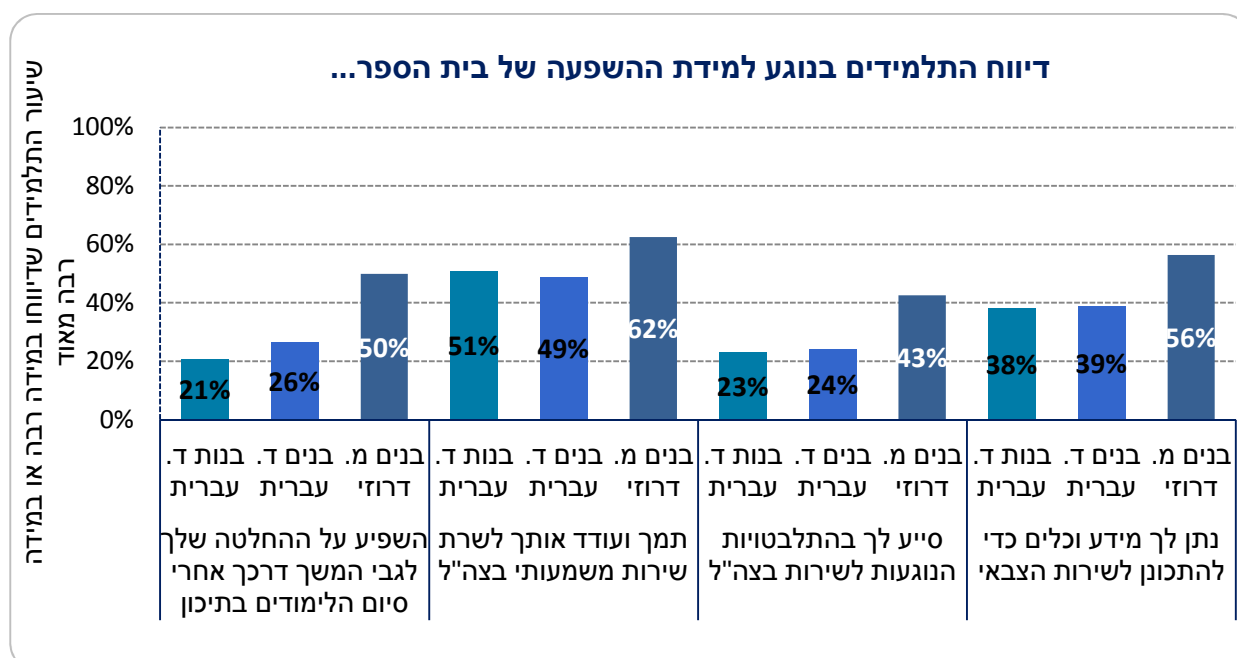
מדיווחי התלמידים דוברי העברית עולה כי המפגשים עם יחידות צבא (במסגרת יום חילות, גדנ"ע וכו'), סייעו בקבלת ההחלטה (במידה רבה או רבה מאוד) לכמחצית מהבנות ול-44% מהבנים. הרצאות מטעם הצבא שנערכו בבית הספר, פעילות בתנועת נוער או בארגון נוער וכן נציגי מכינות/שנת שירות עזרו לכשליש מהם. פעילויות הכנה לצה"ל המתקיימות בשעות אחר הצהריים

סייעו בקבלת ההחלטה ל-35% מהבנים ול-28% מהבנות, ו'מחנכים במדים' עזרו לפחות מרבע התלמידים דוברי העברית.

בהשוואה לבנים דוברי העברית, הבנים במגזר הדרוזי העריכו בשיעור גבוה משמעותית את תרומת הפעילויות השונות לקבלת ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום בית הספר: כמחצית עד 60% מהבנים העריכו כי הפעילויות השונות – הרצאה מטעם הצבא, מחנכים במדים, מפגשים עם יחידות צבא, נציגים של מכוניות, של שנת שירות ופעילות בתנועת נוער או בארגון נוער – סייעו להם במידה רבה או רבה מאוד לקבלת ההחלטה לגבי המשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון. שיעור נמוך יותר במעט של בנים במגזר זה (43% מהתלמידים) דיווחו כי פעילות הכנה לצה"ל בשעות אחר הצהריים סייעה להם לקבל את ההחלטה. ניתוח נתונים אלה על פי האשכול הבית ספרי, מראה כי הערכת התלמידים את תרומת הפעילויות השונות גבוהה יותר בקרב התלמידים השייכים לאשכול השלישי, בהשוואה לתלמידים השייכים לאשכול הראשון והשני.

עוד נשאלו התלמידים בנוגע להשפעת בית הספר על מידת מוכנותם לשירות וכן בנוגע להשפעתו על רצונם לשרת שירות משמעותי בצה"ל.

תרשים 37: דיווח התלמידים בנוגע להשפעת בית הספר בהיבטים השונים

כמחצית מהתלמידים דוברי העברית דיווחו כי בית הספר תמך ועודד אותם לשרת שירות משמעותי בצה"ל במידה רבה או רבה מאוד. כארבעים אחוז מהם סבורים כי בית הספר נתן להם

מידע וכלים להתכונן לשירות הצבאי, ופחות מרבע מהם סבורים כי בית הספר סייע להם בנוגע להתלבטויות הקשורות לשירות בצה"ל והשפיע על המשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון. גם כאן ניתן לראות כי הערכת הבנים במגזר הדרוזי את ההשפעה והתרומה של בית הספר גבוהה בהשוואה להערכת התלמידים דוברי העברית: 62% מהם דיווחו כי בית הספר תמך ועודד אותם לשרת שירות משמעותי בצה"ל, כ-56% דיווחו כי בית הספר נתן להם מידע וכלים כדי להתכונן לשירות הצבאי ומחציתם כי בית הספר השפיע על החלטתם לגבי המשך הדרך לאחר סיום הלימודים בתיכון. בנוסף, כ-43% מהבנים במגזר הדרוזי דיווחו כי בית הספר סייע להם בהתלבטויות הנוגעות לשירות בצה"ל.

גם בראיונות האיכותניים עלו תחושות מגוונות ומעורבות בקרב התלמידים בנוגע לתרומת התכנית: חלק מהתלמידים סברו כי בית הספר אכן שימש תמיד כתובת לכול, וכי המענה שנתן, אם מבחינת מידע ואם מבחינת התמיכה וההתייחסות האישית, היה מצוין עבורם.

"אנחנו נעזרנו בעיקר במורה-חיילת, כל שאלה עזרה לנו, היה ויש למי לפנות, לא חסר כלום". (תלמיד)
"אני יכול לפנות לכל אחד, אם המד"ן לא יודע, אני יכול גם לפנות למנהל, אף אחד כאן לא מזלזל בפנייה שלך". (תלמיד)

"יש המון מידע לא נכון באינטרנט, ואילו כאן זה מידע אמין ואיכותי". (תלמיד)
"אני למשל לא ידעתי שיש עתודה רפואית, סתם באיזה שיעור זרקו את העניין של מכונות קדם-צבאיות, ורק ככה ידעתי על זה". (תלמיד)

"לנו בפנימייה דיברו אתנו אחד אחד. זה מאוד עזר לי, גם לחברים שלי, ממה שאני יודע". (תלמיד)
עם זאת, ידעו התלמידים לומר כי הם משערים שהפער 'המפורסם' בין ה'תיאוריה' ובין ה'שטח' יהיה גם מנת חלקם...

"בטוח שיהיה משהו ביום הגיוס שלא הבנו... אין ספק שזה עזר, אבל אחרי הכול, זה כמו בנהיגה..." (תלמיד)

לעומתם, כמחצית מן התלמידים טענו כי המענה היה חלקי בלבד וכי אינם חשים מוכנים. חסר להם בעיקר מידע (גם בנקודת זמן זו), שמורים, לדבריהם, אינם אמורים, מן הסתם, להחזיק בו או שאינם בעלי יכולת להשיגו, ולחלקם לא הספיקו התרגול וההיערכות למבדקים:

"לא ממש מענה, אני הייתי צריך לבדוק הרבה דברים באינטרנט, אנחנו צריכים הרבה השלמות". (תלמיד)
"רוב המידע שיש לי מגיע מחוץ לבית הספר, אני הולך לשנת שירות, לולא הייתי בצופים לא הייתי יודע". (תלמיד)
"למחנכת אין ידע על הצבא. אני משיג מהאינטרנט, משפחה, חברה". (תלמיד)
"ידעתי את הרוב, זה היה גיבוי למה שאני כבר יודע מהבית, הרחיבו טיפה את המורשת הקרבית". (תלמיד)
"אין באמת מענה, אולי רק המורה לשל"ח". (תלמיד)

"אני חושב שאין מספיק הכנה לפסיכוטכני, בפסיכוטכני אתה עושה רק פעם אחת וזה קובע, חורץ את הדין לפי יום אחד של צו ראשון. כך שהכנה לא רק לזה שיש מבחן, אלא גם אסטרטגיות והכוונה יכולות לעזור, דיברו אתנו ותרגלו מבחן אחד, רק הראו לנו מבחן דוגמה. זה ללכת למבחן בלי הכנה כמעט". (תלמיד)

"החשיפה והיכולת לשאול שאלות היא מוגבלת. יש לנו מד"נית, אבל היא לא מכירה הכול. צריך שיבואו להסביר ולהראות". (תלמיד)

"היו המון יחידות שלא היו מיוצגות. החלק החשוב היה להסתובב בין דוכנים והוא היה קצר והתפספס". (תלמיד)

"אני בעיקר פוחד שאני אפול בין הכיסאות, כי אני לא מספיק מכיר מה יש בצבא. אני חושב שכל יחידה צריכה לבוא להציג עצמה בפנינו ויש לנו חוסר. יכול להיות שיש יחידה שמתאימה לי ושיכול להיות שאני רוצה ללכת אליה, אבל אני לא מכיר". (תלמיד)

מעבר למידע, אשר צוין על ידי רוב התלמידים כרכיב המשמעותי ביותר בעבורם בתכנית, היו שהדגישו רכיבים אחרים, כל אחד מתוך עולמו ולפי צרכיו, וגם היו שציינו –

"הכול יחד":

"החלק הרגשי היה החשוב ביותר, כמה שחשוב לשרת, זה הכין, נתן את הבסיס". (תלמיד)

"פאנל בוגרים ויום בעקבות לוחמים, גם הניידות שירות". (תלמיד)

"המד"נית אם לא היא, לא הייתי מתגייסת, היא הדרך שלנו לתקשר עם הצבא... היא נותנת את הדברון של כן להתגייס". (תלמיד)

"זה שרואים חיילים קצינים שהתחילו מכלום, להראות לנו מודל חיקוי, זה מאוד משפיע". (תלמיד)

"לי הכי תרם הגדנ"ע, להיות בשטח כדי להבין מה הולך שם, זה המענה הכי גדול". (תלמיד)

"בעיניי הכי חשוב זה שנותנים מקום לרצונות ולשאיפות שלי, שאני יכול להפיק את המיטב מהשירות, מול המשפחה שמאוד שונה באיך שהיא חושבת על השירות... הדורות הקודמים ראו את התרומה, ואנחנו היום רואים גם את העניין של הקידום האישי שלנו". (תלמיד)

"כל אחד מהרכיבים בתכנית נראה לי חשוב, חשוב להיות מוכן בכל החלקים האלה כי בסוף אנחנו צריכים לספק שירות טוב". (תלמיד)

"מה שעושה את התכנית, מעבר לתוכן, זה האנשים הבכירים שבאים, הפיגורות כריזמטיות, מייצרות יראת כבוד, לעומת אם חיילים רק היו מגיעים, או מורים בלבד, ברגע שזה מלמעלה, זה אחר". (תלמיד)

לדעת תלמידים אלו חסרו בתכנית פעילויות וחשיפה לשטח, לעומת עיסוק מילולי ותיאורטי רב מדי, שהם או חבריהם לא הספיקו (עדיין) 'להפנים', אולי, לדבריהם, בשל אופייה הלא שיטתי מספיק של ההכנה:

"צריך להעביר דברים מעשיים יותר, כי בכיתה זה כמו עוד שיעור, לצאת עם עניין, בלי למרוח, ברגע שיוצאים מבית הספר אז ההווה שנוצר מושך, את כל היתר טחנו כבר". (תלמיד)

"אם היו משקיעים יותר בחשיפה ביחידות, במקום שיעורי חינוך שמדברים על עוד ערכים, זה היה מעלה מוטיבציה ונותן מידע". (תלמיד)

"כולם מסכימים שלא נחשפנו מספיק... הכי חשוב להכיר את הצבא, להכיר לנו מקומות ויחידות שמעניין להתגייס אליהם, להיות ולראות". (תלמיד)

"אני חושב שהרבה עדיין לא מבינים את המשמעות של להיות חייל, יודעים את זה בראש, אבל בלי שמפנימים באמת, התכנית לא הייתה מספיק נוכחת ומאורגנת". (תלמיד)

"אני מרגיש שאם רוצים שזה ייתן באמת מענה, צריך יותר תכנים, יותר פעילויות, יותר השקעה, יותר רצף, ולמסגר את זה כתכנית עם ייעוד ומטרה". (תלמיד)

סיכום: הרוב המכריע של הרכזים והמחנכים (98% מהרכזים ו-95% מהמחנכים) מאמינים כי חשוב שכל בני הנוער ישתתפו בפעולות הכנה לקראת השירות הצבאי. על פי תפיסתם, מכלול הרכיבים של התכנית וביניהם מתן מידע, סיוע טכני (כגון קשר עם מיט"ב/יחידות הצבא), הרצאות מטעם אנשי צבא, השתתפות בתכניות (כגון 'שבוע גדנ"ע', 'בעקבות לוחמים' וכדומה) וכן נוכחות מד"ן/ית בבית הספר, משמעותיים בהכנת התלמידים לצבא. מעבר לכך, לדעת הצוותים החינוכיים, גם ההתייחסות לכלל הרבדים של החיול והגיוס וכן איזון נכון בין הרכיבים השונים הכרחיים להכנה זו. רכיבים אלו, לדעתם, תורמים לידע של התלמידים על תהליך הגיוס ועל מגוון התפקידים והמסלולים בצה"ל, למוטיבציה של התלמידים לשרת שירות משמעותי, לתחושת האחריות שלהם ולנכונותם להגן על בטחון המדינה, לחיזוק תחושת השייכות, להפחתת החששות ועוד.

הצוותים החינוכיים בבתי הספר מדווחים כי מטרות התכנית - הכנת התלמידים לגיוס והעלאת שיעורי הגיוס בכלל וגיוס משמעותי בפרט - מושגות במידה רבה באמצעות התכנית. להערכתם, עם התקדמות התכנית בבית הספר, גבר שיתוף הפעולה של התלמידים וחלו תמורות בעמדותיהם ובתכניותיהם לעתיד הקרוב, לאחר סיום הלימודים. תמורות אלו התבטאו בחיזוק ההכרה בחשיבות הגיוס וביכולת להפעיל אסטרטגיות חדשות במצבים של קבלת החלטות ואי-וודאות. שיפור זה בגישתם של התלמידים לשירות, מעיד לדעת המנהלים, הרכזים והמחנכים, כי התכנית והעשייה סביבה מעמידים הכנה טובה ומענה הולם לתלמידים. עוד סבורים הצוותים החינוכיים כי כלל התלמידים מפיקים תועלת מן התכנית, אך היא משפיעה בעוצמה שונה על תלמידים שונים, שכן תלמידי ה'אמצע' והתלמידים ה'חלשים' הם הנתרמים העיקריים ממנה.

כמחצית מהתלמידים דוברי העברית וכ-62% מהתלמידים במגזר הדרוזי דיווחו כי בית הספר תמך ועודד אותם לשרת שירות משמעותי בצה"ל. כמו כן, קרוב ל-40% מהתלמידים דוברי העברית ו-56% מהתלמידים במגזר הדרוזי סבורים כי בית הספר נתן להם מידע וכלים להתכונן לשירות הצבאי. הבנים במגזר הדרוזי מעריכים במידה רבה יתר מהבנים דוברי העברית את ההשפעה והתרומה של בית הספר למוכנות ולנכונות שלהם לשרת בצה"ל. הערכה רבה יותר של הבנים במגזר הדרוזי ניכרה גם בנושאים אחרים שנבדקו, כגון תרומת הפעילויות והתכניות

השונות להחלטות בנוגע להמשך דרכם לאחר סיום הלימודים בתיכון וסיוע התכנית בהתלבטויות בנוגע להחלטות הנוגעות לשירות בצה"ל.

הדעות השונות של התלמידים בנוגע לתרומת התכנית עלו גם בראיונות האיכותניים: חלק מהתלמידים סבורים כי בית הספר אכן מהווה כתובת לכול, אם מבחינת מידע ואם מבחינת התמיכה וההתייחסות האישית, וכי המענה הוא מצוין עבורם. תלמידים אלה מדווחים כי הזמן והמאמצים שהושקעו בבית הספר הסירו התנגדויות, יצרו מוטיבציה והכרה בחשיבות הגיוס, בנו תחושת מסוגלות וסייעו בהכנה לקראת הצבא. תלמידים אחרים סבורים כי המענה הניתן מצד בית הספר חלקי בלבד, וכי הם אינם מרגישים מוכנים לשירות הצבאי. תלמידים אלו דיווחו כי חסר להם מידע, שהתרגול וההכנה למבדקים לא הספיקו, שחסרו פעילויות וחשיפה לשטח וכן שתהליך ההכנה לא היה שיטתי דיו. כלומר, חלק ניכר מהתלמידים מצביעים על הצורך שלהם בתכנית מקיפה, מעמיקה ושיטתית יותר.

פרק ו': האם מדובר בתכנית?

התכנית נכונות לשירות ומוכנות לצה"ל כוללת בתוכה מגוון רחב של פעילויות ותכניות המתקיימות לאורך זמן. במסגרת ההערכה האיכותנית ביקשנו לבדוק אם התלמידים והצוותים החינוכיים בבית הספר רואים במכלול זה של פעילויות ותכניות תכנית מובנית, בעלת מטרות ויעדים, שבאמצעותה התלמידים עוברים תהליך, או שמא מדובר, להערכתם, באירועים בודדים המתקיימים במסגרת בית ספרית ואינם מתכנסים לכדי תכנית סדורה.

1: האם העשייה נחוות כתכנית, האם היא מוגדרת כך?

תלוי את מי שואלים: כמחצית מבעלי התפקידים בבתי הספר טענו כי ההגדרה 'תכנית' איננה מדויקת ביחס להכנה לצה"ל, במובן זה שאיננה מובנית וסדורה כתכנית, ושאיננה מוצגת ככזאת לתלמידים. חלקם אף הטעימו כי אין, לדעתם, לעובדה זו חשיבות מיוחדת עבור התלמידים, לא מבחינה מהותית ולא מבחינה מעשית:

"כל הדברים לא באמת מתבצעים כמו תכנית. תלמידים לא יגידו פה שיש תכנית, אבל כן שאנחנו נמצאים בבית ספר שחושף, שולח אותם לראות, וגם גב, כתובת לשאול שאלות". (מנהל)

"לא יודע אם צריך להגיד, לא יודע גם אם זה משנה את התוצאה. גם דברים אחרים שהם למדו הם לא זוכרים. הם ממילא כאן לא ייצרו את הרצף". (מנהל)

"אני לא יודעת כמה הם עוצרים ומנתחים. אנחנו לא אומרים להם תכנית, זה לא משהו נפרד, אלא חלק מהתכנית החברתית. זה לא כל השנה כל הזמן, זה בפיקים מסוימים". (מחנך)

לעומת אלה, מנהלים, רכזים חברתיים ומחנכים אחרים טענו, כי ההתרחשות והעשייה בעניין בבית הספר דומות מאוד ל'תכנית', בהיותן חלק מתכנית-על/מתכנית מערכתית לחינוך חברתי, ובהתאם לסל מובנה, בעלת רציונל, מטרות ויעדים מוגדרים, וכך היא גם מוצגת לתלמידים ולהורים. הדבר נכון ובוטל בייחוד בשלושה בתי ספר, שאוכלוסייתם היא של נוער בסיכון:

"יש תכנית מאוד מובנית, אני גם יכולה להוציא אותה כתובה כולל את רציונל התכנית, מטרות התכנית, מאפיינים, לוחות זמנים, שותפים, מדדי הצלחה וכו'. זה בהובלה שלי ושל הצוות החברתי... זו שנה שלישית שלי בתפקיד, לפני שנתיים הייתה ישיבה מכוונת בנושא, ואז יצאנו בתכנית מסודרת". (מנהל)

"יש תכנית מערכתית שנבנית מ-ז' עד י"ב, בראייה שש שנתית, כאשר מי"א זו הכנה לצבא וי"ב זה כבר לקראת מימוש בצבא, 60% מכלל הפעילות בשכבה הן לקראת גיוס בי"א ובי"ב". (רכז)

"אני חושב שילדים מהכיתה שלי היו יודעים שיש תכנית. זה קיים. יתר על כן, ההורים יודעים, אני מסביר בתחילת י' על התכנית החברתית בכל שנה. נכון שאין בכל שבוע פגישה, אבל בכל זאת יש תכנית". (מחנך)

מי שחזקו ושיקפו את ההתייחסויות השונות הנ"ל היו התלמידים: מרביתם תיארו רמות שונות של 'אי-ידיעה' (עד כדי השתוממות/פליאה) בנוגע לקיומה של תכנית כזאת בבית ספרם ולגבי השתתפותם בה, וטענו כי 'הבינו' שהם לוקחים חלק באירועים שמציע בית הספר או 'מתכוונים'

לקראת הגיוס, אך שלא קישרו בין הפעולות השונות לכלל תכנית הכנה וכי בית הספר לא הציג להם כך את הדברים

"זה לא תכנית ממש, לא רצף, זה אירועים..." (תלמיד)

"לא שמתי לב שיש תכנית, לא תמיד קישרתי בין הדברים שהם הכנה לצה"ל". (תלמיד)

"לא כולם הרגישו שהם היו בתכנית, לא הציגו את זה ככה, אלא כסדרת מפגשים, אבל לא בטוח שזה משנה, האפקט הוא אותו דבר". (תלמיד)

להבדיל מצוותי בתי הספר, שרק מיעוטם סבר שהכותרת הניתנת לפעילויות השונות היא בעלת חשיבות, יותר תלמידים ראו חשיבות באופן ההצגה, במיתוג של הפעילויות, תוך שהדגישו את הערך המוסף המשוער שיכול היה להיות לראייה שלהם את ההתרחשויות הבדידות כרצף סדור ומתמשך, ובסופו של דבר, לחלחול ולהטמעת הדברים:

"זה משנה, אני חושב שחשוב שבין שזה היה בתוך מסגרת עם ייעוד ומהות, אולי זה יחלחל אחרת, וזה מתקשר לזה שמשוה מתפספס לקראת הגיוס עצמו". (תלמיד)

"צריך שיהיה יותר פורמאלי, יותר תכנית". (תלמיד)

יתרה מזאת, לדברי חלקם, הצגת העניין כתכנית, ופריסת יעדיה ורכיביה, היו מאפשרים להם, לדבריהם, להיות מעורבים יותר, ולכוון ולמנן את רכיביה ודגשיה השונים כך שישדרגו וימקסמו את המענה האישי שיפיקו ממנה:

"לא אמרנו למורים שאנחנו רוצים, כי לא ידענו אם ומתי ומה מקבלים. אם היו פורסים בפנינו את התכנית לפני, היינו אומרים מה אנחנו צריכים". (תלמיד)

"חשבנו שאלו אירועים ולא רצף, אם היו מדברים על תכנית, היינו גם עושים את הקשר ומחויבים לה יותר. לאיך מציגים יש חשיבות". (תלמיד)

"אם מישוה היה אומר לנו 'תכנית', אז אתה יודע שזה סוג של המשכיות, לא היה כזה דבר". (תלמיד)

בחיזוק הקונספט של 'תכנית' תמכו גם מספר רכזים חברתיים ומחנכים. הללו הדגישו הן את השוני ביכולות של תלמידים שונים לעבד את ההכנה, הן את הערך שהתלמידים יכולים להפיק מהצגה של התכנית, ככזאת, על ידי בית הספר תוך פריסה רוחבית שלה במבט-על לעומת הסתפקות בהצגתה לתלמידים על ידי כל מחנך בנפרד, בהתאם להתייחסותו האישית לנושא, והן את הערך עבור המחנכים, שחלקם, בהיעדר הנחיות מפורטות ומחייבות, עובדים על פי אינטואיציה וידע אישי:

"צריך להמליץ להם את זה, להגיד כל פעם שהם בתכנית, כי הם לא יודעים את זה, להדגיש את הרצף, להזכיר בכל אירוע ושלב, צריך לומר במילים". (מנהל)

"אני עובד מתוך אינטואיציה, מה מלהיב אותם, הרבה מזה מתוך ידע אישי, לא מתוך משהו מסודר... אני חושב שזה כאן נופל בין הכיסאות, שאין פריסה שנתית למחנכים". (מחנך)

2. האם מורגש תהליך?

המרואיינים נשאלו בהקשר זה האם ובאיזו מידה הם תופסים את העשייה בבתי הספר כתהליך שהם 'מעבירים בו את התלמידים', או לחילופין, כתהליך שתלמידים (אכן) עוברים.

מרביתם טענו, כי על אף היעדר רצף, ניתן לדבר על תהליך במובן של עשייה שיש לה הן התחלה, אמצע וסוף, והן סינכרון עם השלבים וסדר האירועים מצד הצבא; ההתחלה בכיתה י', שהיא "יותר בגדר גישושים וקצת מונחים צבאיים", הידוע בתחילת י"א לגבי העיסוק בחיול באופנים שונים לאורך השנה, לצד העשייה והפעילויות הרלוונטיות, וההמשך, בכיתה י"ב, עם התקרבות מועד הגיוס, מתחברים, לדברי המרואיינים, לכדי תהליך, גם מבחינת המידע המוקנה לתלמידים ונרכש על ידם וגם מבחינה רגשית ומנטאלית:

"בסך הכול כן, יש תהליך, שברור שבכיתה י' מתחילים לשמוע את השמות הצבאיים וגישושים, ב"א יש פגישות עם גורמים מהצבא ועם אחרים ומשמעויות של הצו הראשון, המושגים של קב"ה, דפ"ר ועוד, ובסוף י"ב הפגישות עם התכניות הקדם צבאיות". (רכז)

"כל מה שאנחנו עושים פה זה תהליך, גם מבחינת מידע, גם מבחינה רגשית, הם עוברים תהליך, אני חושב שאפשר להגיד שבשנתיים האחרונות יש כזה דבר, שיש תהליך, אני חושב שזה מורגש". (מחנך)

הראיות להתרחשותו של 'תהליך' כוללות בראש ובראשונה, מבחינת צוותי בתי הספר, תלמידים שהיו חסרי מוטיבציה לגיוס או לא ראו עצמם מתגייסים, אשר תוך כדי ההכנה שינו לחלוטין את עמדותיהם והם עומדים לפני גיוס. ראייה להתרחשות 'תהליך' אפשר לראות גם בשאלות השונות מאוד באופיין שמעסיקות את תלמידי י"א לעומת אלו שבהן עסוקים, לרוב, תלמידי כיתות י"ב, וכמו כן ההתייחסויות של תלמידים בוגרים שמודים, בפרספקטיבה של זמן, כי נתרמו מההכנה בבית הספר:

"בהחלט תהליך. מכלום, מחוסר מידע וחוסר אכפתיות, להביא אותם לרצות להיות חייל תורם למדינה, זה תהליך..." (מנהל)

"יצא לי להיות בשיחה עם י"א י"ב, מאוד בלט ההבדל בין שאלות של י"א לעומת שאלות של י"ב, שהתחברו יותר לסיפור האישי שלו, וראו שהם בסוף של תהליך, הם למשל התעניינו הרבה פחות בפרטים שוליים, פחות התעסקו בצבא ויותר בעצמם". (רכז)

"הבוגרים שלי כן ידעו להגיד שזה תהליך עם משמעות". (רכז)

עם זאת, טענו חלק מצוותי בתי הספר כי הם מניחים שלא מעט תלמידים אינם חווים את ההכנה כתהליך, בעיקר בגלל האופי הספוראדי והלא-מספיק-מובהק שלה, אך גם מפני שתהליכי העיבוד והרפלקציה דורשים זמן, וגם מפני שתלמידים נוטים לייחס השפעה רבה לבית ולמשפחה ולא לאפשרות שהם 'עוברים תהליך' בבית הספר:

"אני לא חושבת שהתלמידים חווים תהליך. מעט מאוד תלמידים יראו פה תהליך למרות שאנחנו עושים. יש להם הכנה לצו ראשון, מפגש עם בוגרים ועם יוצאי סיירות, אבל זה מאוד ספוראדי. אין לי שום ספק שהם לא מרגישים תהליך. ולא כי זה לא קורה, אלא כי תהליכי העיבוד והרפלקציה לוקחים זמן, וגם לא בגלל שאנשי החינוך כאן לא רוצים לעשות תהליך, אלא האילוצים כאן הם על גבול הבלתי אפשרי". (מנהל)

"התלמידים יגדירו את הבשלות כתוצאה של הבית או של דברים אחרים". (מנהל)

שתי עמדות/תפיסות אלו של בעלי התפקידים בבתי הספר זכו לייצוג גם בקרב התלמידים שרואיינו: כמחציתם טענו שבמחשבה שנייה הם מבינים שהיה פה תהליך, שכן הם חשו בהשקעה ברמות ובמישורים שונים, תוך תיאום בין הרכיבים ובין הפעילויות השונות, וגם 'מול הזמן', בעוד אחרים התמקדו בחוסר הרצף, בפערי הזמן בין הפעילויות, או בדגש הבולט לטעמם, ולעתים הבלעדי, על נתינת מידע:

"מרגישים שזה תהליך, חבל שלא היו עוד יותר פעילויות, 'כל המרבה הרי זה משובח'". (תלמיד)

"זה לא ממש תהליך עם רצף, מכניסים פה קצת ושם קצת, כשעולה שאלה עונים עליה". (תלמיד)

"אני לא הבנתי על איזה תהליך מדברים, הרגשתי שאני מקבל מידע כל פעם, לא יותר מזה". (תלמיד)

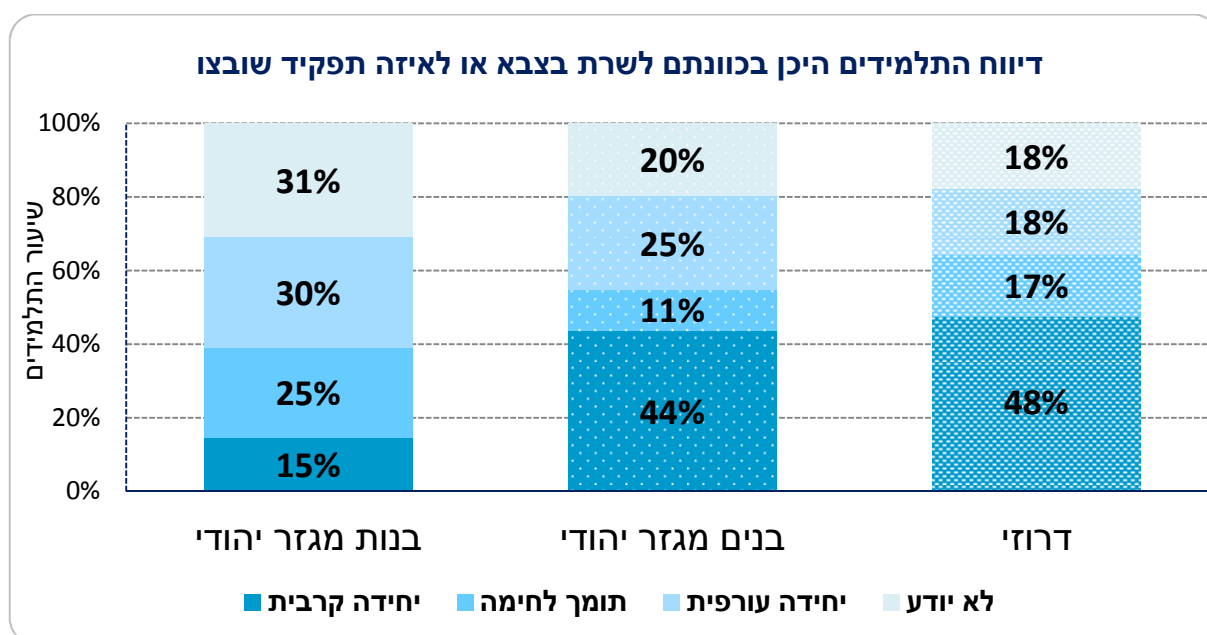
סיכום: מרבית התלמידים אינם מודעים לכך שהם משתתפים בתכנית. מבחינתם, הם לוקחים חלק בפעילויות ובאירועים שונים שמציע בית הספר לקראת הגיוס. להערכת תלמידים אלו, הצגת הפעילויות השונות כתכנית ופריסת יעדי התכנית ורכיביה היו מאפשרים את מקסום ושדרוג המענה הניתן להם בנושא ההכנה לצה"ל.

מרבית המנהלים, הרכזים והמורים תופסים את העשייה בבית הספר כתהליך שהתלמידים עוברים, גם מבחינת המידע הנרכש על ידם וגם מבחינה הרגשית והמנטלית. כך, למשל, תלמידים שהיו חסרי מוטיבציה להתגייס שינו לחלוטין את עמדותיהם תוך כדי פעולות ההכנה. לעומת זאת, בקרב התלמידים, כמחצית מדגישים את חוסר הרצף ואת פערי הזמן שבין הפעילויות השונות או את הדגש הבולט, לטעמם, ולעתים הבלעדי על נתינת מידע. המחצית השנייה של התלמידים דיווחו כי במחשבה שנייה הם מבינים כי במהלך ההכנה, הניתנת בבית הספר לקראת השירות הצבאי, הם עוברים תהליך.

פרק ז: עמדות התלמידים כלפי השירות הצבאי

פרק זה מנסה לבחון את עמדות התלמידים ביחס לשירות הצבאי: היכן הם מתכוונים לשרת, עד כמה הם מרגישים מוכנים לשירות, החשיבות שהם מייחסים לשירות בצה"ל, הנושאים המטרידים אותם ועוד. חשוב להזכיר כי התלמידים נשאלו במהלך ינואר - פברואר, בשלב שחלקם עדיין לא סיים את תהליכי המיון לשירות הצבאי. בשאלונים, נשאלו התלמידים אם הם כבר שובצו לתפקיד בצה"ל או שהם יודעים היכן בכוונתם לשרת. מהנתונים עולה כי 9% מהבנים דוברי העברית, 5% מהבנות דוברות העברית ו-18% מהבנים במגזר הדרוזי דיווחו כי כבר שובצו לתפקיד בצבא. תלמידים שעדיין לא שובצו לתפקיד מסוים בצבא (רוב התלמידים) נשאלו היכן בכוונתם לשרת. התרשים הבא כולל איחוד של תשובות התלמידים שכבר שובצו לתפקיד בצבא, ושל אלו שלא שובצו עדיין וענו בשאלון לשאלה היכן בכוונתם לשרת.

תרשים 38: דיווח התלמידים היכן בכוונתם לשרת בצבא או לאיזה תפקיד שובצו

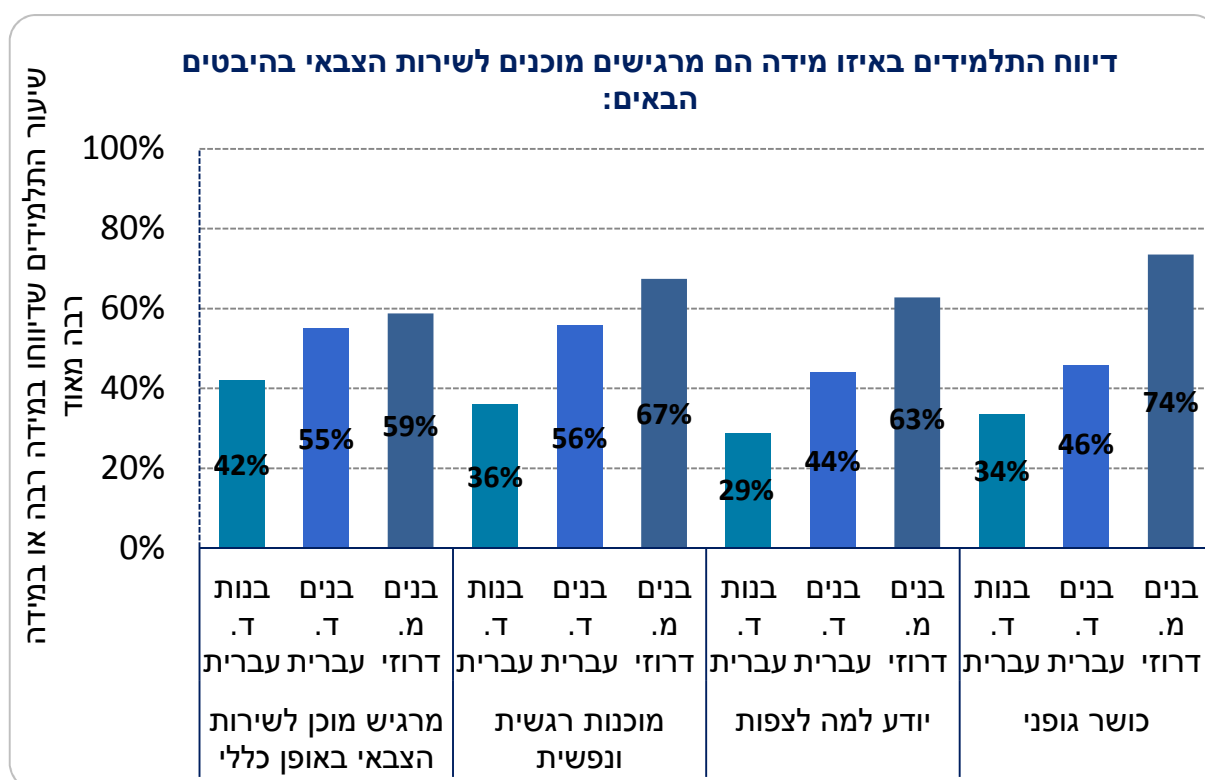
מהתרשים עולה כי בנים במגזר הדרוזי משובצים לשירות קרבי או מתכננים שירות קרבי יותר מאשר בנים דוברי עברית: 48% מהבנים במגזר הדרוזי מתכננים שירות קרבי או שובצו ליחידה קרבית בהשוואה ל-44% מהבנים **דוברי העברית**. כמו כן, 17% מהבנים הדרוזים ישרתו או מתכננים לשרת כתומכי לחימה בהשוואה ל-11% מהבנים דוברי העברית, ו-18% מהם ישרתו או מתכננים לשרת ביחידה עורפית, בהשוואה לרבע מהבנים במגזר דובר העברית.

15% מהבנות דוברות העברית שובצו לשירות ביחידה קרבית או מתכוונות לשרת בה. רבע מהן שובצו או מתכוונות לשרת כתומכות לחימה ו-30% מהן שובצו או מתכוונות לשרת ביחידה עורפית.

ראוי לשים לב לשיעור הגבוה של תלמידים (כ-20% מהבנים, הן דוברי העברית והן במגזר הדרוזי, ו-31% מהבנות) שעדיין אינם יודעים בשלב זה של השנה (כאמור, ינואר פברואר במהלך י"ב), היכן בכוונתם לשרת.

עוד נשאלו התלמידים עד כמה הם מרגישים מוכנים לשירות הצבאי, תוך התייחסות לכמה היבטים. תשובות התלמידים מופיעות בתרשים הבא:

תרשים 39: דיווח התלמידים באיזו מידה הם מרגישים מוכנים לשירות הצבאי

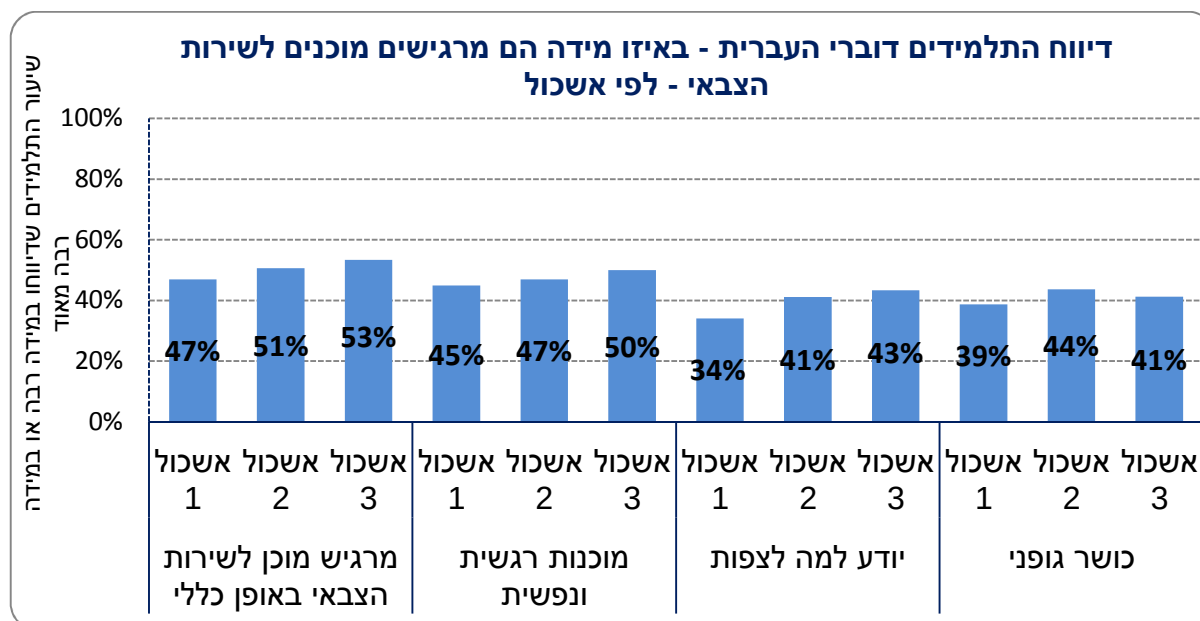

מהתרשים עולה תמונה דומה לנתונים שהוצגו קודם לכן ביחס למוכנות של הבנים במגזר הדרוזי לשירות הצבאי: הבנים הדרוזים, בהשוואה לבנים דוברי העברית, מרגישים מוכנים יותר לשירות הצבאי בכל ההיבטים שנשאלו. כמו כן, באופן כללי בנים חשים מוכנים יותר לשירות מבנות. לדוגמה, 59% מהבנים במגזר הדרוזי, 55% מהבנים במגזר דובר עברית ו-42% מהבנות דיווחו כי הם מרגישים מוכנים באופן כללי לשירות הצבאי. בנוסף, 67% מהבנים במגזר הדרוזי, 56% מהבנים דוברי העברית ו-36% מהבנות דיווחו על מוכנות רגשית ונפשית לקראת השירות הצבאי.

היות שהפעילויות והמשאבים שמקבלים בתי הספר תלויים, כאמור, באשכול שאליו הם שייכים, בדקנו את מידת המוכנות של התלמידים, על פי החלוקה לאשכולות השונים.

תרשים 40: דיווח התלמידים דוברי העברית - באיזו מידה הם מרגישים מוכנים לשירות הצבאי - לפי

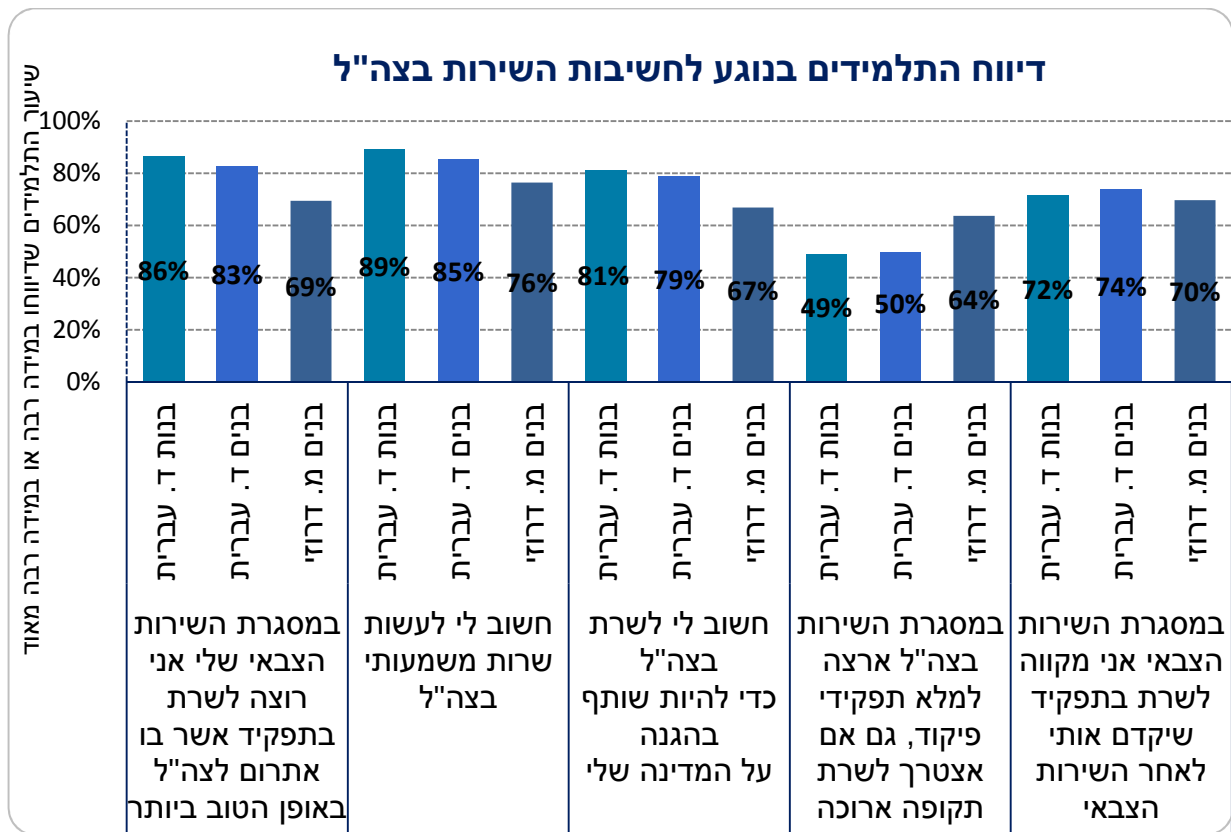
אשכול

ניתוח הנתונים על פי אשכול מעלה כי בדרך כלל, עם העלייה באשכול, ישנה עלייה בתחושת המוכנות של התלמידים לשירות הצבאי. כלומר, גם כאן ניתן לראות שוב את השפעתן החיובית של הפעילויות השונות במסגרת התכנית, שכלל שמקבלים יותר מהן, כך עולה תחושת המוכנות של התלמידים.

חשיבות השירות בצה"ל בעיני התלמידים נבחנה במספר היגדים "חיוביים", כגון 'חשוב לי לעשות שירות משמעותי בצה"ל' ובמספר היגדים "שליליים", כגון 'השירות בצה"ל הוא בזבוז זמן'. תשובות התלמידים מופיעות בשני התרשימים הבאים:

תרשים 41: דיווח התלמידים בנוגע לחשיבות השירות בצה"ל

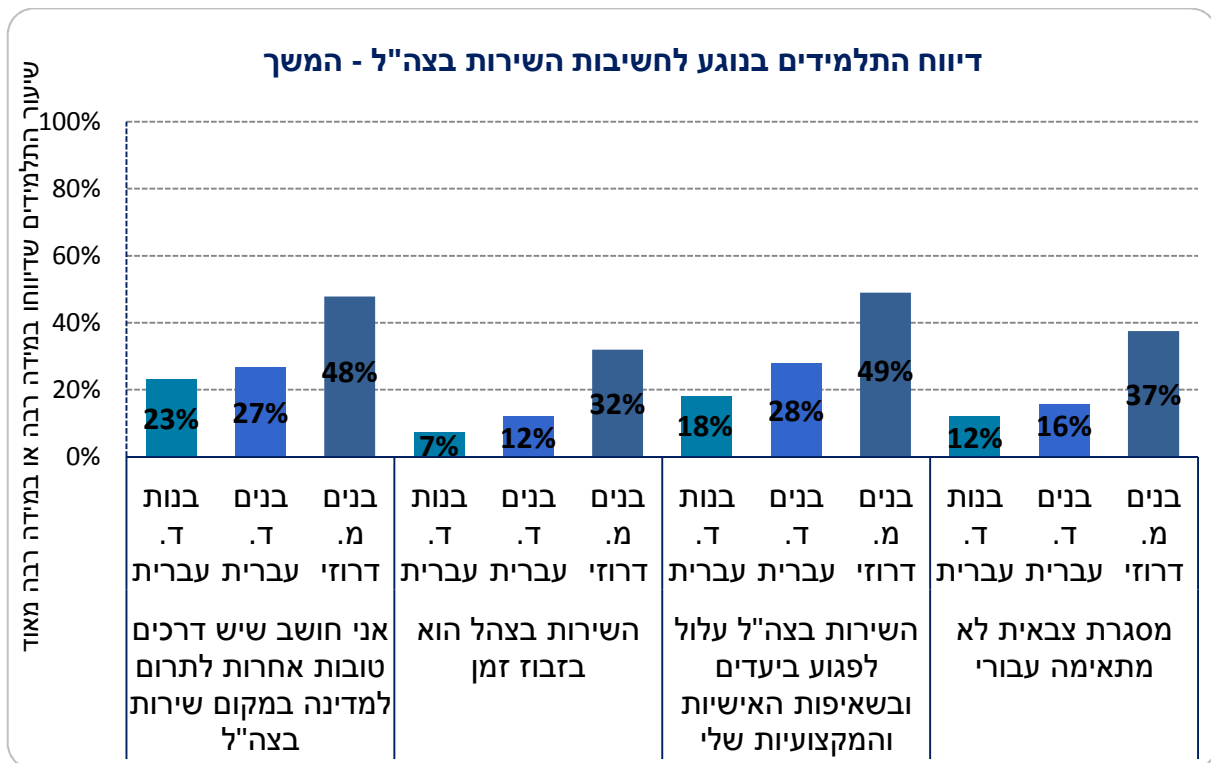

מהנתונים עולה כי בשונה מהדיווחים על תחושת המוכנות של התלמידים לשירות הצבאי, שבהם עלה כי דיווחי הבנים במגזר הדרוזי היו גבוהים מדיווחי הבנים במגזר דובר העברית, הרי שבמרבית ההיבטים המתייחסים לחשיבות השירות הצבאי, העמדות של הבנים במגזר הדרוזי נמוכות יותר מעמדות התלמידים במגזר דובר עברית. כך, למשל, מעל 80% מהבנים ומהבנות דוברי העברית מעוניינים בשירות צבאי בתפקיד שבו יתרמו לצה"ל באופן הטוב ביותר וכן מעוניינים להיות שותפים בהגנה על המדינה, בהשוואה לכשני שלישים מהבנים במגזר הדרוזי.

אשר לרצון התלמידים בתפקיד שיקדם אותם לאחר השירות הצבאי, עמדותיהם דומות בשלושת קבוצות האוכלוסייה: כ-70% מהתלמידים מקווים לשרת בתפקיד שכזה. עוד עולה מהנתונים כי בנים במגזר הדרוזי, בהשוואה לבנים ולבנות במגזר דובר העברית, דיווחו בשיעורים גבוהים יותר על רצון בתפקיד פיקודי גם במחיר של שירות צבאי ארוך יותר (64% מהבנים במגזר הדרוזי בהשוואה לכמחצית מדוברי העברית). בנוגע לחשיבות השירות בצה"ל, כפי שהיא נתפסת בעיני התלמידים, לא נמצאו הבדלים משמעותיים לפי אשכול בית ספרי.

תשובות כלל התלמידים בנוגע לחשיבות השירות בצבא מקבלות גיבוי בדיווחי הרכזים: 88% מהרכזים מעריכים כי לכל התלמידים בבית ספרם או לרובם יש מוטיבציה לגיוס לצה"ל.

תרשים 42: דיווח התלמידים בנוגע לחשיבות השירות בצה"ל - המשך

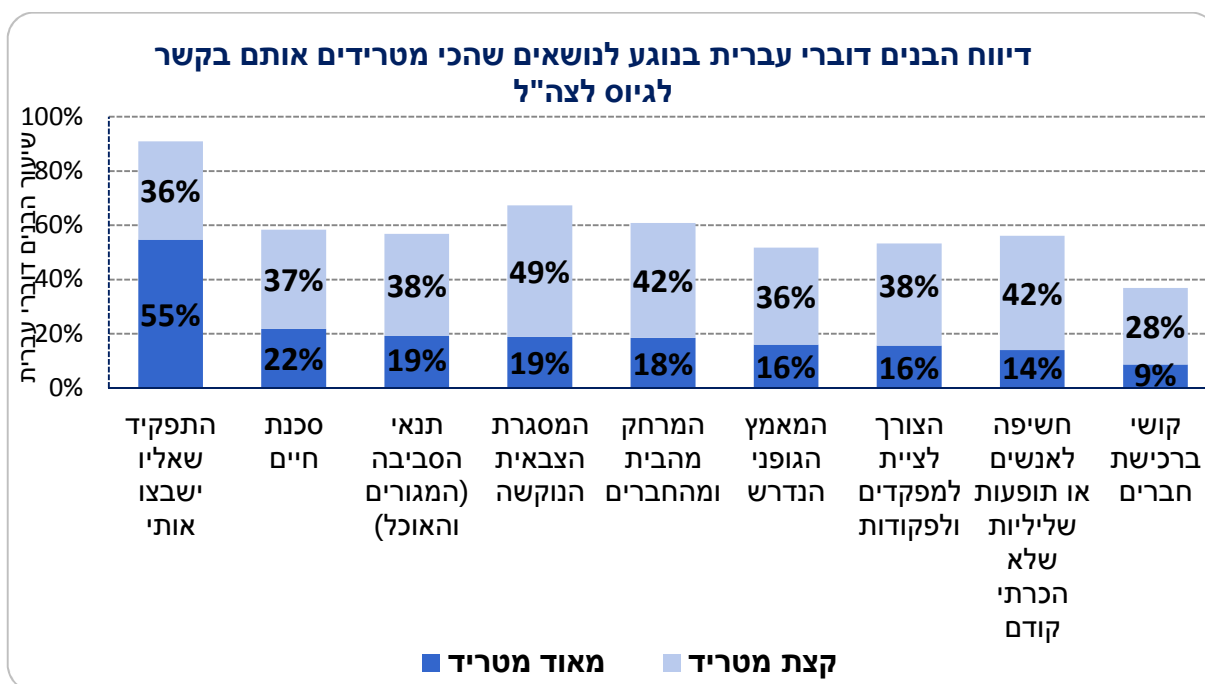

התמונה המתקבלת כאן היא תמונת ראי לתמונה שהתקבלה בתרשים הקודם: שיעורים גבוהים משמעותית של תלמידים מהמגזר הדרוזי, בהשוואה למגזר דובר העברית, דיווחו כי שירות בצה"ל עלול לפגוע ביעדים ובשאיפות שלהם (49% מהבנים במגזר הדרוזי בהשוואה ל-28% מהבנים ו-18% מהבנות במגזר דובר העברית). כמו כן, 37% מהבנים במגזר הדרוזי דיווחו שהמסגרת הצבאית אינה מתאימה להם, בהשוואה ל-16% מהבנים דוברי עברית ו-12% מהבנות. כמחצית מהבנים במגזר הדרוזי חושבים כי יש דרכים טובות אחרות לתרום למדינה בהשוואה לכרבע מהבנים והבנות דוברי העברית. כלומר, במקביל לחשיבות שמייחסים רוב התלמידים לשירות בצה"ל, עדיין תלמידים לא מעטים אינם מעוניינים לשרת שירות צבאי.

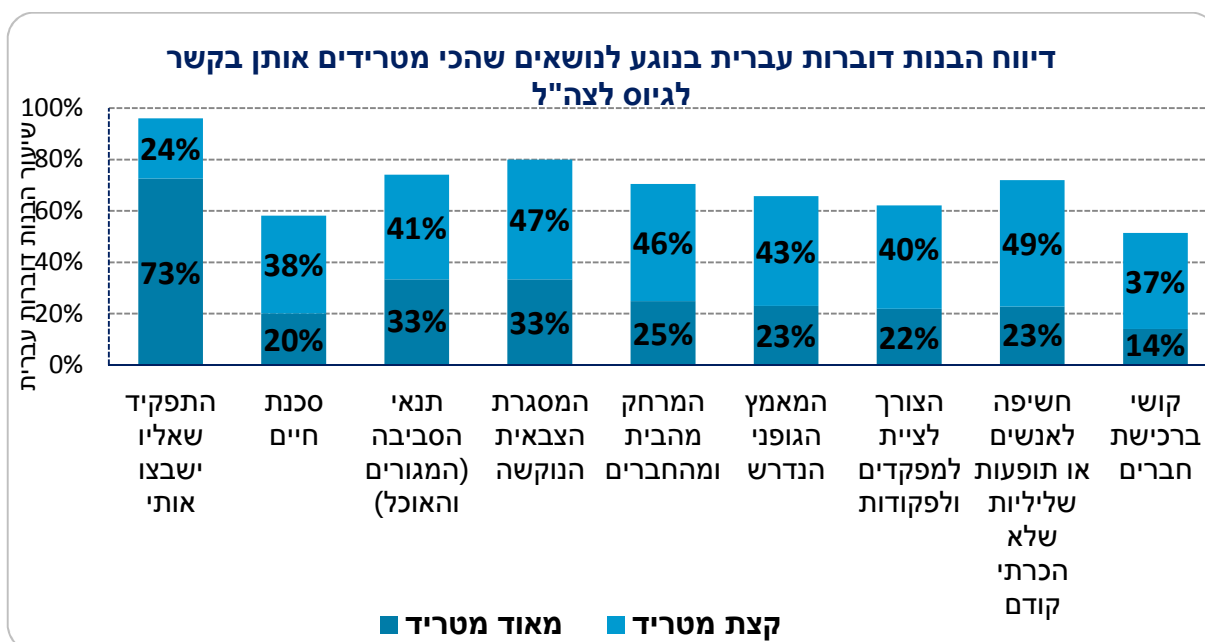
התקופה שלקראת השירות בצה"ל מלווה אצל בני הנוער בדרך כלל בחששות לקראת העתיד לבוא. כדי שניתן יהיה ללמוד על חששות התלמידים, הם נשאלו מהם הנושאים שהכי מטרידים אותם בקשר לגיוס לצה"ל. תשובות התלמידים מפורטות בתרשימים הבאים.

תרשים 43: דיווח התלמידים בנוגע לנושאים שהכי מטרידים אותם ביחס לגיוס לצה"ל

בנים דוברי עברית

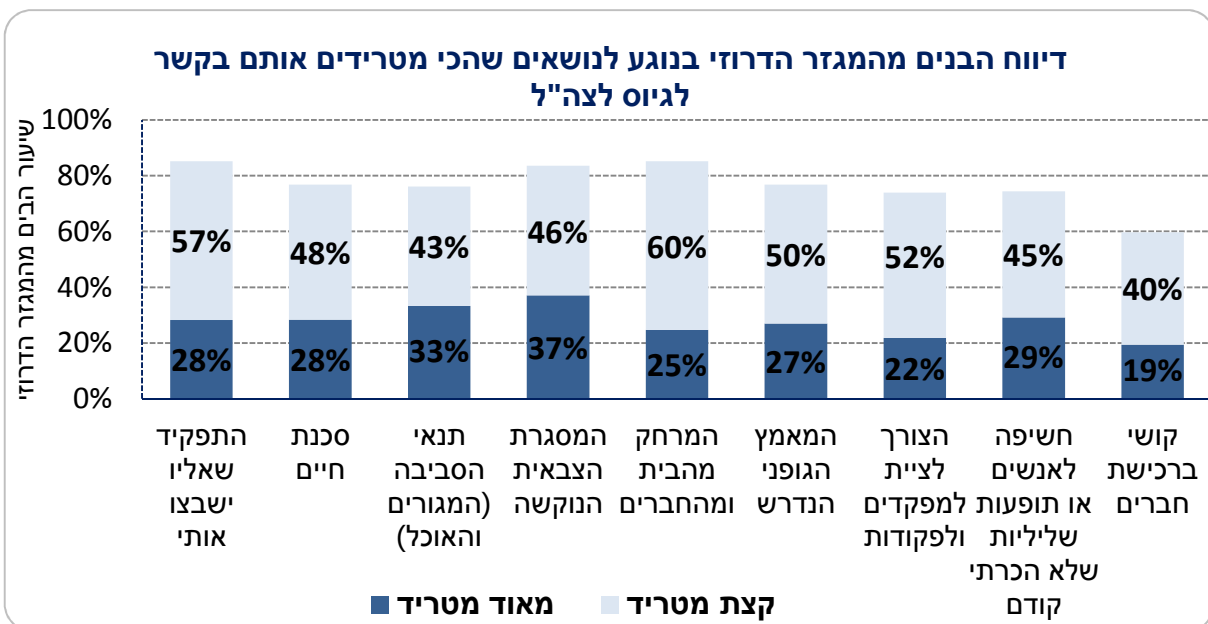
בנות דוברות עברית

התלמידים דוברי העברית, הן הבנים והן הבנות (ובייחוד הבנות) מוטרדים מאוד מהתפקיד שאליו ישובצו בצה"ל. 73% מהבנות ו-55% מהבנים דיווחו כי נושא זה מטריד אותם מאוד. בנוסף, כשליש מהבנות (לעומת כחמישית מהבנים) מוטרדות מאוד מתנאי הסביבה בצבא (המגורים והאוכל) ומהמסגרת הצבאית הנוקשה, וכרבע מהן מוטרדות מאוד מהמרחק מהבית ומהחברים. הנושא של סכנת חיים מעסיק כחמישית מהתלמידים - בנים ובנות.

תשובות התלמידים במגזר הדרוזי, בהשוואה לבנים דוברי העברית, כפי שניתן לראות בתרשים הבא:

בנים מהמגזר הדרוזי

שיעור נמוך יחסית של בנים במגזר הדרוזי מוטרדים מאוד מהתפקיד אליו ישובצו (28% בהשוואה ל-55% בקרב הבנים דוברי העברית). לעומת זאת, שיעור גבוה יחסית של בנים במגזר מוטרדים מאוד מהמסגרת הצבאית הנוקשה (37% לעומת 19% בקרב הבנים דוברי העברית) ומתנאי הסביבה (כשליש מהתלמידים לעומת כחמישית מהם). בנוסף, כרבע עד כ-30% מהתלמידים במגזר הדרוזי מוטרדים מאוד מחשיפה לאנשים או לתופעות שליליות, מסכנת החיים הנשקפת להם בשירות בצה"ל, מהמאמץ הגופני הנדרש מהם ומהמרחק מהבית והחברים.

סיכום: שיעור גבוה בקרב תלמידי י"ב (כרבע מהתלמידים) הנמצאים כבר במחצית שנת הלימודים, עדיין אינם יודעים היכן בכוונתם לשרת. לעומתם, קרוב למחצית מהבנים דוברי העברית (44%) וכמחצית מהבנים במגזר הדרוזי (48%) שובצו לשרת ביחידה קרבית או מתכננים לשרת בה. רוב הבנות, מתכוונות להגיע ליחידה עורפית או לשרת כתומכות לחימה.

שיעור גבוה של תלמידים במגזר הדרוזי (כשני שלישים מהתלמידים) מרגישים כי הם מוכנים לשירות הצבאי, בהשוואה לכמחצית מהבנים דוברי העברית ולכשליש מהבנות. כמו כן, בדרך כלל עם העלייה באשכול, ישנה עלייה בשיעור התלמידים המרגישים מוכנים לשירות הצבאי. כלומר, ככל שבית הספר מקבל יותר משאבים ופעילויות לטובת הכנה לצה"ל, כך עולה תחושת המוכנות של התלמידים לשירות.

רוב התלמידים רואים חשיבות רבה בגיוסם לצה"ל והם מעוניינים לשרת שירות משמעותי שבו יתרמו לצה"ל בצורה הטובה ביותר: מעל 85% מהבנים והבנות דוברי העברית וכשלושה רבעים מהבנים במגזר הדרוזי מדווחים כי חשוב להם לעשות שירות משמעותי וכ-80% מדוברי העברית וכשני שלישי מהבנים במגזר הדרוזי מעוניינים להיות שותפים בהגנה על המדינה. לעומתם, כשישית מהבנים דוברי העברית, כשמינית מהבנות וכשליש מהבנים במגזר הדרוזי סבורים כי מסגרת צבאית אינה מתאימה עבורם.

ולבסוף, תלמידים דוברי עברית, והבנות אף יותר מהבנים, מוטרדים מאוד בנוגע להתפקיד שאליו ישבצו אותם בצה"ל: 73% מהבנות ו-55% מהבנים דיווחו כי נושא זה מאוד מטריד אותם.

פרק ח: הגורמים לניבוי תפיסות התלמידים

לבסוף, על מנת לבחון מהם המשתנים המנבאים את תפיסות התלמידים ביחס לתמיכה ולסיוע שקיבלו מבית הספר במסגרת התכנית וכן ביחס לתחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי, ערכנו סדרה של שלוש רגרסיות לינאריות מרובות היררכיות (Multiple Linear Hierarchical Regressions), שבה המשתנים המנובאים היו דירוגי התלמידים ביחס לשאלות:

✓ "באיזו מידה בית הספר תמך ועודד אותך לשרת שירות משמעותי בצה"ל?"

✓ "באיזו מידה בית הספר סייע לך בהתלבטויות הנוגעות לשירות בצה"ל?"

✓ "באיזו מידה אתה מרגיש מוכן לשירות הצבאי באופן כללי?"

בכל אחת מהרגרסיות, הוכנסו בצעד הראשון מספר משתני בקרה: אשכול התלמיד, האם התלמיד עולה חדש, האם התלמיד ממוצא אתיופי והאם התלמיד השתתף בשעות הפנאי שלא במסגרת בית ספר בקורס הכנה לצה"ל (כן/לא).

בצעד השני הוכנסו שני משתנים נוספים: האם התלמיד שובץ לשירות קרבי או שהוא מתכוון לשרת שירות קרבי והאם התלמיד שובץ או מתכוון לשרת כתומך לחימה.

בצעד השלישי הוכנסו משתני ההשתתפות בתכניות ההכנה השונות: 'עצמ"ה', 'ידידות צהלה', 'לקראתך', 'מרכז מעשה', 'מעגלים', 'שבוע גדנ"ע', 'מיצג חילות', 'בעקבות לוחמים', 'נתיבי נעורים', 'דרך ערך' ו'אחרי'.

בצעד הרביעי והאחרון הוכנסו שלושת משתני המחקר שנגעו לתפיסות התלמידים בנוגע לעיסוק בתי הספר בתוכני התכנית: "באיזו מידה עסק בית הספר בהיבטים הפסיכולוגיים של ההכנה לגיוס ושל השירות צבאי", "באיזו מידה עסק בית הספר בהיבטים כלליים של ההכנה לגיוס והשירות צבאי" ו"באיזו מידה עסק בית הספר בהיבטים היישומיים של ההכנה לגיוס והשירות הצבאי". הרגרסיות נערכו בנפרד לבנים ולבנות.

יש לציין, שבניתוח הרגרסיה הקשר בין כל אחד מהמשתנים המנבאים ובין המשתנה המנובא הוא ייחודי ומנוכח מיתר המשתנים במודל. כלומר נבחנים הקשרים בין כל אחד מהתחומים הספציפיים לבין המשתנה המנובא, מעבר למכנה המשותף שלו עם משתנים אחרים.

לוח מספר 5 מציג את תוצאות ניתוחי הרגרסיה.

לוח 5: תוצאות הרגרסיות המרובות לניבוי תפיסות התלמידים בנוגע לתמיכה ולסיוע של בית הספר בהכנה לקראת השירות

באיזו מידה בית הספר תמך ועודד אותך לשרת שירות משמעותי בצה"ל?"				באיזו מידה בית הספר סייע לך בהתלבטויות הנוגעות לשירות בצה"ל?"				באיזו מידה אתה מרגיש מוכן לשירותך הצבאי באופן כללי?"				
בנות		בנים		בנות		בנים		בנות		בנים		
<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	<i>p-value</i>	<i>Beta</i> %שונות מוסברת	
<.001	<u>2.5%</u>	<.001	<u>1.0%</u>	<.001	<u>2.2%</u>	<.001	<u>1.6%</u>	<.001	<u>0.7%</u>	.071	0.1%	צעד I: R ²
<.001	<u>.075</u>	<.001	<u>.041</u>	<.001	<u>.102</u>	<.001	<u>.122</u>	.004	<u>.032</u>	.068	.021	אשכול
.008	<u>-.029</u>	.114	.018	<.001	<u>.052</u>	.228	-.014	.038	<u>.023</u>	.059	-.022	עולה חדש (0-לא)
.009	<u>.029</u>	<.001	<u>-.048</u>	<.001	<u>.059</u>	.006	<u>.032</u>	.074	.020	.324	.012	משפחה של עולים מאתיופיה (0-לא)
<.001	<u>.137</u>	<.001	<u>.082</u>	<.001	<u>-.043</u>	.887	.002	<.001	<u>-.070</u>	.273	.013	השתתפות בקורס הכנה לצה"ל בפנאי (0-לא)
<.001	<u>6.6%</u>	<.001	<u>6.7%</u>	<.001	<u>0.8%</u>	<.001	<u>1.4%</u>	<.001	<u>0.6%</u>	<.001	<u>0.4%</u>	צעד II: R ² change
<.001	<u>.278</u>	<.001	<u>.275</u>	<.001	<u>.084</u>	<.001	<u>.125</u>	<.001	<u>.06</u>	<.001	<u>.05</u>	קרבי (0-לא)
.010	<u>.03</u>	<.001	<u>.151</u>	<.001	<u>.088</u>	<.001	<u>.066</u>	<.001	<u>.077</u>	<.001	<u>.066</u>	תומך לחימה (0-לא)
<.001	<u>0.9%</u>	<.001	<u>1.3%</u>	<.001	<u>3.7%</u>	<.001	<u>2.7%</u>	<.001	<u>5.3%</u>	<.001	<u>2.0%</u>	צעד III: R ² change
.604	-.006	.832	.003	.268	.013	.527	.008	.399	.010	.006	<u>.034</u>	עצמה
<.001	<u>.048</u>	.044	<u>-.028</u>	.107	-.019	.828	.003	.006	<u>.031</u>	.279	-.016	ידידות
.062	.023	<.001	<u>.067</u>	.677	-.005	.018	<u>.030</u>	.044	<u>-.026</u>	.080	.022	לקראתך
.005	<u>-.033</u>	.761	-.004	<.001	<u>.054</u>	.007	<u>.037</u>	.046	<u>.024</u>	.691	-.006	מרכז מעשה
.208	-.015	.001	<u>.040</u>	<.001	<u>.077</u>	<.001	<u>.049</u>	.439	.009	.275	.013	מעגלים
.002	<u>.034</u>	.001	<u>-.037</u>	<.001	<u>.083</u>	.045	<u>.024</u>	<.001	<u>.117</u>	.001	<u>.039</u>	גדנ"ע
.961	-.001	.496	-.008	<.001	<u>.055</u>	<.001	<u>.042</u>	<.001	<u>.143</u>	<.001	<u>.079</u>	מיצג חילות
<.001	<u>.038</u>	<.001	<u>.060</u>	.225	-.014	.001	<u>.039</u>	.009	<u>-.029</u>	.024	<u>.028</u>	בעקבות לוחמים
<.001	<u>.042</u>	.004	<u>.034</u>	<.001	<u>.093</u>	.002	<u>.037</u>	<.001	<u>.063</u>	<.001	<u>.062</u>	דרך ערך
.004	<u>.031</u>	.307	-.012	<.001	<u>.050</u>	<.001	<u>.101</u>	<.001	<u>.078</u>	<.001	<u>.055</u>	אחריי
<.001	<u>3.7%</u>	<.001	<u>3.8%</u>	<.001	<u>35.5%</u>	<.001	<u>33.2%</u>	.001	<u>29.7%</u>	.001	<u>34.4%</u>	צעד IV: R ² change
<.001	<u>.137</u>	.029	<u>.033</u>	<.001	<u>.297</u>	<.001	<u>.282</u>	<.001	<u>.225</u>	<.001	<u>.268</u>	עיסוק בה"ס בהיבטים פסיכולוגיים של הכנה לגיוס ושירות צבאי
.002	<u>.047</u>	<.001	<u>.072</u>	<.001	<u>.175</u>	<.001	<u>.143</u>	<.001	<u>.208</u>	<.001	<u>.113</u>	עיסוק בה"ס בהיבטים כלליים של הכנה לגיוס ושירות צבאי
.01	<u>.038</u>	<.001	<u>.122</u>	<.001	<u>.234</u>	<.001	<u>.253</u>	<.001	<u>.215</u>	<.001	<u>.306</u>	עיסוק בה"ס בהיבטים יישומיים של הכנה לגיוס ושירות צבאי
<.001	<u>14%</u>	<.001	<u>13%</u>	<.001	<u>42%</u>	<.001	<u>39%</u>	<.001	<u>36%</u>	<.001	<u>37%</u>	Full Model R ²

ניתוח הרגרסיה העלה כמה ממצאים: ראשית, **משתני הרקע מסבירים מעט מאוד מהשונות של המשתנים התלויים** - תחושות התלמידים ביחס למידה שבה בית הספר עודד לשירות משמעותי וסייע בהתלבטויות ביחס לשירות וביחס למידת מוכנותם לשירות, **למעט שירות קרבי/תומך לחימה בהקשר של תחושת מוכנות לשירות הצבאי**, כאשר תלמידים המתעתדים לשרת ביחידה קרבית חשים שהם מוכנים לשירות מעט יותר מאחרים.

נוסף על כך, **משתני המחקר שנבדקו תרמו להסבר אחוזי שונות גבוהים של שניים מהמשתנים התלויים: המידה שבה התלמידים חשים כי בית הספר תמך ועודד אותם לשרת שירות משמעותי בצה"ל (37% שונות מוסברת בקרב הבנות ו-36% בקרב הבנים), והמידה שבה התלמידים חשים כי בית הספר סייע להם בהתלבטויות הנוגעות לשירות בצה"ל (39% שונות מוסברת בקרב הבנות ו-42% בקרב הבנים).** המשתנים הסבירו אחוזי שונות נמוכים יותר של המשתנה בנוגע לתחושת המוכנות של התלמידים לשירות הצבאי באופן כללי (13% שונות מוסברת בקרב הבנות ו-14% בקרב הבנים).

בחינת המשתנים שנכנסו לרגרסיות בצעד השלישי, ואשר התייחסו להשפעת השתתפות התלמידים בתכניות השונות, העלו כי **להשתתפות בתכניות השונות הייתה תרומה דיפרנציאלית על המדדים התלויים. התכניות המשמעותיות ביותר היו 'גדנ"ע' ו'נתיבי נעורים דרך ארץ', אשר ההשתתפות בהן תרמה להסבר השונות של כל אחד משלושת המשתנים התלויים, לרוב יותר בקרב הבנים מאשר בקרב הבנות. נמצא כי ההשתתפות בגדנ"ע אף הייתה קשורה שלילית לתחושת מידת המוכנות לשירות בקרב הבנות. להשתתפות בתכניות 'אחריי' ו'בעקבות לוחמים' הייתה השפעה מעטה יותר על המשתנים התלויים, כשלהשתתפות ביתר התכניות הייתה השפעה קטנה, אם בכלל, על המשתנים התלויים.**

יתרה מכך, **שלושת המשתנים שנכנסו למודלים בצעד האחרון ואשר עסקו בהשפעת העיסוק של בית הספר בהיבטים פסיכולוגיים, יישומיים וכלליים של השירות, מסבירים, מעבר למשתני הרקע וההשתתפות בתכניות, מעט מהשונות של תחושת המוכנות של התלמידים לשירות הצבאי (3.7-3.8%), אך היו בעלי תרומה מכרעת ומשמעותית שכן הם מסבירים כשליש מהשונות של התלמידים ביחס לתחושותיהם שבית הספר תמך ועודד אותם בשלבי ההכנה לשירות ועזר להם בהתלבטויות לגבי סוגיות שונות הקשורות לגיוס ולשירות.** זהו ממצא מעניין (ונמצא גם במקומות אחרים), המלמד שלתכניות החיצוניות כשלעצמן יש פחות אפקט על התלמידים מאשר העיסוק האינטנסיבי של בית הספר בנושא, שכן אחרי הכול, בית הספר, שבו מבלים התלמידים את רוב זמנם, הוא מקום משמעותי מאוד למרביתם.

בנוסף, מהנתונים עולה כי בהקשר של עידוד לשירות משמעותי וסיוע בהתלבטות, מעניין לציין הבדלים בין שלושת העיסוקים – **"לעיסוק בה"ס בהיבטים כלליים של הכנה לגיוס ושירות צבאי"**

יש את האפקט הקטן ביותר בכל הקשור לעידוד ולסיוע, בהשוואה לשאר העיסוקים. בהתאם לרוח הדוח, נראה כי הדבר מבטא את תחושת התלמידים כי דרוש להם יותר מידע.

לבסוף, נראה כי אין הבדלים ניכרים בין בנים לבנות מבחינת השפעתם של משתני העיסוק של בית הספר בתכנים שונים של הגיוס על תחושותיהם ביחס למידת תמיכתו של בית הספר בהם והמידה שבה עזר להם בהתלבטויות השונות לגבי ההכנה לגיוס והשירות הצבאי. זאת למעט ההקשר של תחושת המוכנות, שלגביו נמצא כי אצל בנות קיים אפקט גדול יותר של היבטים כלליים, ואילו אצל בנים האפקט הגדול יותר הוא של היבטים פסיכולוגיים.

סיכום: ממצאי הרגרסיה מעלים כי עיסוקו של בית הספר בהיבטים פסיכולוגיים, יישומיים וכלליים של השירות, כפי שהוא נתפס על ידי התלמידים, תורם באופן משמעותי לתחושות התלמידים כי בית הספר תומך בהם ומעודד אותם לקראת השירות, עוזר להם בהתלבטויות לגבי סוגיות שונות הקשורות לגיוס ולשירות ומשפיע על תחושת המוכנות שלהם לשירות הצבאי.

תובנות מסכמות דיון והמלצות

כל בעלי התפקידים שרואינו במסגרת הערכה זו – המנהלים, הרכזים החברתיים והמחנכים – תיארו עשייה מתמשכת ומגוונת בבתי הספר שלהם ותרמו, כל אחד בתורו, את נקודת הראות שלו עד לקבלתה של תמונה עשירה וברורה של התנהלות בתי הספר ביישום התכנית, ללא הבדלים משמעותיים בין בעלי התפקידים הללו/סתירות ביניהם.

ניכר כי ישנה הסכמה גורפת מצד הצוותים החינוכיים והתלמידים לגבי אחריותם של בתי הספר להכנת התלמידים לקראת שירותם הצבאי, ולגבי חובתם למלא תפקיד זה ולראות בו יעד חינוכי. יתרה מכך, מדיווחי הצוות החינוכי בבית הספר עולה כי מטרות התכנית הנוגעות להכנת התלמידים לגיוס ולהעלאת שיעורי הגיוס בכלל וגיוס משמעותי בפרט מושגות במידה רבה באמצעות התכנית. עם זאת, התלמידים מצביעים על הצורך שלהם בתכנית מקיפה, מעמיקה ושיטתית יותר, אשר תציע כלים ומידע רבים וממוקדים יותר בנוגע לאפשרויות העומדות לפניהם אחרי סיום הלימודים, ואשר תכלול עיסוק נוסף בנושאים הקשורים להכנה לגיוס ולשירות הצבאי וחשיפה נוספת ליחידות צה"ל השונות בשטח.

מבין ממצאי ההערכה, כפי שתוארו בדוח זה, ראויים לדיון העניינים הבאים: המידה בה קיימת התאמה בין עקרונות היסוד של התכנית ובין ההתנהלות והיישום בשטח בבתי הספר, תוך שימת לב לפערים, אם קיימים, ולטיבם; המידה בה קיימת התאמה בין מטרות ויעדי התכנית ובין השפעותיה, תרומתה והישגיה; אחידות העמדות החיוביות כלפי התכנית; והטיפולוגיה המסתמנת מבחינת אוכלוסיות תלמידים, צרכים ומענים.

מידת ההתאמה בין הרציונל ועקרונות היסוד של התכנית ובין יישומה בשטח

חמשת עקרונות היסוד שעליהם מושתתת התכנית מיושמים ברובם כהלכה, בווריאציות כאלה ואחרות: שלושה מהם מתמלאים באופן מלא (1) שילוב בין חינוך ערכי, הכנה רגשית, רכישת ידע והקניית מיומנויות; (2) קיום רצף תהליכי של מפגשים על פי שלבי הגיוס ולוח השנה; (3) התבססות על תיאום ועבודה משותפת של בית הספר עם כל השותפים האחרים, ושניים מהם – המחנך כדמות מובילה בהכנה, במסגרת שיעורי חינוך, ובכלל, וההכנה כתכנית בית ספרית תהליכית ומובנית עבור התלמידים – באופן חלקי.

גם נושאי החובה נידונים כולם: צה"ל ואני, הכנה לצו גיוס, המימוש העצמי והאפשרות להתפתחות אישית תוך תרומה לחברה, הכנה לשבוע ההתנסות בגדנ"ע – אך, כפי שהודגש לאורך הדוח, לא תמיד בהתאם לצורכי התלמידים. בכיתות י"א זוכים להתייחסות בולטת לנושאים הבאים: חיזוק תפיסת השירות בצה"ל כביטוי לחובה אזרחית; הבנת מקומו של צה"ל בחברה הישראלית; חיזוק

המחויבות לשירות בצה"ל; הכרת מורשת צה"ל; טיפוח תחושת ההזדהות וההשתייכות של בני הנוער לעם, לארץ ולמדינת ישראל והגברת תחושת האחריות של בני הנוער למימוש זכותם וחובתם האזרחית לשמור על בטחון המדינה; הכרת תהליכי השיבוץ והמיון; שיפור נתוני האיכות באמצעות הכנה והעלאת המודעות למבחני צו ראשון ופיתוח מיומנויות למעבר מיונים בהצלחה; פיתוח גישה ערכית/מוטיבציה לגיוס ממניעים ערכיים, תוך מיצוי הפוטנציאל לשירות משמעותי/יחידת עילית/פיקוד וקצונה ועידוד הנכונות של בני הנוער לשירות משמעותי בצה"ל תוך הדגשת החשיבות של השירות במערך הלוחם, בהתאם לצורכי הצבא ולכישוריהם ולרצונותיהם והעלאת אחוז הגיוס בקרב אוכלוסיות שאינן מתגייסות מסיבות שונות; ושותפות הורים, מחנכים ובוגרים בתהליך הגיוס.

מרבית ההנחיות לעשייה ולפעילויות מתבצעות; בכיתות י"א בולט העיסוק בתחומים הבאים: צעדים להעלאת המניעים השונים להתגייסות לצבא, תוך הבחנה בין מניעים אישיים למניעים חברתיים-לאומיים והאפשרות לשלב ביניהם; דיון בקשיים וברווחים הצפויים מן השירות הצבאי עבור בני הנוער; הגברת תחושת האחריות של בני הנוער למימוש זכותם וחובתם האזרחית לשמור על בטחון המדינה; ובירור מהות המתח שבין חובת היחיד לשרת את המדינה לבין זכויותיו הפרטיות וכי לקחת אחריות אישית עשויה להשפיע לטובה על מידת שביעות הרצון מהשירות הצבאי; הכנה לקראת הביקור בלשכת גיוס (מועבר כמודל המדמה את התחנות שבהן יעבור התלמיד בצו ההתייצבות - אימות נתונים, מבחנים פסיכוטכניים, ראיון אישי ובדיקות רפואיות); הגברת המודעות לחשיבות הביטוי המיטבי של יכולות התלמיד במבדקים ובראיונות הנעשים בצו ראשון; מתן מידע והגברת המודעות של ההורים לחשיבותה של ההיערכות הנכונה של ילדיהם לקראת הביקור בלשכת גיוס ועידודם להיות מעורבים בתהליכים שעוברים ילדיהם, מפגש עם לוחמים שהשתתפו במלחמה; סדנאות בכיתות בהנחיית קצינים בכירים במילואים; סדנה להורים עם מנחי משרד הביטחון משולבת בהרצאה של מפקד בכיר; הגעת ניידת עם מחשבים ניידים המעודכנים בפרטי סטאטוס תלמידים בלשכת גיוס ותהליכי המשך שמתוכננים בעבורם.

לגבי פעילויות ונושאים אחדים נוצר הרושם כי בתי הספר 'מדלגים' עליהם, או שלחילופין לא התקבל מספיק מידע עליהם. הנושאים הם: תיאום ציפיות עם התלמידים לקראת שיעורי ההכנה לצה"ל; בחינת ההשלכות האקטואליות של סיפורי דילמה על החברה הישראלית ועיסוק בנושאים שעל סדר היום, תוך התייחסות לנקודת המבט של התלמידים כמועמדים לשירות בצה"ל ובהיבט של יחסי צבא חברה (לשם יצירת עניין ותחושת רלוונטיות בקרב התלמידים); היכרות עם ערכי צה"ל המופיעים בקוד האתי והבנתם, תוך גיבוש עמדה אישית, והזמנת הרצאות לצוות החינוכי שמטרתן לאפשר לסגל ללוות את התלמידים ולהיות שותפים פעילים בתהליך ההכנה (באחריות לשכת הגיוס); הכרת שגרת החיים במערכת הצבאית; אימון ולמידה אפקטיבית של כישורי מנהיגות (עבודת צוות, מעורבות והשפעה, ערבות הדדית ועוד); עירור מודעותם של בני הנוער לשאלות ערכיות ומוסריות

(מהי השתמטות ומהי סרבנות, למשל), תוך חיזוק יכולת השיפוט והביקורת, מחשבה עצמית ויזמה והקניית ידע ומיומנויות הנדרשים להם לקראת שירותם בצה"ל.

בשכבה י"ב כוללים היעדים המוצהרים היכרות עם ערכי צה"ל והבנתם; חיזוק המוכנות למעבר ממסגרת אזרחית למסגרת צבאית; זיהוי קשיי הסתגלות והקניית מיומנויות לשירות משמעותי. נושאי החובה הם: בין חובה למימוש (השירות בצה"ל כחובה שמאפשרת העצמה אישית וניוד חברתי); קבלת החלטות מושכלת (איך לא לטעות, מה מתאים לי); הסתגלות לשירות הצבאי ופיתוח חוסן נפשי לקראתו, תוך העלאת חששות ודרכי התמודדות, וסיוע לנערה/לזהות בעצמם כוחות, חוזקות ודרכי התמודדות).

ההנחיות לעשייה ולפעילויות בשכבה זו כוללות הכנת התלמידים למיון תעסוקתי ומילוי שאלון העדפות (תוך חיזוקם במידע רלוונטי באמצעות מיצג חילות ובאמצעות רכישת כלים לקבלת החלטות ולחיזוק המסוגלות להתמודד עם שיבוץ לא רצוי ועם אתגרי השירות בכלל, וכן באמצעות הרחבת רפרטואר דרכי ההתמודדות נוכח קשיים אפשריים וחיזוק הכוחות המצויים בהם); דיון באפשרות להתפתחות אישית תוך תרומה לחברה; היכרות עם ערכי צה"ל המופיעים בקוד האתי תוך גיבוש עמדה אישית; תהליך עיבוד רגשי וקוגניטיבי; שיחה עם קצינה אשר מסבירה לבנות על זכויותיהן בשירות הצבאי, על התפקידים הפתוחים בפניהן ועל השינוי שהתרחש בתפקידים ובזכויות של הנשים בצה"ל; מפגש הסבר לגבי יום המא"ה/מיון תעסוקתי וכן לגבי הגיבושים וימי הסיירות; סיור במיצג החילות המחודש בתל השומר, אשר מציג את כלל חילות צה"ל, את התפקידים בצה"ל ומענה לשאלות אישיות של מלש"בים; בירור תחושות ועמדות; בירור מעמיק לגבי ההבדלים בין חיי האזרחות לחיי הצבא וסדנאות בכיתות בהנחיית קצינים בכירים במילואים להעלאת הנכונות לשירות משמעותי בצה"ל: הכנה ערכית לקראת הגיוס (הפגשת ערכי צה"ל עם ערכים אישיים של תלמידים תוך איתור נקודות החיבור או השוני בין שני אלה); מתן מידע רלוונטי לקראת הגיוס וכן פעילויות אופציונאליות, כגון אימוץ יחידה והובלת תהליך משותף לתלמידים יחד עם יחידה צבאית והזמנת (מלשכת הגיוס) ביקורים ממוקדים במסגרות חינוך ייחודיות (פנימיות), שבמהלכן ייערך מפגש עם הסגל החינוכי ועם התלמידים ויתאפשרו בירורים אישיים ופרידה בכל המעגלים.

בפועל, הוזכרו רק פעילויות מעטות שתכליתן שילוב תלמידים בתכנית של מעורבות חברתית כלשהי, שתיתן ביטוי לתהליך שנלמד ושתהווה שיא וסגירת מעגל בעיצוב דמות הבוגר ובהקשר של המעבר מהאזרחות לצבא והשוני שבין עולם בית הספר לעולם הצבאי. ואמנם עניין הנשירה/השרידות במהלך השירות הצבאי מעסיק ומטריד את בתי הספר, אולי בשל העובדה שאכן מוקדשת לנושא זה תשומת לב מועטה, אם בכלל, ואולי משום שהאתגר שעמו בתי הספר אמורים להתמודד בכל הנוגע לפיתוח חוסן נפשי בקרב תלמידיהם, ולחיזוק מסוגלותם להתמודד עם אתגרי השירות ועם קשיים אפשריים במהלכו באמצעות הרחבת רפרטואר דרכי התמודדות שלהם - אינו אלא יומרה שאינה עולה בקנה

אחד עם יכולותיהם ומשאביהם של מרבית בתי הספר. המשותף למרבית הפעילויות שלא נעשו הוא פרוזאי: היותן האחרונות ברצף ההכנה, קרי פעילויות שמתוכנן לעסוק בהן בחודשים למרץ-אפריל.

הפערים בין תיאורי הצוותים ובין רשמי תלמידים, כפי שתוארו, הם בעייתיים: נראה כי כל המנהלים, הרכזים החברתיים והמחנכים מרגישים ומאמינים שהם כפרטים ובית הספר בכללותו מקדישים רבות להכנה לקראת השירות ומעמיקים בתהליך. חווייתם של חלק מן התלמידים, לעומת זאת, רחוקה מכך. בלתי נמנעת, על כן, השאלה 'מי מחזיק באמת', או כיצד מה שנחוה בקרב מורים כמסירות וכהשקעה יכול להיחוות בקרב תלמידים כמעט מדי, ובלתי מספק.

אשר להישגי התכנית, נראה בבירור כי התכנית מגשימה את ההבטחה שהייתה גלומה בה - הכנת התלמידים לגיוס והעלאת שיעורי הגיוס בכלל, וגיוס לשירות משמעותי בפרט, הן מטרות המושגות במידה רבה, והשגתן יוחסה במובהק להשפעות התכנית. עם זאת, נתגלה פער בין תפיסות הצוותים החינוכיים בנוגע למידה שבה הם הכינו את התלמידים, ולמידת היותו של בית הספר מענה לתלמידים, ובין חוויית התלמידים עצמם; יותר תלמידים מורים סברו שהשפעות התכנית היו מצומצמות וכי המענה היה חלקי מדי: תלמידים דיווחו על קבלת מידע חלקי ולא עדכני וכן על היעדר התמקדות במתן כלים לקבלת החלטות ולהתמודדות עם קשיים. **על כן, מומלץ לבחון כיצד ניתן לספק לבתי הספר ובאמצעותם לתלמידים מידע מקיף, עדכני ובהיר על אודות הנושאים השונים שהוזכרו לאורך הדוח (כגון מגוון התפקידים בצה"ל, פרופיל המשרתים בתפקידים אלו, תהליכי המיון לתפקידים השונים ועוד). במסגרת זו מומלץ להרחיב את החשיפה של התלמידים ליחידות השונות של צה"ל ולהתמקד ביתר שאת במתן כלים שיסייעו לתלמידים להתאים עצמם לתפקידים השונים בצבא.**

ייתכן כי ניתן לקשור את הפער בין עמדותיהם של הצוותים החינוכיים לעמדותיהם של התלמידים לגבי השפעות התכנית, לתפיסתם הקלושה של התלמידים את התכנית כ'תכנית' ו'תהליך'. אך נראה כי דווקא הממצא הצפוי (והבולט מאוד) בדבר ההשפעות השונות של העשייה במסגרת ההכנה על אוכלוסיות תלמידים שונות, ובמילים אחרות, על כוחה הדיפרנציאלי של התכנית לתת מענה לתלמידים, עשוי לתרום להבנת הפער, שכן יש בממצא זה יותר מרמיזה על פרופילים שונים של תלמידים ועל טיפולוגיה אפשרית של צרכים ומענים, שמשתמע ממנה הצורך לדייק מאוד את יעדיה וערוציה (ומן הסתם, אף את תקציביה) של העשייה בתהליך ההכנה. בולטת במיוחד במובן זה היא, למשל, ההכרה בקרב הצוותים החינוכיים שטיפוח תחושת ההזדהות של בני הנוער עם העם ועם מדינת ישראל, ולחילופין, שבירור מהות המתח שבין חובת הפרט לשרת את המדינה לבין זכויותיו הפרטיות, אינם נחוצים במקומות מסוימים, אבל קריטיים מאוד באחרים. אפשר גם שבבתי ספר שההתאמה בין בחירות הפעולות שלהם ובין צרכי התלמידים הייתה גבוהה ועדכנית, יותר תלמידים הרגישו כי קיבלו מענה, וההיפך, וכי בבתי ספר גדולים או הטרוגניים הקושי לדייק ולקלוע לצרכי

התלמידים הוא רב. לאור זאת, מומלץ להוסיף לתכנית מרכיב אשר יסייע לצוות הבית ספרי לאתר את צורכי התלמידים, וכן לבחון אפשרות של פעילויות המתבצעות במקביל, באופן דיפרנציאלי, בהתאם לצרכים השונים של התלמידים, כאשר כל תלמיד משתתף בפעילות המתאימה לצרכיו.

אין ספק כי ממצא בולט ביותר הוא הקונצנזוס הן בעמדות של הצוותים החינוכיים, והן בעמדות התלמידים, לגבי אחריותם של בתי הספר להכנת התלמידים לקראת שירותם הצבאי, לחובתם למלא תפקיד זה ולראות בו יעד חינוכי. כזכור, עמדות חיוביות אלו היו גורפות, על אף התנגשויות מסוימות בין נושאים וצרכי שונים הן בין התכנית הלימודית ובין התכנית החינוכית, והן בתוך התכנית החינוכית, בין נושאים וצרכים שונים. כדי שבתי הספר יוכלו למלא את תפקידם בצורה מיטבית וכדי לשפר את ההכנה של התלמידים לקראת השירות, מומלץ להטמיע בתכנית שני שיפורים נוספים: ראשית, היות שחלק ניכר מתוכני התכנית מוטל על כתפי הרכזים והמחנכים, שאינם בקיאים, בדרך כלל, בתוכני האוגדן וחשים צורך בהכשרה נוספת וכן בליווי והדרכה, מומלץ להבנות מערך של הכשרה והדרכה המיועד לרכזים ולמחנכים. שנית, לאור החשיבות הרבה שכל הגורמים מייחסים להכנה לצו הראשון, אשר במקרים רבים נעשית על ידי גורמים פרטיים ובמימון גורמים חיצוניים, מומלץ לפתח סדנת הכנה ממוקדת בנושא זה, שתבוצע על ידי כוחות פנימיים של בית הספר או לחילופין במימון המשרד.

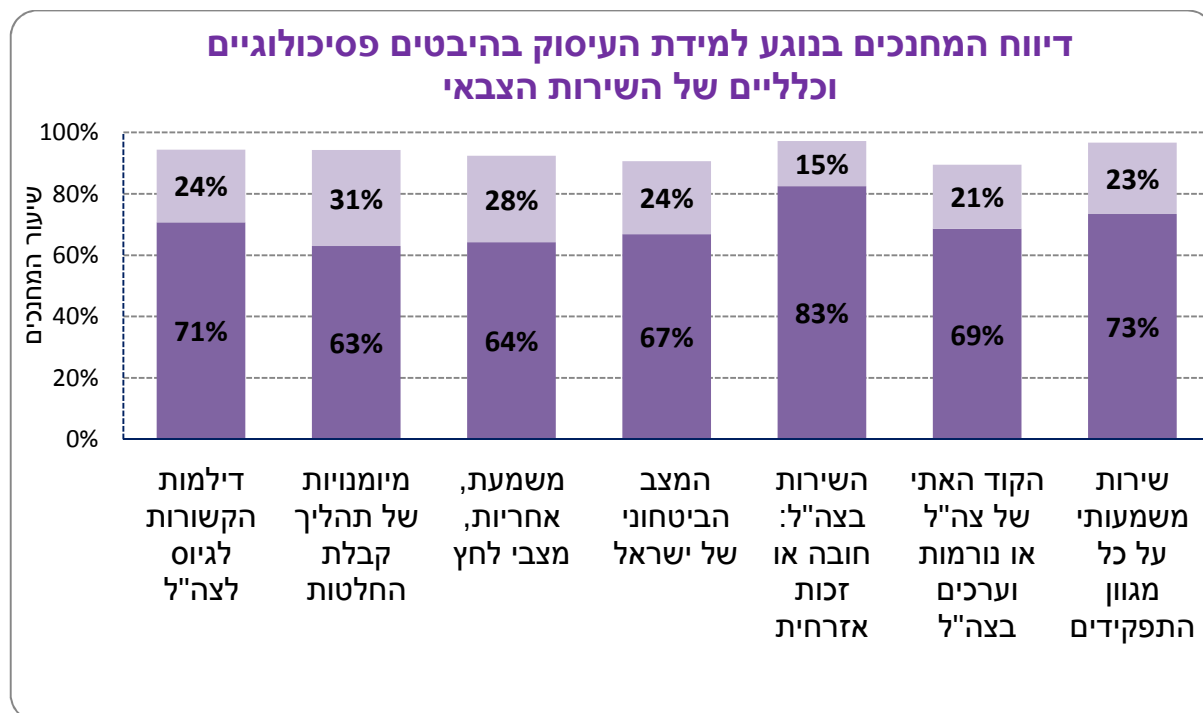
ולבסוף, חשוב לציין כי חלק מבעלי התפקידים ומן התלמידים אף ייחסו לתכנית חדשנות וחוזקות מובנות, ובהן המנדט המוצהר שבה, המקנה לה סמכות 'לעבוד על הגיוס' (מה שנעשה, לדבריהם, ממילא גם בעבר), מתן לגיטימציה להתייחסות לתגמול החומרי ולא רק לתגמול הסמלי, המקופלת בקונספט של 'שירות משמעותי' (סטאטוס ויוקרה, זכויות אזרחיות חברתיות ופוליטיות, הכרה חברתית, כישורים חברתיים ומקצועיים בעלי ערך בשוק העבודה), מיצוב הנושא כחלק מן השיח החברתי המובנה והפתוח בבית הספר וחיזוק חוויית ה'רואים אותי/סופרים אותי' בכל הנוגע לתפיסתם של תלמידים את גישת הצבא סביב גיוסם (בהשוואה לדורות הקודמים, שהדגישו את התרומה וההקרבה).

דיווח המחנכים והתלמידים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים שונים של השירות הצבאי

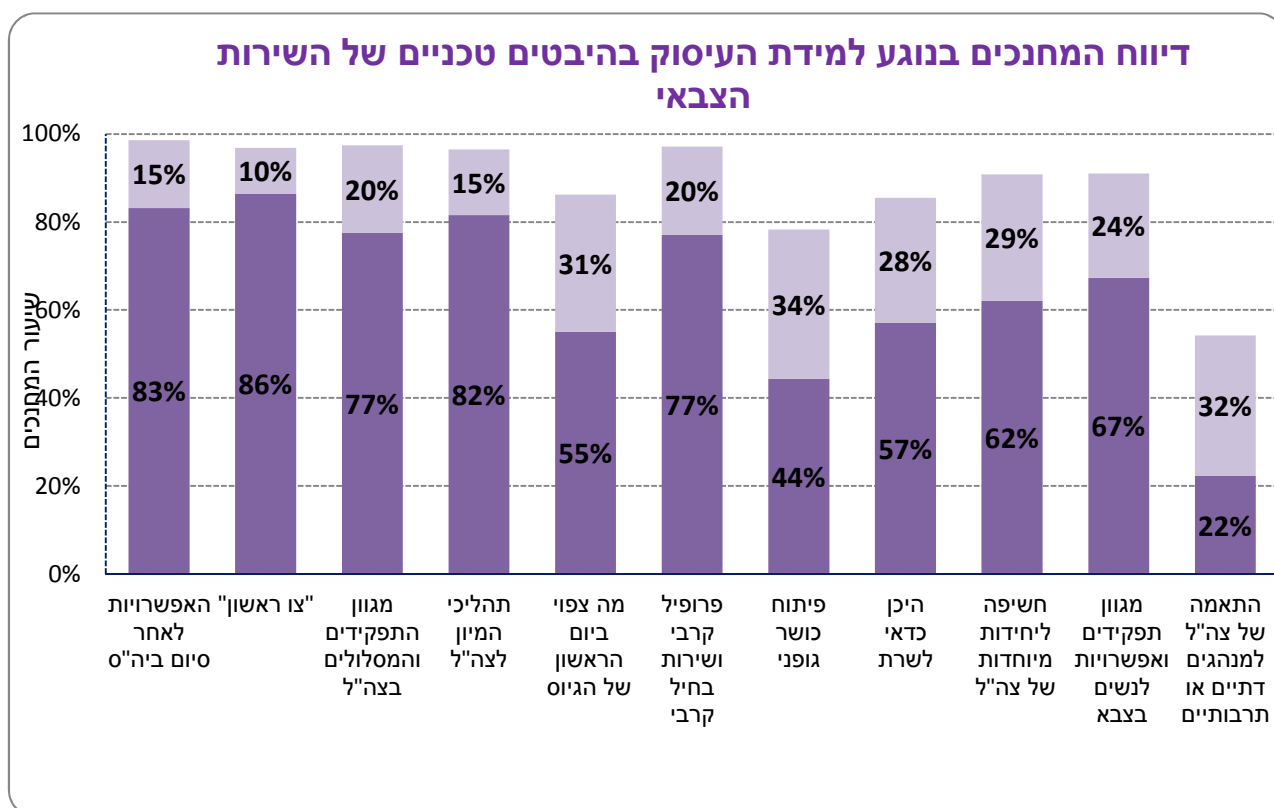
לוח 6: חלוקת ההיבטים להכנה לשירות צבאי לתחומים

היגדים	מדד
מה יקרה בזימון הראשון ללשכת גיוס - "צו ראשון"	מדדים אינפורמטיביים
הסבר על תהליכי המיון לקראת גיוס בצה"ל	
הסבר על מגוון התפקידים והמסלולים בצה"ל	
חשיפה ליחידות המיוחדות של צה"ל כולל יחידות איכות טכנולוגיות ויחידות קרביות מובחרות	
לבנות בלבד: שירות נשים בצבא - מגוון תפקידים ואפשרויות	
מה צפוי ביום הראשון של הגיוס	
חששות לגבי השירות בצה"ל	חששות וחוסן נפשי
השאיפות האישיות שלי וכיצד הן ישתלבו בשירות הצבאי	
מעבר מחיי אזרחות לחיי צבא	
התמודדות עם אי-הוודאות לקראת הגיוס לצבא	
כלים להתמודדות עם מצבי לחץ ומשבר במעבר לשירות	
מה קורה כאשר השאיפות או הציפיות האישיות שלי אינן מתגשמות	
חשש מהטרדה מינית	
ניתוק מהמשפחה ומהחברים	
המצב הביטחוני של ישראל	מדדים מוטיבציוניים
פרופיל קרבי ושירות בחיל קרבי	
מהו שירות משמעותי על כל מגוון התפקידים	
להיות "ראש גדול" ולעשות שירות משמעותי	
השירות בצה"ל ככרטיס כניסה לחברה הישראלית	
פיתוח כושר גופני לקראת שירות צבאי	
השתמטות משירות בצה"ל	
האם השירות בצה"ל הוא חובה אזרחית או זכות אזרחית	נושאים ערכיים
הציות בצה"ל וגבולות הציות	
הקוד האתי של צה"ל או נורמות וערכים בצה"ל (למשל חיי אדם, טוהר הנשק וכדומה)	
דילמות מוסריות וערכיות בשירות	
דילמות הקשורות לגיוס לצה"ל (למשל: האם להצהיר על בעיה בריאותית וכדומה)	קבלת החלטות
היכן כדאי לי לשרת (על כל מגוון ההיבטים)	
מיומנות תהליכי קבלת החלטות	

תרשים 44: דיווח המחקרים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים פסיכולוגיים וכלליים של השירות הצבאי

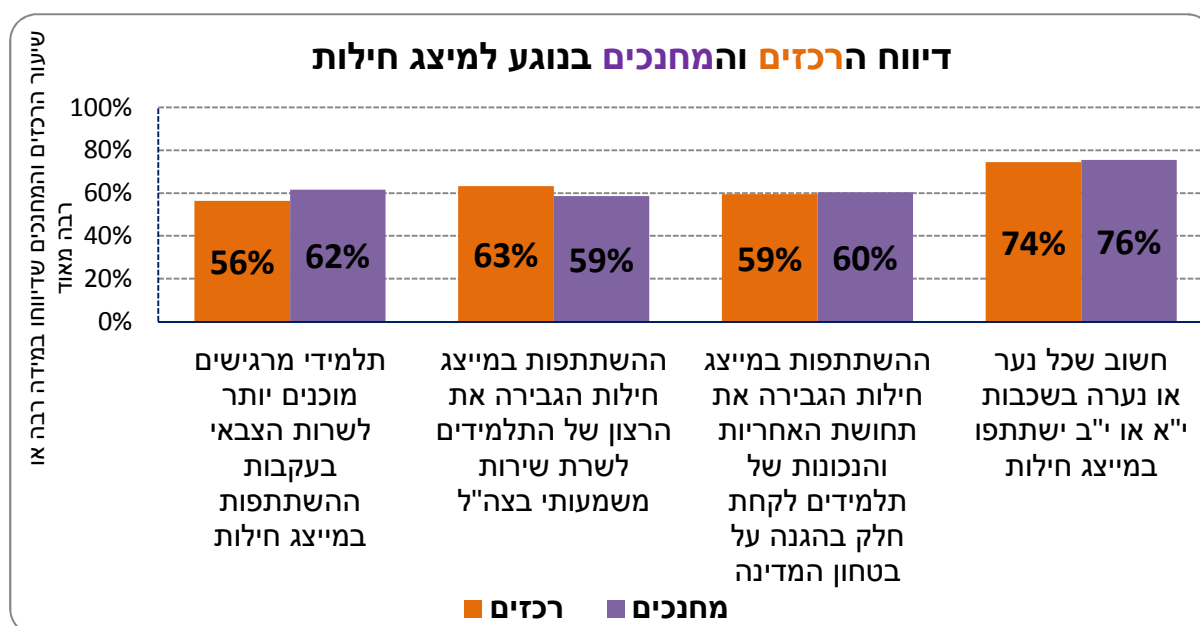

תרשים 45: דיווח המחקרים בנוגע למידת העיסוק בהיבטים טכניים של השירות הצבאי

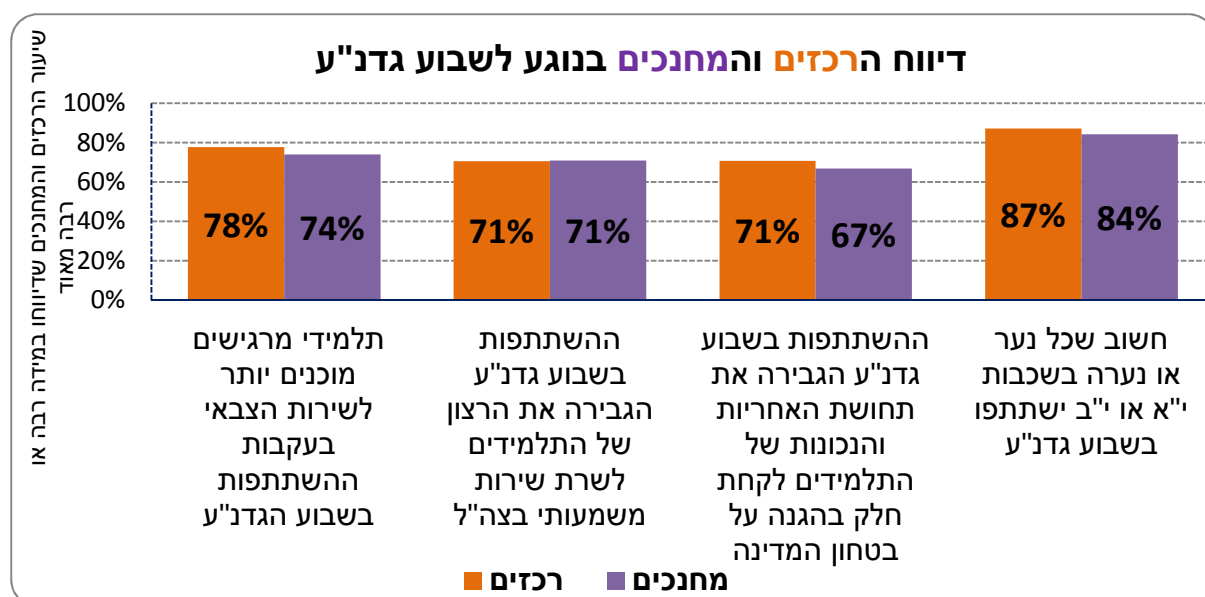

דיווחי הרכזים והמחנכים בנוגע לתרומת מרכיבי התכנית השונים

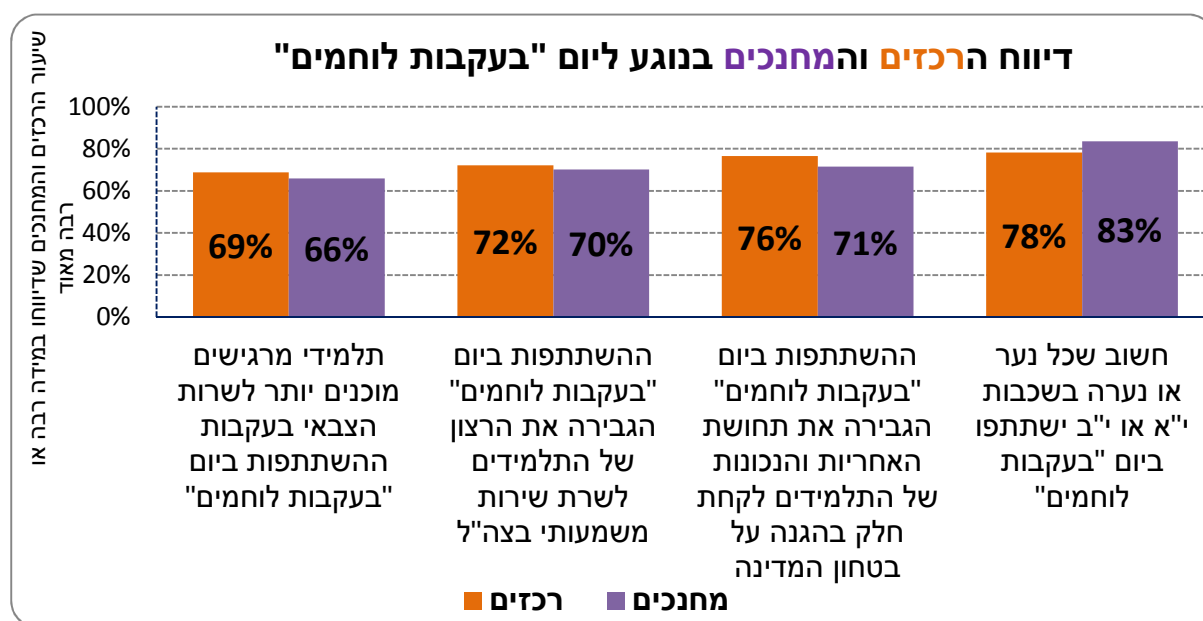
תרשים 46: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע למיצג חילות

תרשים 47: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע לשבוע גדנ"ע

תרשים 48: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע ליום "בעקבות לוחמים"

תרשים 49: דיווח הרכזים והמחנכים בנוגע ל"נתיבי נעורים דרך ערך"

